

■ ELMÉLETILEG

NON-DOMINATION, VOICE, EXIT AND CHILDREN'S
EDUCATION IN A MULTICULTURAL CONTEXT

(Luís Cordeiro-Rodrigues)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

CSALÁDI VÁLLALKOZÁSOK HATÁSA A HELYI TÁRSADALOMRA
VIZSGÁLATOK A DUNÁNTÚLI TELEPÜLÉSEKEN MŰKÖDŐ CSALÁDI
VÁLLALKOZÁSOK KÖRÉBEN

(Polster Csilla–Konczosné Szombathelyi Márta)

KÖZÖSSÉG ÉS VÁLLALKOZÓK — A HELYI VÁLLALKOZÓK
ÉRTÉKRENDJÉNEK ÉS KAPCSOLATAINAK HATÁSA EGY
FALUKÖZÖSSÉG MŰKÖDÉSÉRE

EGY ALFÖLDI KÖZSÉG ESETE

(Tomay Kyra–Tuboly Emese)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A TÁRSADALMI ALAPOKON NYUGVÓ TERÜLETI ÁLLAMIGAZGATÁS

(Rákóczi Attila)

■ OKTATÁS, DIGITALIZÁCIÓ ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A KISEBBSÉGI OKTATÁSBAN TANÍTÓK HELYE A SZLOVÁK
OKTATÁSI TÖRVÉNYEKBEN

(SZÓKÖL ISTVÁN)

■ VILÁG-NÉZET

THE WORKING MECHANISM OF THE ISLAMIC BANKING
SYSTEM

(Balázs, Judit–Varga, József–Falus, Orsolya)

■ FELSZÁLLÓPÁLYA

POLITIKAI SZÉTSZAKÍTÁS, KULTURÁLIS ÖSSZEFORRÁS
A NÉMET NEMZETISÉG ÚJRAÉLEDÉSE EGY PEST MEGYEI FALU ÉLETÉBEN

(Dávid Sarolta–Fekete Kata)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám, Rajcsányi-Molnár Mónika

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Lapigazgató/Managing Editor	Németh István
Rovatszerkesztők/Editors	Bögre Zsuzsanna, Csongor Anna (Társadalom és állam/ Society and State; Felszállópálya/Take-off)
	Kákai László, Nárai Márta (Elméletileg/Theoretically)
	Kóvári Attila, Bacsa-Bán Anetta (Oktatás, digitalizáció és civil társadalom/Education, Digitalisation and Civil Society)
	Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society)
	Sebestény István, Glied Viktor (Világ-nézet/International Review)
Technikai szerkesztő/Technical Editor	Duma Attila

A lap megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY – DUE Press

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.
Tel./fax: (+36-1) 221-8099
E-mail: civilszemle@gmail.com

2401 Dunaújváros, Táncsics Mihály utca 1/A
Tel.: (+36-25) 551-100
E-mail: duepress@uniduna.hu

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök – Németh István igazgató
Készült a HTS Art Nyomdában
Felelős vezető: Halász Iván

ISSN 1786-3341

■ ELMÉLETILEG	
Luís Cordeiro-Rodrigues: NON-DOMINATION, VOICE, EXIT AND CHILDREN'S EDUCATION IN A MULTICULTURAL CONTEXT	5
■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Polster Csilla–Konczosné Szombathelyi Márta: CSALÁDI VÁLLALKOZÁSOK HATÁSA A HELYI TÁRSADALOMRA	
VIZSGÁLATOK A DUNÁNTÚLI TELEPÜLÉSEKEN MŰKÖDŐ CSALÁDI VÁLLALKOZÁSOK KÖRÉBEN	21
Tomay Kyra–Tuboly Emese: KÖZÖSSÉG ÉS VÁLLALKOZÓK — A HELYI VÁLLALKOZÓK ÉRTÉKRENDJÉNEK ÉS KAPCSOLATAINAK HATÁSA EGY FALUKÖZÖSSÉG MŰKÖDÉSÉRE; EGY ALFÖLDI KÖZSÉG ESETE	35
■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	
Rákóczi Attila: A TÁRSADALMI ALAPOKON NYUGVÓ TERÜLETI ÁLLAMIGAZGATÁS	47
■ OKTATÁS, DIGITALIZÁCIÓ ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Szóköl István: A KISEBBSÉGI OKTATÁSBAN TANÍTÓK HELYE A SZLOVÁK OKTATÁSI TÖRVÉNYEKBEN	65
■ VILÁG-NÉZET	
Balázs, Judit–Varga, József–Falus, Orsolya: THE WORKING MECHANISM OF THE ISLAMIC BANKING SYSTEM	79
■ FELSZÁLLÓPÁLYA	
Dávid Sarolta–Fekete Kata: POLITIKAI SZÉTSZAKÍTÁS, KULTURÁLIS ÖSSZEFORRÁS A NÉMET NEMZETISÉG ÚJRAÉLEDÉSE EGY PEST MEGYEI FALU ÉLETÉBEN	97
■ FOTÓ	
Bakos Miklós:	borító, 4, 20, 46, 64, 78, 123
■ SZERZŐINK	109

Fotó/Bakos Miklós

NON-DOMINATION, VOICE, EXIT AND CHILDREN'S EDUCATION IN A MULTICULTURAL CONTEXT¹

Luís Cordeiro-Rodrigues²

Introduction

■ Many societies today are pluralistic. Within the same state there are individuals from a variety of backgrounds with a variety of beliefs, practices, ethnicities and so forth. This diversity results in different demands which sometimes are in conflict. One of the most serious demands that conflicts is the ones regarding education. The reasons why there are conflicts over educations are mainly because education is important in many ways. First, children are always more moldable than adults. Thus, policies on education will have a strong impact on children. Second, education is perhaps the main vehicle of cultural transmission after the family. Finally, control over education also means that there is a control over who is entitled to it and who is not (Reich 2005).

This paper will assess Kukathas' theory of education implied and defended mainly in his book *The Liberal Archipelago* (2003), but also in other work that he addressed multicultural moral dilemmas (1992a, 1992b, 2008). It will be argued that his theory ignores children's situation and neglects their interests in a variety of ways. Alternatively, it will be presented a theory of children's interests in education with emphasises non-domination. Particularly, the theory offered here is that exit is not a sufficient condition for exit; voice or the capacity to participate in politics is also important for assuring that group members, especially children, are not dominated by the groups' elites; thus, children should receive an education that provides them the skills for exiting and participating in groups.

Kukathas Theory of Diversity and Education

Kukathas (2008) is a laissez-faire liberal or a libertarian. Thus, with regards to his philosophy of diversity he defends what can be called an anarcho-multiculturalism, *i.e.*, a perspective that consists of tolerating the maximum of practices and associations with minimum government intervention. Furthermore, as a liberal, Kukathas has a strong commitment to freedom and neutrality. Kukathas' interpretation (2003, 2008) of these two liberal tenets results from two core ideas of his theory; namely, the meaning of freedom and neutrality is given by the way Kukathas' relates human interests with motivations of action and public authority with the legitimacy of the law. With regards to the first idea, Kukathas (2003) contends that actions are motivated by three factors – self-interest, affection and principle or conscience. Self-interest is acting in order to maximise what one perceives to be the best for oneself. Affection refers to the significance individuals give to the attachments they have to others. An example of affection could be the preoccupation of a son about what his parents think about his actions. Principle or conscience is an attachment to ideas. This means that individuals' actions are motivated by what each individual considers to be fair or ethical.

Kukathas considers that conscience is the most important of these motives (1992a, 2003, 2008). This is not owing to the fact that when individuals are making decisions their conscience overrides interest and affection; interest and affection can also sometimes override conscience. The reason why this motive is more important is that individuals primary desire is to do what they consider to be morally right. Kukathas contends that observation reveals that individuals are disposed to act according to conscience; consequently, individuals find it difficult to act against conscience (2003, 2008). Bearing this in mind, Kukathas contends that acting in accordance with conscience is a basic human interest owing to the fact that conscience is what not only guides individuals but also what individuals consider that should guide them. Hence, if liberalism is concerned with human interests, what is fundamental from a liberal standpoint is not to compel individuals to act against their conscience. This means that individuals' interest in living according to their conscience is sufficiently strong for the state to protect and to be under the duty to provide the possibility for individuals to do so. In turn, this implies wide toleration of practices, even if these are radically different from and strongly opposed by the majority (Kukathas 2003, 2008).

One of the most striking implications of this thesis is that autonomy (the capacity to make choices on one's own) is not important. For living in accordance with one's conscience may mean not having the skills or the social status to make decisions (Kukathas 1992a, 1992b). Respecting the right to conscience may mean granting people the right to reject freedom of conscience as a value. Hence, living in accordance with one's own conscience does not entail that this conscience has to be chosen. In fact, it can be a way of living that has never been analysed. There are many groups that do not value autonomy and forcing them to value it

entails not only undermining their culture but also taking them the freedom to live according to their conscience (Kukathas 1992a). On top of this, Kukathas (1992b, 2003, 2008) also contends that an assessed/autonomous life is not always necessarily good. In some cases, to be able to assess one's own situation just brings unhappiness because it brings awareness of the impossibility to change one's own situation.

The second idea necessary to understand neutrality and freedom is that there is no legitimacy in imposing limits to individual freedom (Kukathas 1992a, 1992b). Liberals have a commitment to free public reason as the single legitimate basis for law. What this entails is that the only public authority to limit individuals' freedom to choose how they live is their own authority. Therefore, the only justification of authority is the acceptance or consent of individuals of a certain authority. If the state does not respect this, it is being dogmatic and to a certain extent totalitarian and intolerant (Kukathas 1992a, 1992b).

These two obviously interrelated core ideas imply that the state is committed to freedom of conscience and to a minimal regulation of practices. Owing to the fact that individuals' strongest interest is to live according to their conscience, there are limited reasons to intervene in the practices and they should be given the freedom to pursue their conceptions of the good as they want. Furthermore, if the only legitimate authority is individuals' consent, then the regulation should be only to make sure that individuals consent to the practices. The test to assess whether individuals consent to the practices or not is to provide them with a formal right to exit their communities. Having the right to exit is a test to the desire of individuals to remain in the community or not because it opens the possibility of rejection of the community norms if one so wishes. If individuals have the right to exit but they do not dissociate from the community this means that they acquiesce to the norms of the community. Therefore, communities cannot force individuals to remain members; individuals have the right to dissociate from the communities. Consequently, cultures should be left alone with the condition that they do not force individuals to stay in their community if they wish to leave. Nevertheless, communities can impose high costs to individuals to dissuade them from exiting. Kukathas (1992a, 2003, 2008) defends that being costly is not related with taking individuals the freedom to leave their groups, as they still have the possibility to exit. In short, this viewpoint does not impose any kind of shape to different lifestyles, due to the fact that illiberal societies are allowed if individuals have the freedom to leave them if they desire. It is important to stress that this thesis does not give any rights to communities (Kukathas 1992a, 1992b). It does not because the importance of communities consists on the freedom of the individuals to associate with each other, if they consider that that is the most efficient way to pursue their own conception of good. In other words, communities are only important because, from the liberal viewpoint, what matters is the well-being of the individuals (Kukathas 1992b, 2003).

Although the right to exit is a necessary condition for demonstrating that individuals consent to group norms, it is not a sufficient condition. The other necessary condition is that individuals have the possibility to exit to a place similar to a market society. The reason for this is that it would not be plausible to conceive that individuals had a right to leave if all communities were structured in a basis of kinship. This is the case because individuals could either opt to conform and follow community rules or to be a pariah and be condemned to loneliness. In turn, a market society offers “a degree of individual independence and the possibility of what Weber called social closure was greatly diminished” (Kukathas 1992a: 134).

The implication to Kukathas philosophy of education is that owing to the fact that there is no public authority besides individual consent and because living according to one’s own conscience is the strongest human interest, parents can teach their children as and what they wish. This means that parents can harm, physically punish, deny education to their children if they so desire. It is possible to unschool children or to exclude them from education provision according to gender or any other random criteria. If the state interferes by establishing a common schooling or a compulsory educational curriculum, then it is violating the right to freedom of conscience. Furthermore, it is being dogmatic and intolerant. Thus, freedom of conscience shall be more important than any benefits that schooling may offer (Kukathas 1992a, 1992b, 2003). For example, it is not the function of education to make children autonomous (Kukathas 2008). In short, freedom of association justifies any form of education or lack of it that parents desire to give; it is not relevant if this will cause traumas, physically harm, ostracise, limit autonomy or whatever. Nevertheless, all this is permitted only if individuals have the right to exit the community. These practices themselves should be allowed because they do not violate the formal right to exit; they just make it more costly. However, if individuals are forced to stay, these practices are not legitimate. What is not clear is whether this possibility of exit is of the parents or the children. On the one hand, it seems that the parents have the power over children to decide what is best for them. On the other hand, if this is the case, then the right to exit is not being respected, because the parents were who decided to exit or not. Hence, Kukathas (2008) may mean that the child should be able to exit. In any case, whoever the person who has the right is, a meaningful choice, i.e., an unconstrained and informed choice, is not relevant. There are two ways to be constrained. First, someone does not know enough of something to make a choice. For example, a person who wants to migrate to a country who speaks a different language and this person does not speak this language. However, Kukathas (2003) thinks this does not mean the person is not free; it just means the action is costly. The second way that someone may be constrained is by not knowing that the option of exit is available. In this case, exit is not conceivable because of the attachment or settlement that the person has with the community. However, this does not interfere with their freedom; they can still exit the group.

This may be what happens to children. There is no knowledge, there is a high cost or capabilities, but if there is no physical restriction to leave, they are still free.

To sum up, individuals' consent is the only authority that should be respected in society and living in accordance with one's conscience is the strongest of all individuals' interests. Consequently, for Kukathas (2003, 2008) the role of the state is to preserve peace and order in society in a way that individuals can live according to their conscience and are able to consent what is done to them. This theory entitles only individuals but not groups to rights. The consequence for education is that parents have absolute power over the kind of education that their children will receive. This implies that quite illiberal and harming practices ought to be allowed. Nevertheless, this does not mean that the types of education that groups or parents want for children shall be in any way assisted by the state. Rather it is of each person's responsibility to provide the education they desire to provide.

Problems in Kukathas' Theory: the neglect of Children

The first criticism to be raised is that if all principles to be established in society should be justified by public reason, so should Kukathas' principles and conditions of consent. More precisely, the idea that living according to one's own conscience is a basic human interest, what the conditions of exit should be and the meaning of consent are some of the aspects of Kukathas' theory that require justification by public reason (Festenstein 2005). In fact, these ideas are rather controversial and really require a strong justification. Acquiescence, exit and consent require justifiability in the same way other principles and rules in society do. As a consequence, unless all this is also approved by public reason, none is binding. Furthermore, according to his theory, completely different principles may be more justified than his, in case they are the result of an agreement of free public reason. Thus, any other principle seems as adequate as exit and the right to conscience (Festenstein 2005). In fact, if "Groups or cultural communities do not exist prior to or independently of legal and political institutions but are themselves given shape by those institutions" (Kukathas 1992a: 110), then it is very likely that conscience, exit and consent are not always what the most important for individuals is and that is the most desired and adequate response and the necessary and sufficient requirements for consent. Presumably, due to the internal heterogeneity of the group, individuals would consider Kukathas' theory as not representing their desires. Thus, Kukathas falls on the dogmatism that he so much accuses interventionists by establishing himself what the human interests, rights and the meaning of consent (Festenstein 2005; Phillips 2007, 2010).

On top of this, both his concept of consent (not leaving the group) and his account of human and children's interests seem to be counter-intuitive (Kymlicka 1995, 2002a, 2002b). It is against the common belief that the only necessary condition for consent is to have an open door to leave and a place to go; usually the

conditions and environment at which someone is are important for understanding how binding an agreement or contract is (Kymlicka 1995, 2002a, 2002b; Nussbaum 1999). For instance, a prenuptial agreement requires that the terms of the contract are reasonable for both parties, otherwise it is not binding. The point then is that if Kukathas' theory of consent is not based on common sense or does not rely on an intuitive conception of justice, he has to offer a reason for his argument which he does not seem to offer. In other words, pure neutrality or laissez-faire is not usually what people consider to be what is necessary for consent (Shachar 2001; McKinnon 2006). Having this into consideration, if the concept of consent is not self-evident, then it requires justification and not just an assumption. Moreover, if public authority is to be taken seriously, the parents and children perception of how consent is given in education should be taken into consideration. Parents and children may feel they are being forced by the group to accept a certain kind of education on a basis of threat; consequently, from their perspective, they are not giving consent even though they have the right to exit. If it is the case that parents or children do not acknowledge the right to exit as a sufficient requirement for consent, then the norm has no value. Appertaining in a similar line of thought, the necessary and sufficient conditions for parents and children to exit should be discussed and approved by them. Without the approval of the 'rules of the game' their value is not binding.

The same problem happens with children's interests – it is significantly odd to consider that it is of children's interests to be harmed or not to receive education for the sake of freedom of conscience. It can be objectively identified that children's have a strong interest in receiving a mainstream education (Benhabib 2002; UNICEF 2021). With regards to language, it is of the interest of individuals to coordinate their choice of language with the majority (Resnik 1987; Laitin 2007). It is an objective matter that children's interest is to be educated in a way that keeps their future open to opportunities (Nussbaum 1997; Reich 2005). Another example is regarding technology. Amish children who are put away from any use of technology are made worse off as they will lack the skills to work outside their group. In short, it may be the case that living according to the community is good for the present generation (the parents). However, it is not the children's interest to be educated in such a way that their opportunities in life will be substantially diminished.

Underlying this theory there is a conception of children's interests. Children's interests are self-evident, and their truth can be double checked by observation. In the same way that Finnis (1980) outlines what he considers to be the basic human goods, there is also the case the children's interests are self-evident. That is, these are not derived from anything (facts, speculative knowledge (as psychology), metaphysical propositions about human nature or the nature of good or evil). In short, they are not necessarily syllogistically demonstrable. This does not mean they cannot be reinforced by observation. There is no contradiction in affirming the self-evidence of interests and the use of speculative knowledge or

experience to prove children's interests is not a symptom of the weakness of the theory (Boyle–Finnis–Grisez 1987b; George 1988, 1994). This strategy is helpful to the extent that it contributes to rebut this (Boyle–Finnis–Grisez 1987b; George 1988). Therefore, the use of evidence (anthropological, psychological or personal) does not establish self-evidence; having said that it helps to remove doubts that may persist regarding self-evidence. Consequently, as Finnis affirms the appeal to speculative knowledge is only “[...] an aid in answering our own present question [...] an assemblage of reminders of the range of possibly worthwhile activities and orientations open to one” (Finnis 1980: 82).

There are, at minimum, four children's basic interests; these are the capacity to use of practical reason, access to economic resources, capacity to socialize and psychological and physical health. The first means that children should be able to receive an education that enables them in the future to have critical thinking and plan one's own life. The second means that they should receive an education that enables them to have the minimal skills to function in society. The capacity to socialize implies that children should not be treated or educated in a way that will make them incapable of interacting with others. Finally, children should not be mentally or physically tortured (UNICEF 2021).

To sum up this argument, Kukathas theory requires justifiability which it lacks. On top of that, it seems that his understanding of consent and interests is very odd. A more accurate perspective seems to be that parents should be asked what consent means for them and that children have self-evident interests. Consequently, Kukathas (2003, 2008) perspective on education is undermined. It is more likely that children have an interest in a mainstream education that would enable them to use practical reason, find jobs and be capable to socialize. Furthermore, educational methods cannot be based on physical or psychological torture.

A second argument against Kukathas' theory is the way that he concedes authority to group leaders (Hardin 1995; Shachar 2001; Spinner-Halev 2005; Phillips 2007, 2010). This difficulty may be interpreted as a lack of awareness of the group authority process or as an odd conception of culture based on copyrights law. First, Kukathas assumes that the established leaders are the legitimate authority of the group. It is incoherent to assume their authority because the process of leadership or power may not be legitimate and often is likely not to be. Even if individuals have now the right to exit, the process that led to this situation may have been the result of kinds of oppression that even Kukathas does not accept (like physically barring people to exit). If this is the case, established group leaders' authority is not legitimate. To make an analogy, if a property was stolen before the existence of the law to enforce property rights, the ownership of this property and the consequences of it would not be legitimate. Bearing this in mind, there is a need to introduce democratic legitimacy to solve tensions inside the group. This should happen by involving individuals in the laws that they have to abide to by engaging in a deliberative process of decision making (Shachar 2001; Phillips 2007, 2010). In this way, individuals will have a say in group norms. Laws, to be legitimate,

need at least partial approval from those who are affected by them. Laws are not legitimate if people are completely excluded in the process of law-making (Deveaux 2006).

In any case, with regards to education, the implication is that the process of deciding education policies has to be at least partially democratic or it will not be binding (Shachar 2001; Phillips 2007, 2010). Furthermore, if democracy is what matters, then the necessary conditions for it also matter. More precisely, if the democratic process is what is valued in terms of group authority, then the education necessary for individuals to engage in democratic deliberation should also be valued. The form of the argument is like this:

P_1 : If I value x (democratic process)

P_2 : and if y (education for democracy) is a necessary condition for x

C: Then, if I value x I should value y

The second way Kukathas perspective is incoherent is that underlying his exit approach may be an idea of cultural authenticity and ownership (Waldron 1992, 1996; Mason 2007). Giving authority to the leaders to decide who to expel and to define what the culture relies on the wrong assumption that culture is the private property of some leaders. Thus, the leaders have the authority, from Kukathas perspective, to establish what is and what is not authentic and to whom they can provide access to. This perspective seems to endorse the idea that there are copyrights of culture (Sunder 2000, 2001). In copyrights law, the creators of the works have the power to control the ways that their material is used. In the same way, cultural leaders seem to have copyrights to the culture. Hence, in this view, leaders own the culture and others are just using it. When members of the culture do not use it properly or do not want to respect the 'copyrights', they can exit. It is very odd to affirm that the leaders are the creators themselves of the culture. It is unlikely that culture was created by the current leaders or only by them. On top of this, cultures are fluid, heterogeneous, with unclear boundaries and ever-changing (Waldron 1992, 1996; Martin, 1994; Benhabib 2002; Mason 2007); consequently, they are the result of exchange rather than the creation of a single or small group of people. Culture is more like an externality, i.e., a situation in which property rights are incomplete (Becker 1978; Hardin 1995). Consequently, the authority of leaders to dictate education policies is limited. Again, only if leaders are elected their authority has any value.

A third problem is that Kukathas' theory does not seem to give sufficient relevance to the fact that the situation of children in minority illiberal groups is different from the one of adults (Reich 2005). To recall, there are two ways to understand Kukathas' theory about children's exit. One interpretation is that parents have absolute power over their children and that exit applies only to the parents

who do not want to make part of the group anymore. Another interpretation is that because high costs do not interfere with freedom of exit, then even if it is difficult for a child to exit, he/she is still free to leave the group. If the first interpretation is correct, Kukathas is promoting the freedom of conscience of adults at the expense of freedom of conscience of children. This is to say, if parents have absolute power over their children, then in a sense children are not free to decide or to exit, because parents are those who can decide this for them. Therefore, children's freedom is not respected.

On the other hand, if Kukathas' theory is that it is costly to exit, his perspective ignores that in some cases it may be physically and mentally impossible to exit (Bader 2005; Reitman 2005; Phillips 2007; Weinstock 2007). In other words, it is a natural necessity or a natural impossibility rather than a question of unlikelihood that the event of leaving the group cannot occur; as a consequence means that it is not a matter of costs but of absolute inability to exit. If it is an absolute inability, this would be the same as not having a formal right to exit, as a formal right to exit, from Kukathas's point of view, means to not be physically barred from leaving. Hence, if there is no formal right to exit for children, then they are likely being forced to stay in the community.

To understand this objection, it may be helpful to clarify the concepts of possibility and necessity. A possibility is an event that can or could have happen even if it does or did not actually happen (Conee–Sider 2007). Suppose a certain individual plays the British Lottery; it is both possible that he wins or loses. A necessity, on the other hand, is an event that must occur. For example, no square must be round. Natural necessity and possibility are set by the laws of nature (Conee–Sider 2007). For example, every point mass in the universe attracts every other point mass with a force that is directly proportional to the product of their masses and inversely proportional to the square of the distance between them. The way natural necessity and possibility apply to children is that it may be physically impossible for the child to walk away from the community due to his/her age or due to the fact that the community lives in such a remote place that there is no physical way to leave it by his/her own. In the same line of thought, the brain of a certain child may not be sufficiently developed yet that makes it impossible to leave. It is important to understand that impossibility here does not mean high costs. It means real physical or mental barriers that by the laws of nature set that a certain event (exiting the group) will not happen necessarily. The dependence of children to a certain age of their family is not a matter of being costly to leave without them, but of being impossible. Hence, the laws of physics, biology and psychology may dictate that it is not possible to exit the group. As a consequence, there is no formal right to exit because individuals are forced to remain in the group. Furthermore, children, unlike adults, do not have somewhere to go, given their natural condition. This is to say, a market society (the second necessary condition for consent) does not seem to provide the space or social openness requires for children to exit because there are no possible skills for surviving alone.

The Limitations of Exit and the Importance of Non-domination and Voice

Bearing the arguments above in mind, the overall conclusion is that there are paternalistic reasons to worry about children; in turn two ideas can be inferred from this. The first idea is that exit does not work when applied to children. This is the case for three reasons. Children are different from adults because their situation is not about the costs of exit but about impossibility. In other words, it is not the case that exits are unacceptably high, it is the case that it is not naturally possible to exit. Thus, exit cannot be considered a protection of children.

A second reason is that if the right to exit aims to protect children's interests then it is not doing its job. This is to say, among children's interests is not the desire to live according to one's own conscience and for this reason the right to exit is not adequate to respond to their interests. Furthermore, it would be very odd to argue that children would be interested in not receiving education and consequently not having an open future for the sake of freedom of conscience (Nussbaum 1997; Reich 2005).

Finally, exit as the only option is not justified because this presupposes that there is cultural ownership in the sense that it assumes that the only role of members is to either accept or reject the rules of the group which are set by the leaders. Nevertheless, it is not the case that leaders own the culture and that they can just establish the rules. Culture does not belong to anyone and norms to be legitimate need the approval of those to whom they apply. This does not mean that exit is not important; everyone agrees that no group can keep its members against their will (Phillips 2007). The problem is that the reason for setting exit as the only option is incoherent.

This leads me to my second point; the best approach to the moral dilemma being discussed is to complement the liberal perspective that emphasises individuals' freedom to be left alone with a republican inspired approach that privileges non-domination. By alluding to a republican inspired approach, I do not mean to suggest that liberalism always has a laissez-affair approach and does not have resources that allow group rights or positive freedoms (Dyke 1977). Left liberals, like Kymlicka, endorse a more interventionist approach that encompasses group rights. Nevertheless, the kind of problem enunciated in this article is one of lack of participation in the life of the group; lack of participation, in turn is what republicans consider harmful for justice and thereby emphasize that individuals ought to be able to meaningfully participate in political life. Particularly, republicans emphasize the importance of civic virtue and political participation which is instrumentally valuable for non-domination or independence from arbitrary power. The proposal I wish to put forward, therefore, is republican inspired to the extent that it aims to emphasize civic virtues for political participation and institutions that provide a sort of structural independence which impedes or mitigates the possibility of individuals from being arbitrary controlled by others (Pettit 1999, 2014). In particular, I wish to hold that voice is a complement and a necessary condition of exit (Cohen

1989; Shachar 2001; Phillips 2007). By voice it is meant here the capacity to be able to participate in making norms. The first reason why this is important is because it is a basic interest of children to be able to use practical reason (Nussbaum 1997; Reich 2005). Second, voice is important because both liberals and republicans are committed to public reason; as mentioned above, norms are only legitimate if individuals participate in their construction (Cohen 1989; Phillips 2007). Not only because of this overall commitment but also as a guarantee that group members approve the decisions of their leaders. Thus, if political participation is valuable so it is the means for it – namely an education that enables individuals to engage in deliberation (Cohen 1989; Phillips 2007).

Third, the effectiveness of exit depends on education. One can only exit if one has the virtues that make one free from domination from others. To recall, the right to exit is a protection against coercion – if individuals do not approve the way they are being treated they can just leave and join the other group or live alone. This argument is based on the economic model of perfect competition in the sense that it assumes that individuals have perfect information and that buyers can just choose another seller if they are not satisfied (Hardin 1995). As a result, demand is very elastic (changes in price have a strong impact on the demand of the product). However, the demand for cultural groups by their members will be inelastic unless individuals are given an education that enables them to search for information and to be aware of the existence of other sellers. Put differently, lack of information or capacity to pursue information leads to inelasticity of demand (Reich 2005).

A limited education limits children's life choice because it exposes them to less diversity that can help them develop critical thinking. Thus, a wider range of choices available with less likeminded people, allows the capacity for evaluation of life choices to have better conditions to develop (Weinstock 2007). In practice, with respect to group politics, what this means is that the more information the group is able to control, the easier it is to manipulate its members' behavior, especially when it is able to control the information received by the group.

When applied to demand for group membership what this means is that if the information is manipulated, the demand for the membership of the group is inelastic because group members change the incentive structure of individuals from a perfect competition monopoly situation (Becker 1978; Hardin 1995; Stiglitz–Driffil 2000). Individuals who only have information about the group only demand membership in that group and they do not exit. Thus, the group can manipulate the price of membership because members, as in a monopoly, just accept what is imposed. In short, individuals have to conceive that they can leave the group. Education prepares children to not be dominated to the extent that they voice their opinions and participate in a group live when adults makes demand elastic. This is the case because education enables them to search for information outside the group and to participate in norms.

What these reasons suggest is that the right to voice is a right-in-trust; rights-in-trust are those rights which ought to be preserved for the child to use when an adult, but that can be violated in advance. Children do not have the capacity to voice their opinion yet, but if they are not given the conditions now to be able to do so, then their right is being violated. In short, the right to voice is an adult right that should be kept in-trust when those adults are children in order to give them the conditions for in the future to be able to use the right. The reason why this right should be kept in trust is that we should respect the independence of the adult to be. Put differently, political participation and capability to exit are important; as a result, the means necessary to achieve these ends (education) ought to be protected at the appropriate time (during childhood). In a sense this means that children have the right to an open future, a future where they can migrate from group to group and can participate in its formation. Moreover, it is the right to reject coercion if they so wish and not being paternalized by the state or group.

The first conclusion to draw is that there are paternalistic reasons to worry about children's education; they are not capable of making their own decisions and their general capabilities are not yet developed. The paternalistic concerns imply four ideas; namely, children should receive an education that enables them not to be dominated and, thereby, be able to use practical reason, function in society and socialise; moreover, educational methods cannot be based on physical or psychological violence. The practical reason requirement results from the need to engage in democratic deliberation and to be able to assess one's own life plan. Only if an individual has critical thinking skills he can engage in deliberation and make consistent plans to his life. The functional requirement results from children's interest in access to economic resources when they grow up. A functional education "is designed to ensure that its recipients will grow up able to make a living by working at some legally permissible occupation, engage in commercial transactions without being exploited as a result of ignorance or incompetence, deal effectively with public officials, know enough about the law to be able to stay within it" (Barry 2001: 212).

This is also an argument for a general uniform education because children have an interest in having the knowledge of the majority (e.g., speak the language of the majority) because this would increase their employment opportunities. Third, children should be able to socialise with others; this may mean being mixed with other children from different backgrounds or ethnicities. Finally, the methods used in education cannot harm children in a way that their physical or mental health is threatened. This does not mean that communities or parents cannot choose the part of what their children learn. What it means is that these aspects of education are not negotiable; this does not imply that parents teach their religion at home or even negotiate the curriculums with the school. It just implies that children cannot be exclusively exposed to one religion or point of view.

Conclusion

To conclude, Kukathas' theory of diversity does not accurately consider children's interests and situation. Consequently, his theory cannot provide a convincing framework for educational policies. Contrastingly, a theory of education based on children's interests was provided. This theory emphasizes both liberal aspects of freedom and exit and republican ideas of non-domination. Children's basic interests are the capability to use practical reason, to socialise, to function in society and to have psychological and physical health. These interests are self-evident but can be also observed in everyday life. The implications this has to education is that it should be designed in a way that it prepares children to participate in democratic deliberation, assess their own lives, socialise with others and be able to find jobs.

References

- Bader, Veit (2005): Associative Democracy and Minorities Within Minorities. In: Eisenberg, Avigail–Spinner-Halev, Jeff (Eds.): *Minorities Within Minorities: Equality, Rights and Diversity*. New York: *Cambridge University Press*, pp. 319–339.
- Barry, Brian (2001): *Culture and Equality*. Cambridge: Polity Press.
- Becker, Gary (1978): *The Economic Approach to Human Behaviour*. Chicago: University of Chicago Press.
- Benhabib, Seyla (2002). *The Claims of Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Boyle, Joseph–Finnis, John–Grisez, Germain (1987a): *Nuclear Deterrence, Morality, and Realism*. Oxford: Oxford University Press.
- Boyle, Joseph–Finnis, John–Grisez, Germain (1987b): Practical Principles, Moral Truth and Ultimate Ends. *The American Journal of Jurisprudence*, (32.), pp. 99–151.
- Cohen, Joshua (1989): Deliberative Democracy and Democratic Legitimacy. In: Hamlin, Alan–Pettit, Phillip (Eds.): *The Good Polity*. Oxford: Blackwell. pp. 17–34.
- Conee, Earl–Sider, Theodore (2007): *Riddles of Existence: A Guided Tour to Metaphysics*. New York: Oxford University Press.
- Deveaux, Monique (2006): *Gender and Justice in Multicultural Liberal States*. New York: Oxford University Press.
- Dyke, Vernon Van (1977): The Individual, the State, and Ethnic Communities in Political Theory. *World Politics*, 29., (3.), pp. 343–369. <https://doi.org/10.2307/2010001>.
- Festenstein, Matthew (2005): *Negotiating Diversity: Culture, Deliberation, Trust*. Cambridge: Polity Press.
- Finnis, John (1980): *Natural Law and Natural Rights*, New York: Clarendon Press.
- George, Robert (1988): Recent Criticism of Natural Law Theory. *The University of Chicago Law Review*, 55., (4.), pp. 1371–1429.
- George, Robert (1994): Natural Law and Human Nature. In: George, Robert (Eds.): *Natural Law Theory: Contemporary Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardin, Russell (1995): *One for All – The Logic of Group Conflict*. Princeton: Princeton University Press.
- Kukathas, Chandran (1992a): Are there any Cultural Rights? *Political Theory*, 20., (1), pp. 105–139.

- Kukathas, Chandran (1992b): Cultural Rights again: a rejoinder to Kymlicka. *Political Theory*, 20., (4.), pp. 674–680.
- Kukathas, Chandran (2003): *The Liberal Archipelago*. Oxford: Oxford University Press.
- Kukathas, Chandran (2008): Anarcho-Multiculturalism: The Pure Theory of Liberalism. In: Levey, Geoffrey Brahm (Ed.): *Political Theory and Australian Multiculturalism*. The U.S.A.: Berghahn Books, pp. 29–43.
- Kymlicka, Will (1995): *Multicultural Citizenship*. New York: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (2002a): *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Oxford University.
- Kymlicka, Will (2002b): *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. New York: Oxford University Press.
- Laitin, David (2007): *Nations, States and Violence*. Oxford: Oxford University Press.
- Martin, Jane Roland (1994): Methodological Essentialism, False Difference, and Other Dangerous Traps. *Signs*, 19., (3.), pp. 630–657.
- Mason, Andrew (2007): Multiculturalism and the Critique of Essentialism. In: Laden, Anthony Simon–Owen, David (Eds.): *Multiculturalism and Political Theory*. New York: Cambridge University Press, pp. 221–243.
- McKinnon, Catriona (2006): *Toleration: A Critical Introduction*. New York: Routledge.
- Nussbaum, Martha C. (1997): *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. The U.S.A.: Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha C. (1999): *Sex and Social Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Pettit, Philip (1999): *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Pettit, Philip (2014): *Just Freedom: A Moral Compass for a Complex World*. 1st edition. New York: W. W. Norton & Company.
- Phillips, Anne (2007): *Multiculturalism without Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Phillips, Anne (2010): *Gender and culture*. Polity: Cambridge.
- Reich, Rob (2005): Minors within Minorities: A Problem for Liberal Multiculturalists. In: Eisenberg, Avigail–Spinner-Halev, Jeff (Eds.): *Minorities Within Minorities: Equality, Rights and Diversity*. New York: Cambridge University Press, pp. 209–226.
- Reitman, Oonagh (2005): On Exit. In: Eisenberg, Avigail–Spinner-Halev, Jeff (Eds.): *Minorities Within Minorities: Equality, Rights and Diversity*. New York: Cambridge University Press, pp. 189–208.
- Resnik, Michel (1987): *Choices: an introduction to decision theory*. London: University of Minnesota Press.
- Shachar, Ayelet (2001): *Multicultural Jurisdictions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spinner-Halev, Jeff (2005): Autonomy Association and Pluralism. In: Eisenberg, Avigail–Spinner-Halev, Jeff (Eds.): *Minorities Within Minorities: Equality, Rights and Diversity*. New York: Cambridge University Press, pp. 157–171.
- Stiglitz, John–Driffil, Josephe (2000): *Economics*. U.S.A.: Norton & Company.
- Sunder, Madhavi (2000): Intellectual Property and Identity Politics: Playing with Fire. *Journal of Gender, Race & Justice*, 4., (1.), pp. 69–98.
- Sunder, Madhavi (2001): Cultural Dissent. *Stanford Law Review*, 54., (113.), pp. 495–567.
- UNICEF (2021): *The Convention on the Rights of the Child: The Children’s Version*. 2021. <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text-childrens-version>.
- Waldron, Jeremy (1992): Minority Cultures and the Cosmopolitan Alternative. *University of Michigan Journal of Law Reform*, 25., pp. 751–794.

- Waldron, Jeremy (1996): Multiculturalism and Melange. In: Fullinwider, Robert (Ed.): *Public Education in a Multicultural Society: Policy, Theory, Critique*. Melbourne: Cambridge University Press, pp. 90–120.
- Weinstock, Daniel (2007): Liberalism, Multiculturalism and the Problem of Internal Minorities. In: Laden, Anthony Simon–Owen, David (Eds.): *Multiculturalism and Political Theory*. New York: Cambridge University Press, pp. 244–264.

Notes

¹ Funding: This research has been funded by Hunan University's Fundamental Research Funds for the Central Universities, fund number 531118010426. 本文受湖南大学“中央高校基本科研业务费”专项资金资助 (531118010426).

² Department of Philosophy, Yuelu Academy, Hunan University

Fotó/Bakos Miklós

CSALÁDI VÁLLALKOZÁSOK HATÁSA A HELYI TÁRSADALOMRA

VIZSGÁLATOK A DUNÁNTÚLI TELEPÜLÉSEKEN MŰKÖDŐ CSALÁDI VÁLLALKOZÁSOK KÖRÉBEN

Polster Csilla–Konczosné Szombathelyi Márta

Bevezetés

■ Jelen tanulmány témája a családi vállalkozások társadalmi tőkét erősítő szerepe. Célja e vállalkozások helyi társadalomra gyakorolt hatásának, illetve a helyi társadalomban betöltött szerepének a vizsgálata. Feltételezhető, hogy erős a családi vállalatok helyhez való kötődése, jelentős a helyi identitást erősítő szerepük, erős a régióba való beágyazottságuk.

A területi tőke, valamint azon belül a társadalmi, gazdasági és kulturális tőke jelentőségének és szerepének a feltárása fontos a helyi gazdasági fejlődés megértésében. Egy adott település területi tőkéje jelentős hatást gyakorol az ott működő vállalkozásokra, és fordítva: a helyi gazdaság és a helyi társadalom fejlődése szempontjából kiemelt szerepet játszanak a helyi vállalkozások, a munkahelyteremtés, a helyi források teremtése, a helyi szervezetek, a sport, oktatás, kultúra és egyéb tevékenységek, a közös ügyek támogatásában. Baú és szerzőtársai (2017) szerint a családi cégeknek erős kötődésük van a régiójukhoz, melyben létrejöttek. A családi cégeket gyakran magával a családdal azonosítják, ezért a család és a vállalat hírnevét nehéz különválasztani. A polgárok szemében ennek a hírnevnek a gondozása, védelme a helyi gazdaság iránti mély elkötelezettségből ered, ami a közösség fejlesztésében is megnyilvánulhat.

A családi cégek specialitása, hogy összekapcsolódik bennük a családi és az üzleti szféra, és rendelkeznek egy különleges érzelmi értékkel (Socioemotional Wealth – SEW), amely következtében generációkon átívelően terveznek (Polster–Konczosné

Szombathelyi 2018). A jelenleg működő hazai családi vállalkozások jelentős hányadát az 1990-es évek elején alapították. Napjainkban egyre hangsúlyosabb kérdéssé válik az első stafétabot-átadás, az utódlás. Kutatásunk szempontjából ez a kérdés akként merül fel, hogy a következő tulajdonosi generáció is átveszi-e az alapítók helyi társadalom iránti elkötelezettségét, az erős beágyazottságot.

A tanulmányban a családi vállalkozások, a társadalmi tőke, a beágyazódás és a helyi társadalom tömör értelmezése után kerül sor a vizsgált családi vállalkozások helyi társadalomra gyakorolt hatásának a bemutatására. A vizsgálat módszereként mélyinterjúk szolgáltak, amelyek dunántúli megyék 207 családi vállalkozása tulajdonosai körében készültek. Ezek után kerülnek bemutatásra és elemzésre a mélyinterjúk során kapott eredmények. A tanulmányt az eredményekből levonható következtetések és összegzés zárja.

Családi vállalkozások, társadalmi tőke és beágyazódás – Fogalmi áttekintés

Csákné Filep Judit (2012) az Európai Bizottság 2009-es meghatározását idézi, mely szerint családi vállalkozásnak minősülnek, méretüktől függetlenül, azon gazdasági társaságok, amelyekben a döntési jogok többsége az alapító, az ő szülei, gyermekei vagy rokonai kezében van. Továbbá legalább egy családtag vagy egy tag a rokonságból formálisan is beleszól a cég működésébe. Tőzsdén jegyzett cégek akkor tekinthetők családinak, ha a részvények több, mint 25 százaléka a cég alapítója vagy megvásárlója, illetve az említett két típusú személy családja vagy leszármazottai kezében van.

Gersick és munkatársai által alkotott modell (1997) szerint a családi vállalkozásokban két rendszer fonódik össze: család és cég. A családok részvétele a vállalatnál különböző mértékű lehet, gyakran szakmai menedzsmentet bíznak meg az irányítással. Ebben az esetben a rendszer „három tényezőjű” rendszerré válik: család, tulajdonosok, menedzsment.

Anderson és társai (2005) komplex és rugalmas definíciót adnak a családi vállalkozás értelmezésére. Eszerint a legszélesebb értelemben azt is családi vállalatnak tekinthetjük, amikor a család a tulajdonos, de nem vesz részt a vállalat irányításában. A legszűkebb pedig az az értelmezés, miszerint az tekinthető családi vállalkozásnak, ahol a család több generációja dolgozik együtt a család vállalkozásában. Ez a modell jól ismert és sok szakértő felhasználta (Pieper–Klein 2007; Konczosné Szombathelyi 2015).

Az általunk vizsgált családi vállalkozások mind a legszűkebb értelmezés szerinti körbe tartoznak.

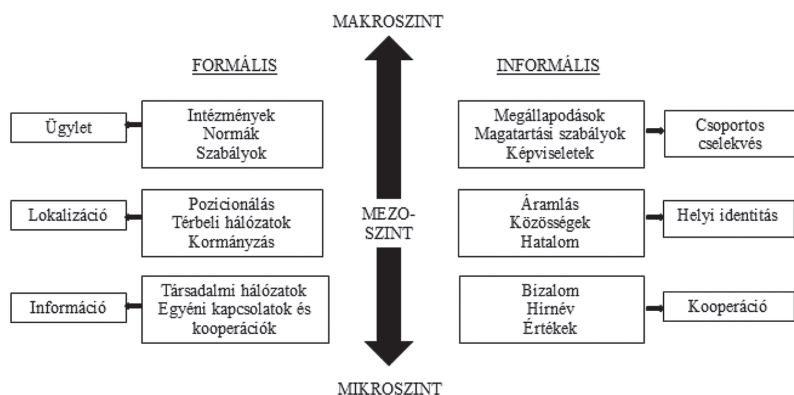
A világban számos jó példa található a hosszú távon is sikeresen működő, sokadik generációjú családi vállalkozásokra, amelyek mintaként szolgálhatnak a hazai családi vállalkozások átadás előtt álló tulajdonosai számára. A német családi vállalkozások utódlását vizsgálva Lenz és munkatársai (2020) arra a következtetésre jutottak, hogy a családi vállalkozások számára az utód megtalálása nem kis kihívás.

Ennek a kihívásnak a megoldására konzultációs szolgáltatások nyújtását javasolták a családi vállalkozások számára.

Társadalmi tőke

Rechnitzer János (2016) modellje (1. ábra) azért fontos a kutatás szempontjából, mert jelen tanulmány a modell bizonyos részeit vizsgálja: bizalom, hírnév, értékek, közösség, egyéni kapcsolatok és együttműködések, társadalmi hálózatok, valamint a helyi identitásra gyakorolt hatás.

1. ábra. A társadalmi tőke elemei

Forrás: Rechnitzer (2016: 20).

Kőhegyi Kálmán (1998) megállapította, hogy a társadalmi tőke intenzív hatást gyakorol a nemzetgazdaságok fejlődésére. Kiemelte, hogy a bizalom alapja a becsületes és szabályszerű kooperáció. Kapcsolatot talált a bizalom és az erős társadalmi tőkével rendelkező társadalmak között.

Nagy Gábor (2016) kifejti, hogy a társadalmi tőke az egyén, a közösségek, a csoportok, a társadalmi hálózatok különböző szintjein jelenik meg. Kiemelten fontos a bizalom, aminek színterei az emberek egymásba vetett bizalma, a közbizalom és a gazdasági szervezetek közötti bizalom. Továbbá a társadalmi tőkéhez sorolja a társadalmi szereplők közötti kapcsolatokat, a normákat, az értékeket.

A társadalmi tőke definícióját Hanifan alkalmazta elsőként, aki a társadalmi tőkével azon egyének mindennapi kapcsolati interakcióit, szimpátiáját és baráti kapcsolatait szemléltette, akik valamilyen társadalmi osztályhoz tartoznak (hiv. Orbán–Szántó 2005). Bourdieu (1999) szerint a társadalmi tőke kiterjed a személyek társadalmi kapcsolati hálójára is. A társadalmi tőke segítségével az érintettek kialakíthatják a társadalmi státuszukat, illetve hatalmat szerezhetnek. A megfelelő társadalmi tőke-összetétel hozzájárulhat egy társadalomban a gazdasági növekedés-

hez, a lelki és az egészségi állapot javulásához, az iskolai teljesítmény fejlődéséhez, valamint a bűnözés csökkenéséhez is.

Wall és szerzőtársai (1998) Putnam, Coleman és Bourdieu elméletét emelték ki, miszerint a tartós társadalmi interakciók, a közösségi hálózatok és a közösségen belüli kölcsönös bizalom értékes erőforrásként szolgálnak és a közösségi alapú tőke egyik formájává válnak. A társadalmi tőke közösségi szintű erőforrásértéke akkor realizálódik, amikor a cselekvések a közösségi érdekek elérése miatt alakulnak ki.

A beágyazódás folyamata

Nárai Márta (2009) arra a következtetésre jutott, hogy egy területhez való kötődés létrehozásában, fenntartásában a legfontosabb tényező a családi, rokonsági kapcsolatok térségen belülisége, a földrajzi környezet vonzó aspektusa, a munkalehetőségek jellege, a saját tulajdon megléte és a térség szokásai. „Történeti, kulturális hagyományok hiányában azonban a tényleges regionális identitás, öntudat kiépítése, kiépülése rendkívül hosszú időt igénybe vevő folyamat, aminek még csak az elején tartunk. Ezt jelzi az is, hogy az emberek számára a régió ma még elsősorban közigazgatási, földrajzi kategória és nem társadalmi-történeti fogalom” (Nárai 2009:156).

Konczosné Szombathelyi Márta és munkatársai (2018: 38) szerint „Beágyazottnak tekinthetünk egy vállalatot, ha hosszú távú orientációjában a régióban maradás szerepel, ezért érdekelt, aktív és tudatos résztvevő a régió fejlesztésében, a jólét megteremtésében, az életminőség, az innovációs potenciál növelésében, a humán erőforrás fejlesztésében, a hálózatok erősítésében, az elismertség (hírnév) megteremtésében”. Kutatásuk során 10 céget vizsgáltak, és arra a következtetésre jutottak, hogy nagymértékben segítette a vállalkozások sikerét a vezető korrekt magatartása, a vállalkozás tisztességes működése, a kapcsolattartás, a társadalmi felelősségvállalás, a lojalitás, az ismeretség, illetve a konkurenciával való együttműködés.

Józsa Viktória (2017) kutatásának fő kérdése az volt, hogy a vállalkozások hogyan mozdítják elő a település és a régió sikerességét és gazdaságfejlesztését a beágyazódásuk során. Arra a konklúzióra jutott, hogy *a vállalatok főként a gazdaság, a tudomány, a társadalom, valamint a helyi önkormányzat és környezet iránt elkötelezettek*. A beágyazódást folyamatnak, a beágyazottságot állapotnak értelmezi (2. ábra).

2. ábra. A vállalati beágyazódás szakaszai

Forrás: Józsa (2017) alapján saját szerkesztés.

Baú és munkatársai (2017) szerint a regionális beágyazódás jelenthet előnyt, ugyanakkor jelenthet hátrányt is egyben. A családi cégek profitálhatnak a lokális adottságokból, hagyomány, illetve know-how alapján, de a hátrányos természeti adottságokkal rendelkező területeken hátrányt is jelenthet a többi vállalattal szemben. Fontos leírni azt a folyamatot, amikor egy családi vállalat, mely erősen beágyazódott egy adott régióba, nemzetközi szintre lép és nemzetközileg is aktív, ezáltal erősíti az adott régió gazdaságát.

Helyi társadalom

Menden és szerzőtársai (2019) a civil szervezetek és a vállalkozások közötti együttműködést vizsgálták. Megállapították, hogy az üzleti partnerségek a civil szervezetek és a vállalkozások között egy üzleti modell köré épülnek. Ez azt jelenti, hogy a partnereknek szükségük van üzleti és társadalmi kapcsolatokra.

Harangozó Gábor és Zilahy Gyula (2015) kiemelik, hogy a civil szervezetek fontosságát az Európai Unió környezetvédelmi politikája is hangsúlyozza, amint azt például a 2002-ben elfogadott hatodik környezetvédelmi cselekvési terv is jelzi. Az eredmények azt mutatják, hogy a kis- és középvállalkozások a nagyobb vállalkozásokhoz hasonlóan rangsorolják a különböző érdekeltek fontosságát, és gyakran együttműködnek civil szervezetekkel.

Trehan és Glover (2020) szerint hosszú távú kilátásaival a családi vállalkozások megfelelő helyzetben vannak ahhoz, hogy erős partnerséget alakítsanak ki a közösségekkel és a közösségi szervezetekkel. Ezek a partnerségek nemcsak maguk-

nak a közösségeknek kedveznek, hanem a családi vállalkozások számára is valódi előnyt jelentenek – egyrészt a fokozott bizalom és hírnév révén, másrészt lehetőséget nyújtva az alkalmazottak és családtagjaik személyes és szakmai fejlődésére. A hatás különösen akkor erős, ha a vállalkozás és a közösség között fenntartható, hosszú távú kapcsolat jön/jött létre. Kutatásuk eredménye azt is mutatja, hogy a családi vállalkozás közösségi tevékenységét a családi értékek vezérlik.

Juan, Castejón és López (2016) kutatásának célja annak meghatározása volt, hogy vannak-e különbségek a CSR-orientációban a családi kkv-k és a nem családi kkv-k között. Az eredmények a 123 kkv mintáján azt mutatják, hogy *a családi kkv-k társadalmilag felelősségteljesebbek, mint a nem családi vállalkozások.*

Uhlener és szerzőtársai (2004) cikkükben szintén a vállalati társadalmi felelősségvállalást vizsgálják családi vállalkozásokban. A vállalkozás családi jellege leggyakrabban az alkalmazottakkal, az ügyfelekkel és a beszállítókkal való kapcsolatokat befolyásolja. A tanulmány eredményei arra engednek következtetni, hogy – legalábbis a vizsgált vállalatok mintája esetében – az igazán emberbaráti tevékenység meglehetősen korlátozott. A CSR-magatartás legtöbbször a legközelebbi érdekelt csoportok (alkalmazottak, ügyfelek és beszállítók) iránti cselekedetekre korlátozódik, valamint a közösség általános gazdasági támogatására a munkahelyek és a kereskedelem hozzájárulása révén.

Khazami és munkatársai (2020) cikkében a vállalkozások fejlődését, azok társadalmi tőkére és a vállalkozó társadalmi identitására gyakorolt hatását vizsgálták. Az eredményeik rávilágítottak arra, hogy a társadalmi tőke hozzájárul a vállalkozók társadalmi identitásának erősítéséhez vállalkozásuk indításakor. Arra a következtetésre jutottak, hogy a társadalmi tőke segíti az egyéneket abban, hogy szoros kapcsolatot tartsanak fenn másokkal.

A kutatás módszertana

A családi vállalkozások társadalmi tőkét erősítő szerepének, kiemelten a helyi társadalomra gyakorolt hatásuknak, illetve a helyi társadalomban betöltött szerepük vizsgálatához módszerként az interjúkon alapuló adatgyűjtést választottuk. A primer kutatást Dunántúlon, nyolc megye községeiben, kisvárosaiban, közép- és nagyvárosaiban működő családi vállalkozásokkal folytattuk le. Az 207 vizsgált családi cégből 128 községekben és kisvárosokban, 79 pedig közép- és nagyvárosokban található (1. táblázat).

1. táblázat. A települések megoszlása megyékre bontva

Baranya megye: 1 község, 1 nagyváros	Fejér megye: 13 kisváros és község, 3 középváros
Győr-Moson-Sopron megye: 31 kisváros és község, 25 nagy- és középváros	Komárom-Esztergom megye: 25 kisváros és község, 18 középváros
Somogy megye: 4 kisváros, 5 középváros	Tolna megye: 1 kisváros
Veszprém megye: 18 kisváros és község, 15 középváros	Vas megye: 26 kisváros, 7 középváros Zala megye: 10 kisváros, 6 középváros

Forrás: Saját szerkesztés.

A családi vállalkozások kiválasztása saját, családi és baráti ismeretség alapján történt. Az interjúk keretében a családi vállalkozások helyi szintű kapcsolatait, társadalmi szervezetekhez való kapcsolatait, identitását és kötődéseit, vagyis a beágyazottságukat vizsgáltuk. Az interjúk elkészítésére 2019. szeptembertől 2020. májusig került sor, a 2. táblázatban látható kérdések alapján.

2. táblázat. Interjúkérdések

1	Milyennek értékeli a vállalkozás helyi szintű kapcsolatait és tevékenységét? Melyek e kapcsolatok fórumai? Milyenek a vállalkozás helyi hálózatai?
2	Milyen a vállalkozás kapcsolata az önkormányzattal? Miben nyilvánul ez meg? Említsen együttműködési tevékenységet!
3	A vállalkozásnak milyen kapcsolódási pontjai vannak egyéni, illetve csoport szintjén a társadalmi szervezetekkel?
4	Az Ön identitása – terület iránti elkötelezettsége – milyen módon befolyásolja a vállalkozás beágyazottságát?
5	Ön szerint hatást gyakorol-e a helyi identitásra a vállalkozás? Hogyan? Milyen módon?
6	A családi vállalkozás alapítóira jellemző erős regionális kötődés kimutatható-e a további generációk esetében is?

Forrás: Saját szerkesztés.

Azért vizsgáltuk a községekben és kisvárosokban, illetve a közép- és nagyvárosokban tevékenykedő családi vállalkozásokat külön, mert azt feltételeztük, hogy a községekben és kisvárosokban működő családi vállalkozások szorosabb kapcsolatot alakítottak ki a partnereikkel, az önkormányzattal, valamint társadalmi szervezetekkel, mint a közép- és nagyvárosokban tevékenykedő családi vállalkozások. Továbbá, azt feltételeztük, hogy a községekben és kisvárosokban működő családi vállalkozások alapítóira jellemző erős regionális kötődés több cég esetén mutatható ki a további generációk körében is, szemben a közép- és nagyvárosokban tevékenykedő családi vállalkozásokkal. Emellett azt feltételeztük, hogy a községekben és kisvárosokban működő családi vállalkozások nagyobb hatást gyakorolnak

a helyi identitásra, illetve nagyobb arányban pozitív a meglátásuk a cég jövőbeli hírnevéről, mint a közép- és nagyvárosokban tevékenykedő családi vállalkozásoké.

A kutatás eredményei: A vizsgált családi vállalkozások helyi társadalomra gyakorolt hatása

Először a 128 községekben és kisvárosokban tevékenykedő családi céggel folytatott interjúk eredményeit mutatjuk be. Ezek után ismertetjük a 79 közép- és nagyvárosokban működő családi céggel zajlott interjúk eredményeit.

A községekben és kisvárosokban működő családi vállalkozásokkal készített interjúk eredményei

Kapcsolat a partnerekkel

A cégek a kapcsolatot szakmai találkozón, szakmai értekezéseken, rendezvényeken, kamarai összejöveteleken keresztül, személyesen, telefonon, a nyomtatott sajtóban való megjelenéssel, a közösségi oldalon való megjelenéssel és online lehetőségek kihasználásával tartják. A partnerek között megemlíthetők például a vevők, a helyi fővállalkozók, az iskolák, az óvodák, a nyomdák, a polgármesteri hivatalok, más cégek, az éttermek, a büfék, a dohányboltok, a virágüzletek, a benzinkutak, a boltok, a helyi vállalkozók, a beszállítók, a borászatok. Emellett, a cégek fontos partnerei a szállítványozók, a kistermelők, a nagyüzemek, a helyi iparkamara és az ipartestület.

Kapcsolat az önkormányzattal

A vizsgált vállalkozások 80 százaléka áll kapcsolatban az önkormányzattal, melyek példái: üzlethelyiség bérlése, vízóraakna eltüntetése, fasorok karbantartása, területi egyeztetések, utak karbantartása, kápolna-rekonstrukció, behajtási engedélyek rendezése, súlyadó, gépjárműadó, iparűzési adó befizetése, kulturális rendezvények szervezéséhez való hozzájárulás saját termékekkel, az üzlethez való útcsatlakozás bővítése, településarculati kézikönyv készítése, állami beruházások, új óvoda gépészeti munkái. Emellett, kapcsolatot építettek ki helyi szervezésű programokon, borheteken, szüreti felvonulásokon, fórumokon való részvétel kapcsán, a rendezvények lebonyolításában, az önkormányzati tervek megvalósításának vonatkozásában. Idézve egyik válaszadót: „*Falunapokra szívesen adományozunk a termésből, valamint a jövedelemből is. Közös falunap, illetve más falusi események szervezésében is részt veszünk.*”

Társadalmi szervezetek támogatása

A vállalkozások 65 százaléka támogatja például a helyi óvodákat, iskolákat, helyi sportegyesületeket, civil szervezeteket, önkéntes tűzoltó egységeket, az idősek otthonát, az evangélikus egyházközösséget. Támogatott civil szervezetek többek

között: Vöröskereszt, Bor Egyesület, Magyar Tarka Tenyésztők Egyesülete, Huszár Egyesület, helyi gazdakör. További kapcsolódási pont még a turisztikai egyesületekkel való együttműködés vagy a labdarúgás (sportegyesületek) támogatása.

Beágyazottság

A vállalkozások 95 százaléka esetén jelentős a lokálpatriotizmus, ami befolyásolja a cég beágyazottságát. Ennek mutatója néhány példaként kiválasztott válasz: *„Már sok éve elköteleztem magam a település mellett, el sem tudtam volna képzelni más települést éttermünk megvalósításához. Mindent megteszek a helyi értékek megőrzéséért.”* *„A vállalat székhelyét mindig is itt szeretném tartani, hogy a helyi adómmal támogassam településemet.”* *„Itt vannak a földek, azaz a területi specifikáció miatt jelentős az identitástudat.”*

Helyi identitásra gyakorolt hatás

A vállalkozások 75 százaléka gondolja úgy, hogy meghatározó szerepük van a helyi identitásra. Ennek módjai közé sorolható például a cég portájának rendben tartása, az emberek segítése. Fontos számukra, hogy a helyiek elégedettek legyenek a családi cégek munkájával, és tudatosítsák, hogy e cégek munkalehetőséget is biztosítanak. Néhány szemléletes válasz: *„Sokan ismernek minket, kapjuk folyamatosan a pozitív visszajelzéseket, ezáltal szerintem mi is pozitívan hatunk a helyi társadalomra.”* *„Termékeinket a település nevével reklámozzuk. Mi ezzel is szeretnénk hozzájárulni a város hírnevének öregbítéséhez.”* *„Éttermünk jól illeszkedik a térség tradícióihoz. A helyi közösség szívesen támogatja a vállalkozásunkat.”*

Az utódgeneráció régióhoz való kötődése

A vállalkozások 80 százaléka esetén az alapítóra jellemző erős regionális kötődés kimutatható a következő generációk esetében is, a vállalkozások vezetőinek 10 százaléka pedig reméli, hogy gyermekei is kötődni fognak a régióhoz. Indoklasként ilyen válaszokat kaptunk. *„A lányom már vett is házat a városban, nagyon szeret itt élni. A fiam is így gondolkodik, azt mondta, semmi pénzért nem költözne messzebbre.”* *„Igen, ezt az országrészt és környéket nagyon kedveljük, ami nem csak nálunk, de a fiataloknál is megmutatkozik.”* *„Igen, a generációváltást követően sem változna a vállalkozás helye.”* *„A korom előre haladtával növekedett bennem a helyi kötődés, remélem gyerekeimben is elültethetem ennek magját.”* *„A vállalkozás tökéletesen működik a régióban, változtatásra nem érzek okot.”*

A közép- és nagyvárosokban tevékenykedő családi vállalkozásokkal készített interjúk eredményei

Kapcsolat a partnerekkel

A vizsgált cégek vezetői a kapcsolati rendszerüket tudatosan építették fel. A partnerkapcsolataikat nagyon jónak ítélik meg. Kapcsolatban állnak a helyi iparkamarával, az ipartestülettel, a képzőintézményekkel, a szakiskolákkal, a helyi egyetemmel, marketingcégekkel, további helyi cégekkel, egyházakkal, helyi vezetőkkel, intézményvezetőkkel. Továbbá, a cégek partnerkapcsolatot építettek ki az Ipari Parkban lévő cégek vezetőivel, éttermekkel, gyáregységekkel, beszállítókkal, konkurenciacégekkel, szakcégekkel, alvállalkozókkal, gyárakkal. Vannak olyan cégek, amelyek részt vesznek különböző szakvásárokon, rendezvényeken. A cégek a kapcsolatot személyesen, telefonon, e-mailen keresztül tartják. Van olyan cég, ami a határ közelsége miatt külföldi munkákat is teljesít (Ausztria, Szlovákia). Van olyan cég, amely megkapta a Príma díjat (Győr-Moson-Sopron megye legjobb vállalkozója díj). Kulcsszavak az interjúkból: „*régi stabil kapcsolatok*”; „*hitelesnek és nyitottnak kell lenni, hogy bízzanak bennünk*”; „*fontos a jó együttműködés, a jó kapcsolatrendszer, a személyes kapcsolattartás*”.

Kapcsolat az önkormányzattal

A vállalkozások 75 százaléka kapcsolatban áll az önkormányzattal, például kiállítás, egészségnapok, ingyenes szűrések, építkezések, körforgalom építése, felújítások, üzemi étkezdék működtetése, sportcsapat szponzori támogatása és TAO pénzek juttatása által. Ezen kívül a cégek együttműködnek az önkormányzattal, legyen szó állami megrendelésekről vagy fejlesztésekről, önkormányzati létesítményekről, társasházi projektekről, sportpálya korlátok megerősítéséről, partnertalálkozókról, konzultációkról, közvélemény-kutatásról, pályaorientáció konzorciumról, koszorúzásról, rendezvények támogatásáról.

Társadalmi szervezetek támogatása

A vizsgált vállalkozások 70 százaléka kapcsolatban áll társadalmi szervezetekkel. Támogatnak szociálisan rászoruló embereknek segítséget nyújtó alapítványokat, egyesületeket, különféle fesztiválokat, iskolabálokat tombola-felajánlással és egyéb civil szervezeteket is. Ezen kívül a cégek segítséget nyújtanak a máltai szeretethonoknak, állatmenhelyeknek, gyermekeknek, sportegyesületeknek, középiskoláknak, közösségi házaknak, helyi sportkluboknak, valamint a helyi kulturális rendezvények szervezésével, hagyományok fenntartásával, közösségépítéssel foglalkozó civil szervezeteknek. Találunk cégeket, akik támogatják a vakvezető kutyákat; a szájjal-lábbal festőket; a kultúrához, az egészségmegőrzéshez, a gyerekekhez és a pedagógiához kapcsolódó alapítványokat. Néhány konkrét példa a támogatottak köréből: Vöröskereszt, Megyei Gyermekvédelmi Központ, Megyei Pedagógiai Szakszolgálat, Magyar Pékszövetség, evangélikus egyházi közösség. Egy kiváló példa a családi elkötelezettségre:

„Tagja vagyok a Lions Klubnak, édesapám a Rotary, férjem pedig a Borlovagrend tagja, komoly karitatív, civil munkát végzünk összcsaládi szinten, elsősorban a régióban.”

Beágyazottság

A vállalkozások közel 95 százaléka beágyazottnak tekinti magát a régióba, erősen kötődik a régióhoz, nem szeretnék áthelyezni a telephelyüket máshová annak ellenére sem, hogy nem csak az adott régióban, hanem országos szinten, sőt akár Németországban, Ausztriában és/vagy Szlovákiában is rendelkeznek partnerségi viszonyokkal. Vannak olyan vállalkozások, akik azért kötődnek a városhoz, mert minden családtag innen származik. A helyi családi vállalkozások fontos ismérve a személyes kiszolgálás, ezért ezek a vállalkozások a vásárlókhöz személyesen kötődnek, sok a hosszú évek óta visszatérő vásárló.

Helyi identitásra gyakorolt hatás

A vállalkozások 65 százaléka azt gondolja, hogy hatást gyakorol a helyi identitásra, tisztességes magatartása, minőségi munkája, jó ügyek támogatása, ügyfélközpontú szemlélete vagy a fogyasztói kultúrára gyakorolt hatása által. Kulcsüzenetek az interjúkból: *„A környezet számít ránk, ezért felelősséggel kell működni, példát kell mutatnunk.”* *„Fontos számunkra, hogy tisztességes, átlátható magatartással mutassuk meg magunkat és ez által tisztességes magatartásra inspiráljuk a velünk kapcsolatban lévőket.”* *„Minőségi és precíz munka hívei vagyunk, ezért viszonylag magas a befolyásunk a helyi gondolkodásra és identitásra.”* *„[...] azt gondolom, hogy amióta mi berke- reskedéssel foglalkozunk, jelentősen sikerült hozzájárulnunk ahhoz, hogy az emberek a kulturált borfogyasztás terén nagy lépést tettek előre.”*

Az utódgeneráció régióhoz való kötődése

A vállalkozások 70 százaléka esetén az alapítókra jellemző erős regionális kötődés kimutatható a további generációk esetében is. 15 százalékuk pedig azt nyilatkozta, reménykedik, hogy a jövőben kialakul az erős regionális kötődés. *„Édesapám regionális kötődése sokkal kisebb, mint az enyém. A mi családi vállalkozásunk ebben eltér az átlagtól. Nekem sokkal fontosabb ez, mint neki.”*

Összegzés

A tanulmány témája a családi vállalkozások beágyazódásának és a társadalmi tőkét erősítő szerepének, kiemelten a helyi társadalomra gyakorolt hatásuknak, illetve a helyi társadalomban betöltött szerepüknek a vizsgálata. A községekben és kisvárosokban, illetve a közép- és nagyvárosokban tevékenykedő családi vállalkozásokat külön vizsgáltuk, mert azt feltételeztük, hogy van különbség köztük

mind a partnereikkel, az önkormányzattal és a társadalmi szervezetekkel kialakított kapcsolatok vonatkozásában, mind a regionális kötődés fokában és a helyi identitásra gyakorolt hatásukban, mind az utód-generáció régióhoz való kötődése mértékében.

A 207 családi vállalkozás körében végzett, interjú alapultó kutatás főbb eredményeként elmondható, hogy mind a községekben és kisvárosokban, mind a közép- és nagyvárosokban kimutatható a családi vállalkozások körében az erős beágyazottság és a társadalmi tőkét (kapcsolatok, bizalom, identitás) erősítő szerep magas foka. Mind a községekben és kisvárosokban, mind a közép-és nagyvárosokban tevékenykedő cégek szoros kapcsolatot építettek ki partnereikkel, az önkormányzattal, a helyi társadalmi szervezetekkel. Elkötelezettek az adott hely, illetve a régió iránt. Hatásukat érzékelhetőnek tekintik a helyi identitásra. A megkérdezett családi cégek vezetői pozitívan vélekednek a családi vállalkozás jövőbeni térhez való kötődésére vonatkozóan, miszerint a következő generáció erős regionális kötődése is kimutatható.

Feltételezésünkre, miszerint a kisebb településeken az erősebb személyes kapcsolati háló miatt erősebb a kötődés, a beágyazottság, a helyi társadalommal intenzívebb a kapcsolat, az alábbi eredményeket kaptuk:

A községekben és kisvárosokban működő cégek döntő többsége (80%-a), míg a közép- és nagyvárosokban tevékenykedő cégek háromnegyede (75%) kapcsolatban áll az önkormányzattal.

A községekben és kisvárosokban működő cégek kétharmada, míg a közép- és nagyvárosokban tevékenykedő cégek 70%-a kapcsolatban áll társadalmi szervezetekkel.

A beágyazottság mértékét mindkét településtípusban 95–95%-ra tehetjük.

A helyi identitásra gyakorolt hatásukat magasabbnak ítélik a kisebb települések vállalkozói (községekben és kisvárosokban működő cégek 75%, közép-és nagyvárosokban tevékenykedő cégek 65%).

Az utódgeneráció régióhoz való kötődése nagyobb arányban mutatható ki a községekben és kisvárosokban (80%), mint a közép-és nagyvárosokban (70%).

Mindezek alapján elmondható, hogy előfeltevésünk (hipotézisünk) részben igazolódott: a vizsgált öt mutató közül háromban kimutatható, hogy a kisebb településeken a vizsgált családi cégek körében erősebb a beágyazottság, a helyi társadalommal való kapcsolat, egy esetében ugyanakkora (nagyon magas, 95%). Ám a nagyobb településeken működő családi cégek körében is a nagyon jelentős mértékű kapcsolatok a jellemzők.

A családi vállalkozások hatása a helyi társadalomra tehát számos területen kimutatható: a Rechnitzer-modell alapján ide sorolható a bizalom, a hírnév, a családi értékek, a közösséggel való kapcsolatok és együttműködések, társadalmi hálózatokba való kapcsolódás, valamint a helyi identitásra gyakorolt hatás.

Irodalom

- Anderson, Alistair–Jack, Sarah–Dodd, Sarah (2005): The role of family members in entrepreneurial networks: Beyond the boundaries of the family firm. *Family Business Review*, XVIII., (2.), pp. 135–154.
- Baú, Massimo–Block, Joern–Discua Cruz, Allan–Naldi, Lucia (2017): Locality and internalization of family firms. *Entrepreneurship & Regional Development. An International Journal*, 29., (5–6.), pp. 570–574. DOI: 10.1080/08985626.2017.1315501
- Bourdieu, Pierre (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (Szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum. pp. 156–177.
- Csákné Filep Judit (2012): *Családi vállalkozások – fókuszban az utódlás*. Doktori értekezés. Budapest: BCE, Gazdálkodástani PhD program.
- Gerencsér Balázs–Oprics Judit–Tanító Zsófia–Vagyas Fanni (2016): Civil programok sikerének néhány tényezője. *Civil Szemle*, XIII., (1.), pp. 31–59.
- Gersick, Kelin–Davis, John–McCullom, Marion–Lansberg, Ivan (1997): *Generation to Generation: Life Cycles of the Family Business*. Boston: Harvard Business School Press.
- Harangozó, Gábor–Zilahy, Gyula (2015): Cooperation between business and non-governmental organizations to promote sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, (89.), pp. 18–31. DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.10.092
- Józsa Viktória (2017): *A nagyvállalati beágyazódás vizsgálata helyi szinten három magyar nagyváros példáján*. Doktori értekezés tézisei. https://szie.hu/file/tti/archivum/Jozsa_Viktoria_tezis.pdf (Letöltve: 2020. 07. 09.)
- Juan, Pedro–Castejón, Martín–López, Beatriz Aroca (2016): Corporate social responsibility in family SMEs: A comparative study. *European Journal of Family Business*, 6., (1.), pp. 21–31. DOI: 10.1016/j.ejfb.2016.05.002
- Khazami, Nesrine–Nefzi, Ayoub–Jaouadi, Mohamed–Crociata, Alessandro (2020): The effect of social capital on the development of the social identity of agritourist entrepreneur: A qualitative approach. *Cogent Social Sciences*, 6., (1.), <https://doi.org/10.1080/23311886.2020.1787680> <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311886.2020.1787680> (Letöltve: 2021. 02. 24.)
- Konczosné Szombathelyi Márta (2015): Családi vállalkozások generációváltásának kockázata. In: Tompos Anikó–Ablonczyné Mihályka Livia (Szerk.): *A tudomány és a gyakorlat találkozása*. Kautz Gyula Emlékkonferencia (2014. június 17.) elektronikus formában megjelenő kötete. 21. tanulmány. <http://kgk.sze.hu/a-tudomany-es-a-gyakorlat-talalkozasa>
- Konczosné Szombathelyi Márta–Reisinger Adrienn–Ablonczyné Mihályka Livia–Rámháp Szabolcs–Bite Pál–Polster Csilla (2018): Családi vállalatok: regionális beágyazódás és nemzetköziesedés. *Prosperitas*, (3.), pp. 77–96. https://uni-bge.hu/Kutatasi-tevekenyseg/dokumentumok/Prosperitas/Prosperitas_2018_3/Prosperitas_2018_3_Konczos_2.pdf (Letöltve: 2020. 07. 09.)
- Kőhegyi Kálmán (1998): A kisvállalkozói szektor tagolódása. *Közgazdasági Szemle*, XLV., (3.), pp. 261–276.
- Lenz, Regina–Schormüller, Claudia–Glückler, Johannes (2020): Legitimation strategies in an emerging field: family firm succession consultancy in Germany. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 64., (2.), pp. 58–78. DOI: <https://doi.org/10.1515/zfw-2019-0019>
- Menden, Aline–Vleuten, Nelleke–Pirzer, Christian–Blomberg, Isabel (2019): *NGO and company partnerships for inclusive business*. Berlin: Endeva. <https://endeva.org/wp-content/uploads/2019/06/ngo-and-company-partnerships-for-inclusive-business.pdf> (Letöltve: 2021. 02. 24.)

- Nagy Gábor Dániel (2016): *Társadalmi tőke és területi kötődés Magyarországon*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Nárai Márta (2009): Gondolatok a regionális identitásról – identitáselemek a Nyugat-dunántúli régióban. *Tér és Társadalom*, XXIII., (4.), pp. 137–159. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.234.1280>
- Orbán Annamária–Szántó Zoltán (2005): Társadalmi tőke. *Erdélyi Társadalom*, 3., (2.), pp. 55–70. <https://erdelyitarsadalom.ro/files/et06/et-bbu-06-04.pdf> (Letöltve: 2020. 06. 04.)
- Pieper, Torsten–Klein, Sabine (2007): The Bulleye: A Systems Approach to Modelling Family Firms. *Family Business Review*, XX., (4.), pp. 301–320. http://c.ymcdn.com/sites/www.ffi.org/resource/resmgr/Update/2012_update_pieper.pdf (Letöltve: 2015. 04. 15.)
- Polster, Csilla–Konczosné, Szombathelyi Márta (2018): The Impact of Socioemotional Wealth on the Succession (Studies Among Three Hungarian Family Businesses). In: Dobrai, Katalin–László, Gyula–Sipos, Norbert (Eds.): *Ferenc Farkas International Scientific Conference Proceedings*. Pécs: PTE. pp. 646–660. http://kfk.pte.hu/sites/kfk.pte.hu/files/ffkonf_files/ffisc2018_fin_0.pdf#overlay-context=ffkonf2018/tanulmánykötet
- Rechnitzer János (2016): A területi tőke a városfejlődésben. *A Győr-kód*. Budapest: Dialóg Campus.
- Trehan, Kiran–Glover, Jane (2020): *Report sheds light on community impact of family businesses*. University of York. <https://www.york.ac.uk/news-and-events/news/2020/research/community-impact-of-family-businesses/> (Letöltve: 2021. 02. 24.)
- Trigilia, Carlo (2001): Social Capital and Local Development. *European Journal of Social Theory*, 4., (4.), pp. 427–442. DOI: 10.1177/13684310122225244 (Letöltve: 2021. 02. 24.)
- Uhlener, Lorraine–Goor-Balk, Annemieke–Masurel, Enno (2004): Family Business and Corporate Social Responsibility in a Sample of Dutch Firms. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 11., (2.), pp. 186–194. DOI: 10.1108/14626000410537128
- Wall, Ellen–Ferrazzi, Gabriele–Schryer, Frans (1998): Getting the Goods on Social Capital. *Rural Sociology*, 63., (2.), pp. 300–22.

KÖZÖSSÉG ÉS VÁLLALKOZÓK — A HELYI VÁLLALKOZÓK ÉRTÉKRENDJÉNEK ÉS KAPCSOLATAINAK HATÁSA EGY FALUKÖZÖSSÉG MŰKÖDÉSÉRE¹

EGY ALFÖLDI KÖZSÉG ESETE

Tomay Kyra–Tuboly Emese

Bevezetés

Jelen tanulmány a 2019-es tanév tavaszi időszakában a Pécsi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének szervezésében megrendezésre került falukutató tábor vállalkozókkal készült interjúit (11 db) dolgozza fel². A terep³ egy kiterjedt tanyavilággal rendelkező Bács-Kiskun megyei nagyközség, amely a megyeszékhelytől 50 km-re, a legközelebbi várostól 15 km-re fekszik. A falu lakosság száma az 1970-es évek óta csökkenő tendenciát mutat, a népességcsökkenés mellett előregedés is jellemzi. Tekintettel a község viszonylag kedvező elhelyezkedésére (Budapest is két órán belül elérhető vonattal), jelentős az ingázó munkavállalók aránya: a 2011-es népszámlálás adatai szerint a foglalkoztatottak 41 százaléka napi ingázó. A munkanélküliség nem számottevő, főként az idősebb, alacsony iskolázottságú réteget érinti. Bár korábban jelentős volt a közfoglalkoztatásban résztvevők létszáma, mára ez a szám is lecsökkent (Ragadics 2020).

A faluban (az egyéni vállalkozókkal együtt) 300 vállalkozás működik, amelyek összesen 200 főt foglalkoztatnak. A vállalkozások döntő többsége (70%-a) a mezőgazdaságban dolgozik, ezen túl csupán néhány építő- és feldolgozóipari vállalkozás található a településen: egy PET palackokat gyártó és forgalmazó cég, egy borászat, valamint egy bádigos vállalkozás számít a helyi legnagyobb foglalkoztatónak, emellett boltok (trafik, butik, virágüzlet, vegyeskereskedés), szolgáltatások (fodrász, pedikűr, stb.) és egy vendéglátóhely (kocsma) működnek a településen. A helyi vállalkozások mindegyike a KKV szektorba tartozik, ezen belül

is a mikrovállalkozások: mezőgazdasági egyéni vállalkozók és őstermelők alkotják a döntő többséget. Akárcsak országosan (Vértesy 2018), a vizsgált faluban is számottevő a családi vállalkozások száma.

A vállalkozói rész kutatás célja az volt, hogy alulnézetből, a megszólaltatott vállalkozók szemszögéből mutassa be a vidéki vállalkozói lét tipikus és a falura jellemző speciális jellemvonásait. A kutatás kitért a vállalkozói karrierutak és vállalkozások kialakulására; a vállalkozásokban alkalmazott munkavállalókkal való formális és informális alá-fölérendeltségi viszonyokra; a bizalom, a kapcsolatok és a helyi társadalmi tőke jelentőségére a vállalkozások működésében; valamint a vállalkozók falu- és társadalomképére. Jelen tanulmányban ezek közül az attitűdökre és a helyi kapcsolati tőkére fókuszálunk, az alábbi kérdések mentén:

- Milyen vállalkozói vonások, attitűdök jellemzik a megkérdezetteket?
- Mekkora a településen kialakított kapcsolataik jelentősége a vállalkozás szempontjából?
- Előnyösnek vagy inkább hátrányosnak tartják a vállalkozásuk szempontjából az egyes, helyben kialakított kapcsolataikat, ismeretségeiket, a helyi önkormányzati vezetést, illetve a civil közösséget?
- Mennyire érzik, illetve hiányolják a helyi vezetés támogatását?
- A bizalom, mint helyi tőke megjelenik-e a vállalkozó szempontjai között, illetve milyen mértékben befolyásolja működését?
- Megjelenik-e, és ha igen, milyen módon érvényesül a vállalkozók értékrendjében a társadalmi szerepvállalás, felelősségvállalás kérdésköre?

Kérdés továbbá, hogy a helyi vállalkozók, illetve kapcsolataik milyen befolyást gyakorolnak a falu életére? A helyi vállalkozásokkal való kooperáció, a civil közösséggel és szervezeteikkel kialakított viszony, illetve a személyes (rokoni, baráti) kapcsolatok milyen mértékben, és miképp segítik az önkormányzat munkáját, enyhítik a munkanélküliséget, illetve annak hátrányait a vizsgált településen. Hogyan segíti a hátrányosabb helyzetű lakosságot, akiknek támogatásra lehet szükségük a boldoguláshoz, tehát miképp járulnak hozzá akár tudatosan, akár tudattalanul a falu jólétéhez.

A vállalkozók társadalmi felelősségvállalásra való hajlandósága ugyancsak fontos kérdés. A településen működik sportegyesület, önkéntes polgárőrség és tűzoltó egyesület. A kérdés, hogy ezek a civil szervezetek mennyire állnak szilárd talajon, az aktív közösség mennyire építkezik alulról és ezáltal milyen mértékben áll rendelkezésükre a helyi társadalom tőkéje, melyet a helyi vállalkozók különböző kapcsolati és gazdasági erőforrásai képezhetnek. A helyi közösség és a vidéki vállalkozók közötti kapcsolat kétirányú: a vidéki vállalkozó a helyi erőforrásokból építkezik, melyeknek kiemelkedő szerep jut a gazdaság működtetésében, miközben a helyi civil közösség fontos támaszai lehetnek anyagi és kapcsolati tőkéjük révén (Kis 2014).

Vállalkozótípusok a vizsgált településen

Az elkövetkezőkben olyan típusokról lesz szó, melyeket az alapján alakítottunk ki, hogy miként vélekedtek a megkérdezett vállalkozók az egyes helyi szereplőkről: milyen a viszonyuk az alkalmazottjaikhoz, a falu lakosságához, a többi helyi vállalkozóhoz, a falu vezetéséhez, illetve a helyi civil szervezetekhez és közösségekhez. Mindezek mellett a felőlük érzett bizalom vagy bizalmatlanság mértéke, a velük való kommunikáció nyíltsága, sűrűsége vagy éppen hiánya, azaz a helyi kapcsolatrendszer minősége, jellege került kiemelésre az egyes csoportokon belül. Eközben számos ponton eltérést tapasztaltunk kérdéseink eredeti célja és az általa megismert valóság között: Mivel az alkalmazottak minden esetben a helyi lakosok köréből kerülnek ki, így gyakran következtetni lehet a velük kapcsolatos információkból a helyi közösséggel való viszonyra is. Eredetileg a vállalkozók egymás közötti kommunikációjáról kívántunk képet kapni az önkormányzat által évente megrendezett vállalkozói fórumra, mint „közösségformáló eseményre” vonatkozó kérdésünkkel. Ezzel szemben azt tapasztaltuk, hogy mivel a rendezvény felsőbb kezdeményezésre indult, a hozzá való viszony többet árul el az önkormányzathoz és az aktuális polgármesterhez fűződő attitűdökről, mint a helyi vállalkozók közötti kommunikációról.

Az éves vállalkozói fórum egy helyi vállalkozó ötlete volt, aki polgármesterré választását követően meg is valósította azt. *„Ez az én férjemnek és a polgármesterünknek köszönhető, hogy minden évben csinálnak a vállalkozóknak vállalkozási estet. Mert hát ugye mi toljuk be ide a legtöbb pénzt. Nem keveset. [...] Tehát ez is egy ilyen gesztus, ami a vállalkozók felé egy nyitás. És ez is egy jó gondolat.”* Hivatalos célja az adott évi pályázási lehetőségekről és azok lebonyolításának folyamatairól való tájékozódás segítése. Az esemény 2015 óta máig megrendezésre kerül minden évben, ahol átlagosan 100 helyi vállalkozó jelenik meg. Látható, hogy a fentiekben bemutatott adatok alapján a helyi vállalkozóknak csupán egyharmadáról van szó, mivel a legtöbb helyi vállalkozó nem tartja hasznosnak és szükségszerűnek a fórumot, véleményük szerint a helyi vállalkozók együttműködéséhez nem ad hozzá sokat, egyedül az agrárgazdaságban tevékenykedők számára lehet fontos, a pályázatokról nyújtott információk miatt.

Mivel a kapcsolatrendszerek feltérképezése a vizsgálódás alapja, ezért fontos volt felmérni, hogy az egyes vállalkozók mennyire nyitnak a helyi társadalom felé, illetve mennyire szerteágazóak és szorosak a helyben kialakított kapcsolatok. A munka eredményeként három fő típust: *a közösségi, az individuális és az elidegenedő* vállalkozót különböztetjük meg. Ez a tipológia – ha nem is feleltethető meg teljesen a Bodor és szerzőtársai (2019) által talált vállalkozói értékklaszterekkel – részben hasonló értékek és attitűdök mentén osztályoz, mint az említett szerzők.

A közösségi vállalkozótípus

Az interjúalanyok közül azok kerültek ebbe a kategóriába, akiknek szoros és sűrű helyi kapcsolatrendszerük van. Ez részben a vállalkozói tevékenységükhöz is köthető: jellemzően kereskedelemmel, üzletvezetéssel foglalkoznak (dohánybolt, kisbolt, butik, vendéglő), ezáltal napi szinten kerülnek interakcióba a település lakosságával. Ezen találkozások során személyes beszédtemák is előkerülnek, így könnyen alakul a vevő–eladó-viszony baráti, személyes viszonyná. Gyakoribb eset azonban, hogy – mivel többségük tősgyökeres helyi lakos – az eladó–vevő-viszony a meglévő baráti, személyes kapcsolatra épül rá.

A közösségi típus profitál a helyi kapcsolatokból nyílt és aktív hozzáállásával. Mivel a településen számos hasonló kisbolt üzemel, éles a rivalizálás közöttük, és ebben a versenyben általában a legkedvezőbb pozícióban a *közösségi típus* képviselői állnak. Az interjúkból kiderül, hogy a vevőkör sokszor az alapján oszlik meg, hogy ki milyen helyi népszerűséggel bír. Ez esetben tehát a népszerűség alatt a személyéhez és nem a vállalkozásához vagy a tevékenységéhez fűződő szimpátia értendő.

A vállalkozóknak ez a köre tehát az átlagnál magasabb kapcsolati tőkével rendelkezik a településen. Ennek egyik oka, hogy a falu civil kulcsszereplői is közülük kerülnek ki. Van, aki egy helyi civil szervezet vezetőségi tagja (pl. polgárőrség): *„Igen régi polgárőr vagyok, vezetőségi tag vagyok és hát [...] az elnöknek a jobb keze vagyok, mert én itt elérhető vagyok és minden intéztnivaló dolggal ide jönnek [...]”* Van olyan, akinek a férje volt alpolgármester, és olyan is van, aki egész életében helyi kezdeményezések vezető személyisége volt, mindemellett adományozó munkájáról a település peremterületein is ismert: *„férjem az asztali tenisznek az edzője és diákolimpiai aranyérmes bajnokai vannak [...] meg a polgárőrség is tulajdonképpen a férjem ötlete volt. [...]”; „[...] és mindig novemberben általában meg kell csinálnom a karácsonyi nagytakarítást, mert körülbelül december 10-től mi jótékonykodunk karácsonyig a férjemmel. [...] Én megyek a Vöröskereszthez, ruhagyűjtéseket csinálunk [...] előtte meghirdetjük. Három napig gyűjtjük a ruhát a művelődési házban, iszonyú sok rongyot össze tudnak hozni, és utána meghirdetjük. A Vöröskeresztnak van egy kis pénze [...], de szoktunk kapni a polgármesteri hivataltól is, és általában a nagycsaládosokat, a rászorulókat, az egyedülállókat meg szoktuk ajándékozni egy kis csomaggal, [...] elkészítjük a csomagokat, névre szólóan és a kultúrházba jönnek és mindenki annyi ruhát válogat, amennyit akar.”*

Legtöbbször a polgármesterrel, valamint az önkormányzati hivatallal és az iskolával is szoros, együttműködő viszonyt ápolnak, sokszor amiatt, mert közeli személyes ismerőseik töltik be a legtöbb posztot ezekben a központi intézményekben, vagy épp erős aktivitásuk révén sikerült kialakítaniuk ezeket a kapcsolatokat. Az önkormányzat „külső humán erőforrásainak” (Zongor 2018) tekinthetők ezek a szereplők. A szoros kapcsolat egyértelmű előnyökhöz juttatja a település vezetését is céljai elérése érdekében: ezek a vállalkozók ugyanis civil kapcsolattartóként

működnek a helyi kezdeményezők, szerveződések, a lakosság, illetve az önkormányzat között. A kérdezettek szerint is egyértelműen előnyökhöz juttatja őket ez a szoros viszony, azonban inkább közösségi- és magánérdekeket emeltek ki, mint a vállalkozásukhoz fűződőt. Állításuk szerint gazdasági tevékenységükben is biztosan segítené őket a „polgármesterük”, azonban ezt a pozicionális tőkét (Bodor–Grünhut 2015) inkább közösségi tevékenységükre, nem pedig a vállalkozásuk eredményesebbé tételére használják. Ennek két oka lehet az interjúk alapján: Az első típus számára a vállalkozás egyetlen funkciója a megélhetés biztosítása: *„Nem meggazdagodni akarok belőle.”* A másik esetben a privatizációs folyamat során sikerült előnyösebb helyzetbe kerülni, és nagyobb jövedelmet termelni. Olyan szilárd alapokon áll az üzlet, hogy nem igényel külső segítséget. Ez esetben tehát egyfajta „win-win” helyzetről beszélhetünk az önkormányzattal.

A közösségi vállalkozók a többi helyi vállalkozóval való együttműködés kapcsán csupán az általános helyi sűrű kapcsolathálózatoknak köszönhető gyors információáramlást említették. Esetükben a vállalkozás háttérbe szorul, vagy kellően nagy és stabil ahhoz, hogy a család önmaga boldoguljon. A vállalkozói fórum kapcsán az önkormányzat és a polgármester munkájának értékelésére esett a hangsúly. Van olyan interjúalany, aki csupán *„tiszteletből”* megy el, hogy jelezze a polgármester felé, hogy ő is támogatja a kezdeményezéseit, nem csak fordítva, tehát a kölcsönösségen van a hangsúly.

Az alkalmazottakkal való jó viszony, a családi légkör megteremtésének igénye hangsúlyosan jelenik meg az interjúkban. A legtöbb alany együtt dolgozik az alkalmazottakkal, ezáltal a személyes példaadás és a kollegialitás elve is érvényesülhet, emellett a tisztelet, tekintély kivívása is része a vállalkozók által felrajzolt „jó főnök” képnek. Az alkalmazottakkal való kapcsolatban a legtöbb ide tartozó interjúalany esetében a patrónus–kliensi-viszony jegyei ismerhetők fel. Egy alany jelent kivételt, aki csak alkalmi „beugró” munkavállalót alkalmaz, az ő esetében egyfajta családi/baráti szívésségről van szó. A többiekre jellemző, hogy jóval alacsonyabb társadalmi színtről választanak dolgozókat. Kuczi Tibor (2011) a patrónus és kliense közötti kölcsönösségben a legfontosabb jellegzetességként az aszimetriát emelte ki. Ezt a kölcsönösséget – amit az adott csoport körében a vállalkozó és alkalmazottja között vizsgálunk – társadalmi alapokra helyezi. Olyan helyzetekben, amikor a szívésséget adó és kapó társadalmi helyzete eltérő, tehát nem szimmetrikus, a kölcsönösség kiegyenlítetlen marad, tehát *„az ajándékozás szimmetriáját is megbontja”* (Kuczi 2011: 65). Jelen esetben a szívésség tárgya maga, a vállalkozó által kínált munka. Ezt a következő példa mutatja: *„Könyörgött, hogy ne rúgjam ki. És addig könyörgött, hogy nem történik soha többet ilyen, hogy így is maradt, onnantól kezdve nem lopott.”* A boltos elmondta, hogy a hasonló állások telítettek, az emberek hálásak, ha felveszik helyben egy ilyen pozícióra. Az alkalmazott, akiről szó van, egy alsóbb társadalmi rétegből származó hölgy, akit lopáson kapott az interjúalany. Ha megtudja a többi bolttulajdonos az esetet, nagyon valószínű, hogy nem vennék fel helyben hasonló pozícióra. A falusi kapcsolathálóznak köszönhetően az információ pedig gyorsan áramlik. Ezt a vállalkozó alá is

támasztotta: „*tehát ez nem város, ez falu. Itt mindenki ismeri a másikat. És mondjuk, még (a vizsgált településsel szomszédos községből) is felhív egy barátnőm, hogy te, jött hozzánk egy (vizsgált településbeli), mondd meg, hogy mit tudsz róla*”.

Az agrárszektorban működő vállalkozások közül egy szőlősgazda esett a közösségi kategóriába, aki egyúttal üzletekkel is rendelkezik a faluközpontban. Ő – ellentétben a többi agrárvállalkozóval, akik nem szívesen támaszkodnak külső munkaerőre – a helyi nyugdíjas hölgyeket foglalkoztatja napi négy órában a szőlőgazdaságában, akiknek szerinte kellő tapasztalatuk van ehhez a munkához. Így igazolhatjuk azt a hipotézist, hogy kapcsolataik révén a megfelelő humán erőforrás felett is elsőbbséget élvezhetnek a közösségi típus tagjai.

Az individuális vállalkozótípus

Az *individuális* típus képviselői és az alkalmazottak, valamint a helyiek között egészen másfajta viszony látszik kirajzolódni. Ők jellemzően zártabb gazdaságot működtetnek. Az agrárszektor képviselői (szőlősgazda, borász, állattenyésztő) főként családi keretek között dolgoznak, így kevésbé nyitnak tudatosan a település adta társadalmi tőke felé. Legtöbb esetben igyekeznek maguk megoldani a felmerülő problémákat, feladatokat. Mivel munkájuk sajátos tudást és temperamentumot igényel, ezért nem szeretnek az agrártevékenységben laikus embereket foglalkoztatni. Nem bíznak abban, hogy rajtuk kívül bárki képes lenne ellátni a szükséges feladatokat, ezért csak a legszükségesebb helyzetekben, idényjellegű munkára alkalmaznak helyieket.

Ezzel szemben a szintén *individuális* kategóriát képviselő megannyi kisbolt-tulajdonos helyzete más kontextusban elemezhető. Többségük üzlete csak megélhetés szempontjából üzemel, a bevétel csupán arra szolgál, hogy a megfelelő egzisztenciát megteremtse önmaga és családja számára, az üzlet bővítése terveik között nem szerepel. Egyéni vállalkozásokról beszélünk, akik a helyiek felé nyitnak, horizontálisan, egy szinten helyezik el magukat a vásárlóikkal és a lakosság többségével (általában középosztályként említették). Az alkalmazottakhoz való viszonyuk is ezt mutatja. Legtöbb esetben csupán egy alkalmazott segíti az üzlet működtetését, mivel anyagi erőforrásaik ennél többet nem engednek. Formális szerződés van, azonban – ahogy egyik interjúalany fogalmazott – „*kölcsönös egyezség*” érvényesül a gyakorlatban. Kompromisszum van a két fél között, ha az egyik kéri, hogy térjenek el a formálisan megszabott keretektől, a másik sokszor rábólint, hiszen tudja, legközelebb ő is kérhet hasonló szívességet (pl. szabadság számának bővítése a gyakorlatban, ha szükséges, fizetéselőleg, munkaidő elnyújtása kérés esetén stb.).

Egy boltvezetőt, aki mellékállásban saját boltot is működtet, egy családi vállalkozásban működő bolt tulajdonosát és egy nagyobb, több embert foglalkoztató üzlet tulajdonosát, aki boltvezetőként is funkcionál, soroltunk e kategóriába. Egyikükre sem jellemző a lakossággal való sűrű kommunikáció. Egyikük a közösségi

oldalakon való hirdetést választja, hogy tágabb körben árulhassa termékeit. A nagyobb üzletekben pedig inkább az ott dolgozó öt-hat emberre összpontosítják figyelmüket. Úgy, mint a családi vállalkozásoknál, megfigyelhető, hogy egy zártabb közösség alakul ki a boltban, nehezen vesznek be új embert. (Ki is emelték, hogy a „családi légkör” kialakítása a cél az alkalmazotti körben.) A vevőkör öröklése a jellemző. Ha átjön egy eladó a másik üzletből, legtöbb esetben a korábbi vevőkört is hozza magával. A vevőkör tehát személyhez kötött. Ez szüli a legtöbb konfliktust a boltvezetők és tulajdonosok körében. Erős rivalizálás érzékelhető. Mikor a vállalkozók együttműködéséről kérdeztük az alanyokat, mind a konkurencia szót hangsúlyozták ki mondandójukban. Mivel sok hasonló üzlet működik a településen, a vevőkör erősen a személyes kapcsolatokra épül. Az újabban betelepülő vállalkozók hátránnyal indulnak. Volt, aki kiemelte, hogy régebben, mikor három bolt működött összesen a településen, erős volt a kommunikáció közöttük, nem volt rivalizálás, együttműködtek. Megbeszélték a termékárak alakulását, az alkalmazottak személyét, illetve a vevőkörök alakulását (pl. ajánlották a másik boltot, ha nem volt valami a sajátjukban).

Az individuális típusba sorolt vállalkozók semleges, közömbös módon viszonyulnak a vállalkozói fórumhoz és a hivatalnokok, polgármester felé. Az üzletvezetők és tulajdonosok nem informálódnak egymásról, nem vesznek részt a fórumon, volt, aki nem is tudta miről szól.

A mezőgazdaságban tevékenykedő vállalkozók sem mutattak együttműködést, még egymás között sem, rivalizálás azonban nincs közöttük. E csoport körében tehát annyira az egyénre és a családra korlátozódott munkafolyamatokról beszélünk, hogy sem negatív, sem pozitív interakció nem figyelhető meg a külső szereplőkkel. Bár a boltosokkal ellenben ők elvben többet profitálhatnának a vállalkozói fórumból, többségük elzárkózik attól. Az állattenyésztő elégedett az önkormányzat törekvéseivel, elfogadja azt, hogy fontos a vállalkozók segítése és összekovácsolása, ám szerinte annyira nagy a széthúzás az emberek között, hogy ez igen nehéz feladat. Azt is kiemelte, hogy bár tiszteli a helyi vezetőket a fórum miatt, de ő inkább „*magányos farkas*”, jobb szereti egymaga intézni a dolgait, megküzdeni a nehézségekkel. Szívességet sem fogad el szomszédjaitól, más gazdától, mert akkor elvárt lesz a kölcsönösség elve alapján a szívesség viszonzása. Az alany tehát semmilyen kötöttséget nem szeretne kialakítani, sem horizontális, sem vertikális szinten, és a beszélgetésből kirajzolódik az erre való tudatos törekvés is. Volt olyan borász család, ahol kifejezetten az önkormányzat döntései felett alkottak ítéletet, „cserbenhagyva” érzik magukat. Nem mint vállalkozók, hanem mint a település lakosai, de mint vállalkozók is megszakadt a kapcsolatuk a helyi irányítással. A konfliktusok miatt már nem hívják meg őket a vállalkozói fórumra (holott hasznos programnak tekintették), valamint nem vesznek részt az önkormányzat szervezte rendezvényeken sem. Az interjúból az derül ki számunkra, hogy nem származik káruk az ügyből a vállalkozás szempontjából, ugyanis működik tovább az üzlet mindenféle helyi kapcsolat nélkül is. A konfliktus eredménye azonban a helyi kooperációtól való elfordulás.

Az elidegenedő vállalkozótípus

A rosszabb jövedelmezőségű, legtöbb esetben hiteladósságokkal és az illegális/féllegális üzletekből következően a helyi bizalmatlanság által átítatott kapcsolatokkal (vagy kapcsolatok hiányával) rendelkező vállalkozó típusa ez, aki felmerülő nehézségeit nem a helyi személyes viszonyrendszereiből vagy társadalmi tőkájából próbálja elérni, inkább tudatosan elzárkózik a helyi közösségtől. Az ebbe a kategóriába sorolt, mezőgazdaságban dolgozó interjúalany ezzel szemben inkább kifelé épít kapcsolatokat, elmondása szerint az országban „Villánytól Tokajig” rendelkezik ismeretséggel, partnerekkel, akiknek értékesíti termékeit. Üzleti tranzakciói gyakran nem teljesen legálisan zajlanak, ami igen erős bizalmi tőkét feltételez a településen kívül, szerte az országban, azonban helyben éppen ellenkezőleg elzárkózás és nagyfokú bizalmatlanság érzékelhető. Az elzárkózást mutatja az is, hogy az interjúalany elmondása szerint, ha a tanya infrastrukturálisan alkalmas lenne rá, kiköltözne, így nem kellene érintkeznie a falu lakóival. A napjai nagy részét így is kinn tölti a tanyán, ugyanis a szőlőterületei ott vannak. Lévén ez is zárt, családi vállalkozás, szezonálisan alkalmaznak csak embereket. Helyieket, akikhez kivételesen bizalmi viszonyt kénytelenek kötni. Más vállalkozókkal nem érzékel együttműködést, és nem is törekszik rá. Gépet sem szívesen ad kölcsön, mivel tart attól, hogy „tönkre teszik”.

Az interjúalany kiemelte, hogy bár vannak kapcsolatai a faluban, ismerősei szívesen „ugyanúgy fújnak az ember háta mögött”. Az elzárkózás hátterében a falusi társadalmi kontroll, a „mindenki ismer mindenkit” állhat. Feltételezhető, hogy ha meg is bízna egy helyi vállalkozó társában, a „falusi pletyka-sztereotípiá” miatt a bizalmatlanság akkor is jelen lenne. Egy nagyobb városban könnyebben „elbújhat” az egyén a nagyobb népsűrűségnek és a kapcsolatok ritkaságának köszönhetően, mivel a városi anonimitás kevésbé érezteti a társadalmi kontrollt egy-egy illegális eszközökkel operáló vállalkozó számára. „Itt is nem messze is van egy csajszi, aki süt, de volt már, hogy följelentették. Tehát azért az emberek ilyen kis faluban is irigyek. Tehát nem a saját dolgával foglalkozik, hanem följelenti. Pedig közben meg másnak kárt ebből nem okoz. Itt sem működik. Én úgy gondolom, inkább egy nagy városban lehet, hogy egyszerűbb lenne ilyet. Nem ismeri egyik a másikat.”

Az interjúalany az önkormányzattal kapcsolatban teljesen semleges viszonyt mutat, vertikális kapcsolatokra azonban jövedelmi és menedzsment szempontból rászorul. A bürokratikus ügyek szervezésében segíti a hegyközség és a falugazdász. Tehát közvetetten éri el a központi szervezetet, kommunikáció nincs felfelé. „Szoktak figyelmeztetni, hogyha valamit ki kell tölteni, mert én nem szoktam emailt olvasni, vagyis csak ránézek és elfelejtem. És akkor ő (hegybíró) szokott felhívni, hogy küldött emailt, ki kéne tölteni valami jelentést, jó mondom, bemegyek, kitöltjük.”

A vizsgált település, mint a vállalkozás székhelye – általános észrevételek

Az interjúk során olyan vélemények is elhangoztak a falusi vállalkozással kapcsolatban, melyek egyeztek minden interjúalany esetében. Egyik jellegzetes példa erre a *folyószámlájukat működtető pénzügyintézet*, melyet mindannyian helyben vesznek igénybe. Három szempontot emeltek ki a kérdezettek ennek okaként:

1.) kényelem („*ez helyben van, amire nekem szükségem van*”; „*rugalmasabb*”); 2.) gyors információáramlás („*Ez egy falu, itt mindenki ismer mindenkit, nem kell papírokat küldözgetni, fognak felhívni, aztán megyünk intézkedni*”); 3.) bizalom („*figyelnek, hogy mi a jó nekünk*”; „*közvetlenebb*”).

A fent leírtakat összegezve, általános attitűdnek számít az is, hogy a helyi lakosság alkalmazása a lepraktikusabb, helyben vannak, illetve, akár a bizalom, akár a közösségi kontroll oldaláról nézve, de fontos a személyes ismeretség.

A falu legnagyobb problémájaként szinte mindannyian a *közbiztonság* kérdését emelték ki. Az önkormányzattal jó viszonyban lévők és a negatívan, illetve semlegesen hozzáállók részéről is aggodalomra ad okot a cigányság növekvő mértékű betelepülése a faluba, amit a vállalkozásukra nézve is károsnak tartanak. A cigánysággal kapcsolatos sztereotípiák virulnak a faluban, melyet egy-két eset is igazolt számukra: üzletet, boltot üzemeltetők rendszeresen meséltek legalább egy-egy lopásról, mely a boltjukat érintette, a szőlősgazdák közül is volt, akit kiraboltak, és ezeket az eseteket rendre a helyi cigánysághoz kötik. A falu jövőjével kapcsolatban kivétel nélkül ezt a folyamatot emelték ki a legfőbb negatívumként.

A különböző társadalmi ütközésekből, az elidegenedő folyamatokból, illetve az említett problémás közügyekből adódóan a település, mint székhely fejlesztése nem fogalmazódik meg a távlati vállalkozásfejlesztési tervekben sem. A két uralkodó stratégia az utódok pályaelhagyásra való ösztönzése, a település elhagyásának a gondolata, valamint a külső kapcsolatok építése – a kifelé nyitás, befelé pedig zárás – a székhely elégedetlenkedők körében.

A társadalmi pozíciójukat tekintve előnyös helyzetben lévő közösségi vállalkozótípusok esetén pozitív viszony és a közügyek befolyásolására való erősebb hajlam érzékelhető. Ez azonban egy szűkebb réteg, az idősebb tősgyökeres lakosság. Továbbá ezen, a biztos talpakon álló vállalkozások esetén nem is fogalmazódott meg innovációs szándék. A többség célja az „önfoglalkoztató” (Czakó 1997) állapot elérése volt, tehát a már említett „*Nem meggazdagodni (csak megélni) akarok belőle*” attitűd.

Összegzés

A kis, családi, vagy pár főt alkalmazó vállalkozások – noha a kormányzati retorika szintjén kiemelt szerepük van – meglehetősen mostoha körülmények közt próbálnak helyt állni, és egyről a kettőre jutni, miközben létük a helyi gazdaság működése szempontjából rendkívül fontos – különösen, ha nincs a közelben valamely

nagyfoglalkoztató multinacionális cég telephelye. Ezeknek a kisvállalkozásoknak a munkahely-teremtés mellett fontos szerepük van a helyi társadalom jólétének, jólétének (well-being) növelésében (pl. helyben keletkező adó, szolgáltatási kínálat bővítése, életminőség-javítás, társadalmi szerepvállalás), valamint a területi különbségek kiegyenlítésében.

A tanulmányban szereplő község helyzete vidéki szinten (a fővárost és közvetlen környékét leszámítva) átlagosnak mondható: nem tartozik a legelmaradottabb, legszegényebb térségekhez, sőt, elhelyezkedése és természeti adottságai alapján inkább kedvező helyzetű település. Éppen ezért aggasztó azt látni, hogy a helyi gazdaság gerincét adó családi- és kisvállalkozások legtöbbször a helyi kötöttségek hiányában és az ebből következő feszültségekből adódóan nem tervez növekedést: sem a vállalkozások bővítése, sem a tevékenységek innovatív alapokra helyezése nem szerepel a jövőképükben – és éppen ezért talán – a település, mint székhely fejlesztése sem fogalmazódik meg a tervekben.

A tanulmányban szereplő terepen egyszerre figyelhető meg az erős helyi bizalom és társadalmi tőke jelenléte, melyet a különböző helybeli kooperációk és személyes ismeretségek működtetnek, illetve a bizalom hiánya és az elzárkózás a helyi közösség (túlzott) társadalmi kontrolljától. A helyi kapcsolatrendszer, kapcsolati tőke elsősorban a kereskedők, szolgáltatók számára fontos. Az üzletvezetők mindegyike kiemelte a bizalmi légkör fontosságát (számla nélküli értékesítés, hitel, áru lefoglalása, vevőkör öröklése, „eladóval való együtt mozgása”) és a vásárlók igényeire való reagálást (árúkeszlet alakítása, rugalmasabb boltvezetés). Az agrárszektorban viszont inkább bizalomhiány érzékelhető, mind egymás (kölcsönös segítségnyújtás hiánya), mind a potenciális munkavállalók iránt (szaktudás hiánya). A legfőbb különbség tehát, hogy míg a kereskedelemmel foglalkozók javarészt érzékelik a hatalmas bizalmi tőkét, a falusi kapcsolathálóknak köszönhetően, addig az agrárszektor dolgozói közt a legtöbb interjúalany a jövőre nézve kilátástalanságot érzékel (akiknek nincs egyéb vállalkozása a földeken kívül). Ők a pályázati rendszeren kívül nem támaszkodnak egyéb kapcsolatokra a gazdaság működtetésében. Ezen keresztül próbálnak meg gépesíteni, ugyanis az utód-kérdés is nehezíti helyzetüket: *„Hát, én szerintem az a baj, hogy a családoknál is úgy van itt, hogy 3–4 hektárnál több nincs. Azt a kettőt még művelik az öregek, a fiatalok meg nem fogják átvenni amiatt, hogy hát abból már egy fiatal nem tud megélni [...] tehát azt mondom, hogy a fiatalok inkább elmennek dolgozni munkahelyre, vagy el is húznak még innen a faluból is szerintem. Látják a szüleiken, hogy ez csak egy nagy nyűg [...] nem érdekli őket és elmennek.”*

Az intézmények iránti (pénzügyintézet, önkormányzat, illetve polgármesteri hivatal) bizalom kapcsán vált talán a leginkább nyilvánvalóvá, hogy egy 2000 lelkes település esetében nem beszélhetünk elkülönülten az intézményi szereplőkről, hiszen az azokat működtető személyekhez köthető személyes ismeretségek, a közös múlt miatt összefonódik, illetve felülírja a szűk rádiuszú megkötő (bonding) társadalmi tőke a képviselt intézményhez való viszonyt (Füzér 2015; Bodor–Grünhut–Ragadics 2019).

Irodalom

- Bodor Ákos–Grünhut Zoltán (2015): Társadalmi rétegződés Magyarországon a bizalom mentén. *Századvég*, 20., (78.), pp. 19–47.
- Bodor Ákos–Grünhut Zoltán–Pirmajer Attila (2019): Értékpreferenciák az európai vállalkozók körében. *Replika*, (111.), pp. 23–42.
- Bodor Ákos–Grünhut Zoltán–Ragadics Tamás (2019): Kapcsolati hálók és bizalom a vidéki Magyarországon. Baranyai kistélepülési polgármesterek társadalmi tőkéje. *Tér és Társadalom*, 33., (2.), pp. 20–40.
- Czakó Ágnes (1997): Kisvállalkozások a kilencvenes évek elején. Vállalkozások-e a kisvállalkozások? *Szociológiai Szemle*, 7., (3.), pp. 93–117.
- Füzér Katalin (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiaelmélete. *Századvég*, 20., (78.), pp. 5–18.
- Kis Krisztián (2014): Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: Eltérő válaszok és fejlődési differenciák. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 9., (1-2.), pp. 9–28.
- Kuczi Tibor (2011): *Kisvállalkozás és társadalmi környezet*. Budapest: Replika Kör.
- Ragadics Tamás (2020): Közfoglalkoztatás a kistélepüléseken. *Civil Szemle*, 17., (3.), pp. 77–92.
- Sik Endre (2012): *A kapcsolati tőke szociológiája*. Budapest: ELTE TáTK Eötvös Kiadó.
- Vértesy László (2018): *A kis- és középvállalati szektor Magyarországon*. Pénzügyi Műhelytanulmányok (1). Budapest: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Pénzügyek Tanszék.
- Zongor Gábor (2018): *Önkormányzati HR. Az önkormányzat humán erőforrásai*. Budapest: Dialóg Campus.

Jegyzetek

¹ A tanulmány a Széchenyi 2020 program EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató. A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” megnevezésű projekt keretében, európai uniós (Európai Szociális Alap) társfinanszírozással valósult meg.

² A vállalkozói munkacsoportban részt vett és interjúkat készített a szerzőkön kívül Kómvéss Dániel, az interjú-átiratok és feldolgozás során Katics Eszter kapcsolódott be a munkába, melyet ezúton is mindkettőjüknek köszönünk!

³ A terepkutatás helyszínén az interjúalanyok anonimitásának védelme érdekében a tanulmányban nem nevezzük meg.

Fotó/Bakos Miklós

A TÁRSADALMI ALAPOKON NYUGVÓ TERÜLETI ÁLLAMIGAZGATÁS¹

Rákóczi Attila

*„Az egyesületi eszme az emberek között a legnagyobb és egyben legszelídebb erő és hatalom.”
(Gróf Széchenyi István)*

Bevezetés

■ A civil szervezetek, köztisztviselők számos célt kitűzve jönnek létre és váltják be küldetésüket, mindemellett a társadalom és a gazdaság szerves részét képezik. Több esetben kötelezően ellátandó feladatot vállalnak át az állami szektortól, és mindeközben sokszor hatékonyabban, magasabb minőségben, és talán emberségesebb környezetben. Utóbbiak az elszántság, önkéntesség, akarat, elhivatottság egyenes következményeként tudnak realizálódni. A civil szerveződések evolúciós folyamatoként egy-egy egyesület, testület olyan szintre is elérhet, hogy akár hatósági feladatokat, hatásköröket kaphatnak. Ezzel bizonyos esetekben egyenértékű szervezetként tudnak működni az államigazgatási szervek mellett, illetve azokkal együtt.

A civil szerveződések feladataik, céljaik magasabb fokú elérése érdekében erőszervezeteket, országos szervezeteket, érdekképviseleti szerveket is létrehozhatnak; együttműködhetnek egymással, a hatóságokkal, az állami szervekkel is. Ezen együttműködések következménye lehet célzott közös eredmény elérése, a mindennapi működés biztosítása, egy-egy akcióprogram végrehajtása, vagy a hatóságokkal közös tevékenységek koordinálása.

A hatékony együttműködés másik szintje, amikor az állam, a területi államigazgatás keresi és kezdeményezi a szervezetekkel az együttműködés lehetőségét. Cikkemmel az utóbbi példát kívánom szemléltetni a Békés Megyei Kormányhivatal vonatkozásában, bemutatva, hogy az elmúlt években milyen tudatos ütemtervet

és módszertant követve kerestük a megyei szervezetekkel az együttműködés lehetőségét. A cikkben felvázolásra kerül, hogy milyen közös eredményeket értünk el eddig a közös gondolkodások révén.

Civilek küldetése

A civil szervezetek számos céllal jöhetnek létre, ám lényegük minden esetben az önkéntesség, alulról szerveződés, valamint erős elszántság és küldetéstudat.

Nárai (2004: 616) megközelítése szerint „a civil szervezetek, mint az állampolgárok önkéntes szerveződései a társadalmi-kulturális élet fontos alkotóelemei, tevékenységük, szerepvállalásuk révén nagymértékben hozzájárulnak a társadalmi problémák hatékony kezeléséhez, a közösségi szükségletek kielégítéséhez. Ezek a szervezetek gyakorlatilag az élet minden területén jelen vannak, meghatározó szerepet játszanak a modern demokráciák fontos elemének, a pluralizmusnak a kifejeződésében, megfelelő keretet és lehetőséget biztosítanak az embereknek az önszerveződésre, arra, hogy közös érdekek, értékek mentén, meghatározott célok elérése, hasonló problémák kezelése, embertársaik megsegítése végett létrehozzák saját egyesületeiket, klubjaikat, kifejezzék igényeiket, érvényesítsék érdekeiket.”

Másik megközelítésben a civil társadalom az autonóm egyéneken nyugszik, aki olyan teret keres, ahol személyes igényei és szükségletei kifejezésre tudnak jutni, ez a civil tér, a civil szervezet (Seligman 1997).

„A társadalmi önszerveződések fontos társadalmi, társadalomlélektani, politikai (társadalompolitikai), gazdasági funkciókkal bírnak mind az egyének, kisebb közösségek, mind a társadalom egésze számára, tevékenységük, szerepvállalásuk révén hozzájárulnak a társadalom »egészségesebb« működéséhez.” (Nárai 2004: 620)

Civilek és az államigazgatás kapcsolata

A civil szervezetek együttműködhetnek az államigazgatás és az önkormányzati igazgatás szereplőivel. Több esetben a „közszolgáltatóság”-i tevékenység által feladatokat vállalhatnak át részben vagy teljes egészében (Seligman 1997).

Alapcélkitűzésükben megfogalmazott céljaik elérése mellett átvállalt feladataikat több esetben hatékonyabban, célirányosabban tudják ellátni, mint a közszféra, mivel működésük alapja az önkéntesség. Ezen munkáért, esetleges kötelezően elvégzendő feladatok ellátásáért finanszírozásban is részesülhetnek, mely forrásbővülést is jelent(het) a szolgáltatások terén. Utóbbi növelheti is a szolgáltatás színvonalát az állami ellátáshoz képest, hiszen a nonprofit szervezetek további felajánlásokat, adományokat kaphatnak és vállalkozási tevékenységet is végezhetnek (Harsányi 1997). Ezt emeli ki Kákai (2018) is az önkormányzatok szociális tevékenységének ellátása terén, illetve az önkormányzatok és a civil szféra együttműködéseit elemezve Tarrósy (2010) munkája is. Sebestény (2012) a civilek önkormányzati költségvetésbe,

politikai döntés-előkészítésbe való bevonásának jelentőségére hívja fel a figyelmet. Az állam és a civil szektor együttműködéseit láthatjuk Salamon (1995) munkájában, és az együttműködések alternatíváját olvashatjuk Young (2000) írásában is.

A fentebb leírtak lényegét, vagyis a civilek által ellátott társadalmi, kötelezően ellátandó, esetleges közhatalmi feladatok magasabb szintű ellátásának az okát Kuti (1996: 916) a következőképpen fogalmazza meg: „Az emberek társadalomba való integrálása, a közösségi kapcsolatok fejlesztése olyan funkció, amelyet semmilyen professzionális szolgáltató szervezet nem tud átvenni a nonprofit szervezetektől.”

A négy pilléren nyugvó területi államigazgatás

A civil szervezetek több ponton is együttműködhetnek az államigazgatással, illetve több szálon is bevonhatók az igazgatási folyamatokba. Program- és jogalkotási részvételük egyes kérdéseivel foglalkozik Rixer (2013) egy tanulmányában. Pollitt és Bouckaert (2011) meghatározása szerint az ún. neo-weberi koncepció egyik alapelve a képviseleti demokrácia kiszélesítése, melyben konzultációs jelleggel bevonják a civileket a döntéshozatalba.

A kormányzás átalakításának másik iránya, az összkormányzati modell sokkal inkább a kormányzati szervek és a kormányon kívüli (civil, piaci) szervezetek közötti horizontális és vertikális formális és/vagy informális kapcsolatok megerősítésére helyezi a hangsúlyt. A kormányzati szervek közötti hálózat lehetővé teszi a közpolitikai programok koordinált tervezését, végrehajtását és a szükséges beavatkozások hatékony elvégzését (OECD 2006). Az ilyen típusú, a koordinációt erősíteni szándékozó kormányzati modellek változatos formában és eltérő elnevezéssel terjedtek el, viszont mindegyik típus alapvonása, hogy a társadalmi problémák kezelésének eszközét az együttműködés erősítésében látják (Kovács 2014).

A Békés Megyei Kormányhivatalt vezető kormány megbízott a 2017-től meghirdetett programjában a helyi integrált, ügyfélközpontú, társadalmilag beágyazott területi államigazgatás megvalósítását ún. négy pilléren nyugvó rendszerként tartja megvalósíthatónak. A négy pillér elemei:

1. szakmailag felkészült, elhivatott állami tisztviselői kar a kormányhivatal rendszerében;
2. a megyei civil szervezetekkel, szakmai kamarákkal, közttestületekkel való együttműködés;
3. a megyei közoktatási intézményekkel, szakképzési centrumokkal, felsőoktatási intézményekkel való együttműködés;
4. „nincs jó területi államigazgatás az önkormányzatokkal való együttműködés nélkül” (Takács Árpád kormány megbízott).

Ezen négy pilléres rendszer lényege, hogy megkötött együttműködési megállapodások alapján napi, heti szintű egyeztetések, programok végrehajtásával folyamatos visszacsatolást kapva működhessen a területi államigazgatás. Láthatjuk, mérhetjük, prognosztizálhatjuk a gazdasági, foglalkoztatási, demográfiai folyama-

tokat, így reális válaszokat adva, esetleges közös jogszabálymódosítási javaslatokat megtéve tűzhetünk ki rövid, közép és hosszú távú terveket azért, hogy megyénk élhetőbb, prosperálóbb megye lehessen, az elvándorlás mérséklődjön, a lehetőségeket, erőforrásokat hatékonyabban használhassuk ki a jövő nemzedéke számára.

Ezen tervszerű, ütemezett munka lehetséges hatásait számos kutató leírása is alátámasztja. A civil kezdeményezésekből, együttműködésekben szerteágazó társadalmi kapcsolatokra, az állampolgári felelősségérzet és szolidaritás erősödésére, az egyének szilárd társadalmi beágyazódására lehet számítani (Kuti 1998), ezáltal kölcsönösen előnyös kapcsolatok tudnak kialakulni a felek között, jelentős társadalmi hatásokkal, mellette erősödik az egyének érzelmi és információs kapcsolata, és társadalmi szintű bizalmi tőke-felhalmozódást is mérhetünk (Putnam 2000).

Civilek, köztisztviselők együttműködése a területi államigazgatással Békés megyében

A Békés Megyei Kormányhivatal az elmúlt évek alatt széleskörű együttműködést alakított ki a megyében működő kamarákkal, felsőoktatási intézményekkel, szakmai és civil szervezetekkel. E társadalomszervező tevékenység által Békés megye megerősödését, előrehaladását szolgáló kapcsolatok elérését céloztuk meg, bízva abban, hogy ezek által pozitívan tudjuk befolyásolni a megye demográfiai, foglalkoztatási és gazdasági helyzetét, hiszen a kormányhivatal vezetésének egyik legfőbb feladata a társadalmi egyensúly megteremtése.

Együttműködési megállapodások korábban is kötöttek egyes szervezetekkel a kormányhivatal részéről. Ám ezen megállapodások vagy valamely konkrét célra irányultak, vagy általános jellegűek voltak. A közelmúltban parafált iratok átfogó, hosszú távú stratégiára épített, operatív közös munkát rögzítő dokumentumok, melyek egy új időszak kezdetét jelentették.

Ezen együttműködési megállapodások szövegezései meghatározott keretek mentén készültek. A felek megegyeztek a megállapodás tartalmában, formáiban, továbbá vállalásokat tesznek a közös céljainak megvalósítását szolgáló feladatok elvégzésére. Az együttműködés módszerei: kölcsönös tájékoztatás; rendezvényeken való kölcsönös részvétel, előadások tartása; felek közötti rendszeres információcsere; szakmai közreműködés, konzultáció.

A létrejött megállapodásokban foglaltak szerint megvalósítandó feladatokra tekintettel a partnerek minden évre vonatkozóan cselekvési tervet állítanak össze, melyben konkrét feladatok elvégzését vállalják határidő megjelölésével. A tervezett feladatok megvalósításáról, eredményeiről évente két alkalommal – féléves időszakokra vonatkozó – kölcsönös írásos tájékoztató készül, melyek mérföldkövekként jegyzik az addig elért célokat.

A Békés Megyei Kormányhivatal 2017-től napjainkig 18 szervezettel kötött ilyen formában írásos szerződést, 8 szervezettel a jövőben kerül megkötésre megállapodás, az ez irányú előkészületek már megtörténtek.

Együtműködések küldetési szervezetenként

A *Békés Megyei Építész Kamarával* a megállapodásban rögzített együttműködés célja, hogy a felek hozzájáruljanak ahhoz, hogy az ún. szakmagyakorlók naprakész szakmai és jogszabályi ismeretekkel rendelkezzenek, melynek eredményeként az építészeti tevékenységek szakszerű és jogszerű módon valósulhassanak meg a megyében. Számos jogszabály rendelkezik az építésügyi tevékenységről, törvénytől, rendeleten át önkormányzati szabályzó eszközökig. Egy-egy építésügyi, örökségvédelmi tevékenység tervezésétől, az engedélyezésen át a kivitelezésig, használatba vételi engedélyig számos szereplő vesz részt a folyamatokban. Ilyenek a tervezők, a hatóság, szakértők, kamarák, műszaki ellenőrök, műszaki vezetők stb. Az utóbbiak összehangolt, szabályszerű tevékenysége nélkülözhetetlen a kivitelezési tevékenységek során, mely a megyében zajló nemzetgazdasági szempontból kiemelt beruházások kapcsolata miatt is túlmutat egy „szokványos” engedélyező-tiltó hatóság szerepkörén. Az együttműködési megállapodás e szinkronizált működést segíti elő, melynek kezdeményezője az építésügyi, örökségvédelmi hatóság, így a kormányhivatal. Ugyanakkor a megállapodásnak célja a jövőbeni megye képének megálmodása is, így „olyan jövőbe látó képességgel kell rendelkezünk, mint ami a tervező mérnököknek van” (Takács Árpád kormány megbízott).

A *Békés Megyei Mérnöki Kamarával* az összevont építésfelügyeleti ellenőrzésekre helyeztük a hangsúlyt a megyében folyó építkezések, nemzetgazdasági szempontból kiemelt beruházások során. A kölcsönös tapasztalatszerzést és információáramlást helyeztük előtérbe, továbbá, hogy a megyei mérnöki kamara szakmagyakorlói naprakész szakmai és jogszabályi ismeretekkel rendelkezzenek. A kölcsönös munka tapasztalatai jogszabály módosítási javaslatra is lehetőséget biztosítanak, mely tapasztalatokat viszont a kamarától kaphatunk. Utóbbira példa: mind a kamarának, mind a hatóságnak kötelezően előírt feladata az építkezéseken az építési tevékenység fizikai ellenőrzése, az építési napló vezetésének, valósgártartalmának kontrollálása. A közös ellenőrzéseken szerzett tapasztalatok igen fontosak.

Az *Országos Magyar Vadászkamara Békés Megyei Területi Szervezetével* és a *Békés Megyei Vadászszövetséggel* az együttműködés fő célja a megye területén a vadgazdálkodás fejlesztése, a vadászati tevékenység szerepének erősítése, a vadállomány védelme, továbbá hozzájárulás a megyében működő vadásztársaságok stabil működéséhez és a foglalkoztatási lehetőségeik bővítéséhez.

A *Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamarával* történő együttműködés során a megyei agrártársadalom megerősítése, a zavar-talan mezőgazdasági termelés lehetőségének elősegítése a legfőbb célkitűzés. E mellett a vidék megerősítése az agrárium stabil működésének és további fejlődésének megteremtésével. Utóbbi törekvéseink végrehajtásában segít a *Békés Megyei Gazdakörök Szövetségével* kötött együttműködési megállapodás, hiszen így közvetlenül a gazdákkal is tudunk párbeszédet, eszmecserét folytatni.

A *Békés Megyei Kereskedelmi és Iparkamara* esetében a közös munka célja, hogy a megye gazdasági szereplőivel egy más fórumon keresztül is közvetlenül tudjunk kapcsolatot tartani. A hosszú távú stabil gazdasági működés az alapja a fejlődésnek, munkahelyteremtésnek, népességmegtartó képességnek. Látnunk kell a gazdasági szereplők tervezési irányait, elképzeléseit, beruházási szándékait. Ez mind a szakképzés, szakemberképzés, a beruházások engedélyezése céljából az államigazgatásnak is jelentős információ.

A fenti küldetések és célok elérését segíti a *Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetségével* kötött együttműködési megállapodás is.

Az együttműködések tervezése során külön csoportot képeztek a Békés megyében működő felsőoktatási képzést folytató intézmények is. A mérnökképzés, az új szakmák kialakítása, tervezése nehezen képzelhető el az egyetemek nélkül. A kamarától, gazdasági szereplőktől folyamatosan érkező információk, képzési igények, kutatási területek meghatározása a megye elkövetkezendő tíz évét határozzák meg. Az erre való felkészülést ma kell elkezdenünk, a ma lépésével határozhatjuk meg a jövőnket. Ebben találtunk partnerre az alábbi intézményekben.

Bár nem civil szervezetek a felsőoktatási intézmények, de ilyen formában együttműködő partnereink körében van a *Magyar Agrár-és Élettudományi Egyetem*, korábban *Szent István Egyetem*. A megállapodásnak a hosszú távú megyei stratégia megvalósításában, az agrárium területét érintő fejlesztésekben, kutatásokhoz való hozzájárulásunkban van szerepe. Továbbá az agrárképzési, továbbképzési irányok meghatározásában működünk együtt a vidék fejlesztéséért.

A *Gál Ferenc Egyetem* a megye a legátfogóbb oktatási portfólióval bíró felsőoktatási intézménye, a társadalmat széles körben érintő képzési és kutatási területtel rendelkezik, a legtöbb telephellyel (campusszal) is működő felsőoktatási intézmény a Viharsarok területén. A közös tevékenységek során az együttműködő felek hozzájárulnak az egyetem és megyei intézményeinek fejlődéséhez, a szakmai gyakorlati képzési feladatokhoz, a pedagógus hivatás, az egészségügyi és szociális képzés népszerűségének növeléséhez, valós munkaerő-piaci igényekhez illeszkedő duális képzések megszervezéséhez. A *Kodolányi János Egyetemmel* szintén a valós, és e mellett a jövőben megjelenő szakmák munkaerő-piaci igényéhez illeszkedő duális képzések megszervezését tűztük ki célul.

A megyei demográfiai és egészségügyi mutatók javítása kiemelt célunk, hiszen egy jól szervezett társadalom alapja a minél egészségesebb emberek közössége. A családok támogatása, generációk segítése szintén népességmegtartó hatással bír. Ezen célok eléréseért kötöttünk megállapodást az alábbi szervezetekkel.

A *Magyar Orvosi Kamara Békés Megyei Területi Szervezetével* a közös cselekvések lényege, hogy a felek a szakterületüket illetően naprakész szakmai és jogi ismeretekkel rendelkezzenek, melynek eredményeképpen magasabb színvonalon láthatják el egészségügyi, egészségügyi feladataikat, mind a Kamara, mind az államigazgatás részéről. Az együttműködés során nem, mint hatóság, hanem mint partner tudjuk megszólítani az egészségügyi dolgozókat, intézményeket, háziorvosokat.

A Magyar Vöröskereszt Békés Megyei Szervezetével az együttműködés során a legfőbb cél, hogy hozzájáruljunk a megye szociális területének felzárkózásához, az élet- és egészségvédelemhez, egészségtudatossághoz és a betegségek megelőzéséhez, az életminőség javításához, a Vöröskereszt által végzett tevékenység társadalmi elismertségének növeléséhez.

A Vakok és Gyengénlátók Békés Megyei Egyesületével az egyenlő esélyű hozzáférés megteremtésének elősegítésével kívánunk hozzájárulni a megyében élő látássérült személyek társadalmi integrációjához és életminőségük javításához.

Külön nagy jelentőséggel bírt a megyénkben működő *Civil Szervezetek Szövetségével* való együttműködés létrehozása. Ugyanis egy megállapodás megkötésével a megyében több mint száz szervezetet értünk el közvetlenül, hiszen a megyei civilek ernyőszervezeteként működik az egyesület. Az együttműködés célja, hogy a megyei civil szervezetek működésének és fejlődésének elősegítésével hozzájáruljon a megye felzárkózásához, a megyei civil szervezetek által végzett tevékenység társadalmi elismertségének növeléséhez.

A fentiekén túl megállapodást kötött a kormányhivatal a *Magyar Pénzügyi-Gazdasági Ellenőrök Egyesületével* a pénzügyi- és adótudatosság, a szociális biztonság, a társadalombiztosítás és az öngondoskodás témaköreivel összefüggő információknak a megye lakossága irányába történő átadásáért. A *Békés Megyei Polgárőrök Szövetségével* a megye lakossága biztonságérzetének erősítéséért, valamint a *Békés Megyei Ügyvédi Kamarával* a megyében tevékenykedő ügyvédek, kamarai jogtanácsosok, ügyvédjelöltek és jogi előadók támogatása végett, a hivatásuk magas szintű gyakorlásához szükséges információk eljuttatásáért. Legutóbb pedig a *Viharsarki Állatörtség Alapítvánnyal* az állatok védelme érdekében jött létre együttműködés.

Az együttműködések által elért közös eredmények

A Békés Megyei Kormányhivatal, mint a területi államigazgatás meghatározó szereplője a vele együttműködési megállapodást kötött szervezetekkel 2017 óta az alábbi összefoglaló táblázat szerinti interakciókat folytatta (1. táblázat). Ezen interakciók valamilyen közös cselekvést, programot (konferencia), sajtómegjelentést, jogszabály-módosítási javaslat összeállítását, értekezlet megtartását, közös ellenőrzések elvégzését, veradások szervezését stb. jelentik.

1. táblázat. Az együttműködési megállapodások közös cselekvései

Szervezet neve	Megállapodás megkötésének éve	Főbb közös cselekvések/ projektek évenként (db)				Összesen
		2017	2018	2019	2020	
Békés Megyei Építész Kamara	2017	–	9	8	5	22
Békés Megyei Mérnöki Kamara	2017	–	7	7	5	19
Országos Magyar Vadászkamara Békés Megyei Területi Szervezete és Békés Megyei Vadászszövetség	2017	5	13	15	6	39
Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamara	2017	9	12	17	7	45
Békés Megyei Kereskedelmi és Iparkamara	2017	9	21	22	10	62
Békés Megyei Gazdakörök Szövetsége	2017	–	–	–	–	–
Szent István Egyetem Öntözési és Vízgazdálkodási Intézet	2017	9	14	6	3	32
Gál Ferenc Egyetem	2018	–	21	22	9	52
Kodolányi János Egyetem	2018	–	9	12	4	25
Magyar Orvosi Kamara Békés Megyei Területi Szervezete	2018	–	5	3	1	9
Magyar Pénzügyi-Gazdasági Ellenőrök Egyesülete	2018	–	–	–	–	–
Magyar Vöröskereszt Békés Megyei Szervezete	2018	–	2	12	5	19
Békés Megyei Polgárőrök Szövetsége	2019	–	–	1	0	1
Civil Szervezetek Szövetsége	2019	–	–	10	5	15
Vakok és Gyengénlátók Békés Megyei Egyesülete	2019	–	–	–	–	–
Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége	2019	–	–	–	–	–
Békés Megyei Ügyvédi Kamara	2020	–	–	–	4	4
Viharsarki Állatörtség Alapítvány	2021	–	–	–	–	–
Összesen		32	113	135	64	344

Forrás: Saját szerkesztés.

A táblázat adataiból kiolvasható, hogy az elmúlt 4 évben 344 olyan esemény valósulhatott meg a szervezetekkel, melyekkel a közös célok eléréséhez kerültünk

közelebb. Vannak azonban olyan kiemelt eredmények, események is, melyeket külön érdemes kiemelni az alábbiak szerint.

Szakképzési Munkacsoport megalakítása: Fekete (2017b) doktori kutatásában kimondja, hogy a helyi gazdaság fejlesztése és növekedése érdekében a térség szereplőinek együttműködését mindenképpen valamilyen előre tisztázott irányítási rendszerben kell megvalósítani. Ennek alkalmazkodnia szükséges az ország közigazgatási berendezkedéséhez, ugyanakkor kellően rugalmas keretet biztosít ahhoz, hogy abban közigazgatási egységek, civil és gazdasági szervezetek, valamint vállalkozások is szerepet tudjanak vállalni.

A kormányhivatal a megyében működő egyes szakmai kamarák (6 db), felsőoktatási intézmények (3 db), szakképzési centrumok (2 db) és tankerületek (2 db), szövetségek (2 db), továbbá a Békés Megyei Önkormányzat, Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzatának bevonásával 2018. január 18-án munkacsoportot alakított Szakképzési Munkacsoport néven. A munkacsoport célja a munkaerőhiány sikeresebb kezelése, ennek érdekében együttműködés kialakítása a megye foglalkoztatási és szakképzési helyzetének javításáért tenni tudó szervezetek között. A Békés megyei szakképzési stratégia kidolgozását is elősegítő munkacsoport a helyzetfelmérést követően összesen 22 szakmai területen határozott meg rövid-, közép- és hosszú távú cselekvési terveket. E mellett eredményeket ért el a pályaeorientáció erősítése, az új felsőfokú képzések és a korábban nem elérhető középfokú képzések indítása, a duális képzés további kiterjesztése, a középfokú szakképzés beiskolázási számainak összehangolása, a jövő szakmáinak kutatása, a digitális készségek fejlesztéséhez való hozzáférés javítása és a munkaerő-piaci képzések rendszere hatékonyságának javítása érdekében.

Békés Megyei Pályaeorientációs Kerekasztal: a kerekasztal megalapításának gondolata a szakképzési munkacsoportban született meg a pályaeorientációban végzett megyei tevékenység összehangolása érdekében, így a Szakképzési Munkacsoport javaslatára a Békés Megyei Kormányhivatalt vezető kormány megbízott megalapította a Békés Megyei Pályaeorientációs Kerekasztalt. A kerekasztal létrehozására irányuló szándéknyilatkozat 30 szervezet – ebből 6 kamara, 3 civil szervezet és 3 felsőoktatási intézmény – általi ünnepélyes aláírására a 2019. évi Pályaválasztási Vásár keretében Békéscsabán, 2019. október 1-jén került sor. Alapításának célja, hogy a megyében felnövekvő fiatalok pályaválasztása, az aktív korú népesség munkaerő-piaci helyzetének javítása, a vállalkozásoknál jelentkező munkaerőigény kielégítése érdekében tenni tudó és aktív szerepet vállaló szervezetek összehangolják tevékenységüket és közös munkát végezzenek.

Mindemellett a fenti munkamódszerhez teljesen hasonló azonosított Fekete (2017a), aki kilenc európai ország 19 járműipari központjában tárta fel a térségi együttműködési és pályaeorientációs modelleket. Az érintett településeken a járműiparban érdekelt szereplők között különböző szintű és szervezettségű együttműködések találta a kormányzati szervek, vállalati szereplők, felsőoktatás, szakképzés szerveinek közös munkájában a helyi gazdaságfejlesztés területén.

Pályorientációs, Tanácsadó és Módszertani Központ: a pályaválasztás, pályorientáció, pályakorrekció, mind alapvető fontosságú egy térség foglalkoztatási sajátosságainak meghatározásakor. Az életút-támogató pályorientáció azonban nemcsak humán szolgáltatást és szakemberek szakmai kompetenciáit, felkészítését jeleníti meg (Szilágyi 2000), hanem egyben szakpolitikai rendszert is (Borbély-Pecze 2010), miközben a kormányzás működését, szerkezetét is befolyásoló gyakorlati kereteket alkot (Borbély-Pecze 2017).

A fenti megállapításokhoz igazodóan a megyei pályorientációs tevékenység további összehangolása érdekében a fentebb említett pályorientációs kerekasztal egy nemzetközi pályázat benyújtását tűzte ki céljává, melyet az INTERREG V-A Románia–Magyarország programból konzorciumi formában megvalósuló „Cross-border network to support the professional career development in the border region” (Határokon átnyúló hálózat a szakmai karrierfejlesztés támogatására a határ menti térségben) forrásból céloztunk meg. Így a kormányhivatal 2018 januárjában 5 szervezetből álló konzorciumban nyújtott be pályázatot (a Békés Megyei Kereskedelmi és Iparkamarával, a Békés Megyéért Vállalkozásfejlesztési Alapítvánnyal, valamint 2 romániai partnerszervezettel együtt). 2018 decemberében értesítették a konzorciumot a nyertes támogatói döntésről, melynek összköltsége: 2 561 094,80 euró.

A projekt keretében Békéscsabán az Árpád sor 2/8. szám alatt kialakításra került egy Pályorientációs, Tanácsadó és Módszertani Központ, mely 2020 áprilisától egyéni tanácsadások és csoportfoglalkozások keretében nyújt segítséget a foglalkozások áttekintésében, karrier lehetőségekben. E mellett kiadásra került egy módszertani kézikönyv is. A pályaválasztást, pályorientációt segítő beszerzésre került egy mobil tanácsadói kisbusz is, mely rendezvényekre tud kitelepülést biztosítani, de a megyei munkát segítik a négy járásban (mezőkovácsházi, gyulai, sarkadi, szeghalmi járások) kialakított Információs Pontok is. Az előbbi eszközök és módszerek, valamint a kialakított honlap, mobil applikáció révén a Pályorientációs, Tanácsadó és Módszertani Központ valamennyi elemével és eszközével országosan is egyedülálló széleskörű kétnyelvű (magyar–román) szolgáltatási palettát képes nyújtani az érintett szervezetek közös munkája révén.

Pályaválasztási Vásár: a pályaválasztás folyamatában az egyik legnagyobb problémát az jelenti, hogy a pályaválasztás előtt álló fiatalok nincsenek tisztában saját képességeikkel, adottságaikkal, ennek hiányában gyakoribb az elhibázott szakmaválasztás esélye. Ezt elkerülendő vizsgálni kellene a tanulók fizikai állapotát, motivációikat, kompetenciáikat és ezt tudatosítva segíteni őket a megalapozottabb pályaválasztásban (Müller 2017). „A sikeres pályaválasztás alappillére a személy és a pálya által megkívánt adottságok összehangolása.” (Borbély-Pecze 2010: 107) Müller (2017) megállapításai szerint a hosszú távú jó döntés meghozatala során, hogy valaki tartósan a választott pályáján maradjon, és ne legyenek lemorzsolódások, fontos tényező, hogy a pályaválasztás előtt állók megismerkedhessenek közelről a szakmával. Ez történhet kisfilmek, oktatóvideók vagy üzemlátogatások keretein belül is.

A Békés Megyei Kormányhivatal Pályaválasztási Vására pontosan a fenti megállapítások szerint működik, hiszen a „kiállítók” maguk a szakmákat képviselő üzemek, leendő munkaadók, akik testközelből tudják a választott szakmát bemutatni, az érintettekkel beszélgetni, egy-egy szakmai fogást megismertetni. A vásár a megye és a térség legnagyobb pályaaorientációs rendezvénye, melynek legfőbb célja, hogy egy helyszínen és időpontban nyújtson bemutatkozási lehetőséget a megye oktatási intézményeinek és munkáltatóinak. A rendezvényen a foglalkoztatási szervezet szakemberei és a partnerintézmények munkatársai egyéni pályaaorientációs tanácsadást és információnyújtást végeznek. A rendezvény két napja alatt általában 4–5000 fő pályaválasztás előtt álló fiatal vagy pályakorrekciót tervező felnőtt látogató fordul meg. E mellett 100 kiállító van jelen folyamatosan, akik között megtalálhatóak a megyében működő szakképző intézmények és a megye nagyobb foglalkoztató vállalkozásai. E mellett jelen van a Békés Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, a Békés Megyei Vadászszövetség, a Békés Megyei Építész Kamara, a Békés Megyei Mérnöki Kamara, a Gál Ferenc Egyetem, a Kodolányi János Egyetem, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem és az Alfa KISOSZ Érdekvédő és Képző Egyesület. 2019-ben egy külön program is megrendezésre került a nagy rendezvényen belül, amely az agrárium iránt érdeklődő fiataloknak szólt, és a „Szükség van rád – légy te is sikeres agrárszakember Békés megyében!” címmel került megrendezésre a vidékfejlesztés és a népességmegtartó képesség növelésének elősegítése céljából.

Nemzetközi Vidékfejlesztési Tudományos Konferenciák: a civilek és az állam agráriumában és vidékfejlesztésben történő együttműködési előnyeit, jelentőségét korábban Bodorkós (2010) is feldolgozta.

Az agrárium megerősítését és a vidék fejlesztésének lehetőségeit a mindennapi tevékenységeinken túl tudományos szintre is fel kívántuk emelni. Így az együttműködő partnereinkkel, főként a Nemzeti Agrárgazdasági Kamarával, a Békés Megyei Gazdakörök Szövetségével, valamint a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetemmel közösen hoztuk létre 2017-ben a Nemzetközi Vidékfejlesztési Tudományos Konferencia sorozatot, melyet minden év őszén rendezünk meg. A konferencia a gyakorlati szakemberek és a témával foglalkozó kutatók számára ad lehetőséget a közös tapasztalatcserére, a vidék kitörési lehetőségeinek feltárására. A konferencia nemzetközi szintre is lépett, és a megyéből, régióból kilépve a határon átnyúlva az (egykori) egy gazdasági térségeket figyelembe véve keresi a fejlesztési lehetőségeket. A Partium térségéből a temesvári és aradi egyetemek, a Vajdaság részéről az újvidéki egyetem részvételével, velük közös szervezésben valósulnak meg évről évre a konferenciák. Az előadások mellett minden évben tudományos kötetben megjelenő publikációk segítik a téma iránt érdeklődő oktatókat, kutatókat, szakembereket (Futó 2017; Egri–Paraszt 2018; Egri et al. 2019). E mellett minden évben több, gyakorlatban is azonnal hasznosítható tapasztalat is a felszínre kerül. Az elmúlt évek Békés megyei tapasztalatait külön tanulmánykötetben jelentette meg Egri és Rákóczi (2019).

Logisztika Napja a Dél-Alföldön: a nagy múlttal rendelkező konferenciához a kormányhivatal is csatlakozott. A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem és jogelődje több éve rendezi meg az eseményt a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottságával. A kormányhivatali csatlakozás révén együtt a Békés Megyei Kereskedelmi és Iparkamarával az eseményre a megyei nagyvállalatokat is előadóként hívjuk meg. Cél, hogy a hosszú távú fejlesztésekhez nélkülözhetetlen logisztikai tevékenységek fejlesztését tudományos keretek közé, konferencia formájába tereljük, ezzel is színteret adva az ezzel foglalkozó kutatók és felhasználók számára. A konferenciára évről évre számos szakember látogat el, és tudományos kötet is készült az eredmények bemutatására (Egri–Bodnár 2018; Bodnár–Privóczki 2019, 2020).

Család egészsége és a Civil Tudomány Konferenciák: Pataki (2002) a tudomány és a társadalom közötti sokrétű, kölcsönös kapcsolat két alapvető metszetét emeli ki és teszi módszeres vizsgálat tárgyává: 1) valamely konkrét társadalom, mint a tudományművelés közege és feltételrendszere, illetve mint a tudományos eredmények befogadója és felhasználója; 2) maga a társadalom, mint a tudományos vizsgálódás tárgya. A 2017. január 6-án hatályba lépett amerikai törvény, a *Crowdsourcing and Citizen Science Act* tartalmának elemzésével kapcsolatban Z. Karvalics (2019) hívja fel a figyelmet az állampolgári tudomány kérdéskörének felértékelődő fontosságára. A témát a nemzetközi szakirodalomban is újszerű módon ágyazza be három, sarkalatos kontextusba. A civilek–tudomány–kormányzat együttműködésében új esélyeket emel ki. A „civil tudomány” jelenségét elemzi Szabó (2013) is, aki a természettudományok területén vizsgálja a civilek bevonását a kutatásokba. Jelentős eredményekről számol be, de némi korlátokat is említ.

A fentiekre építve, igazodva a családok támogatásához, a megyei demográfiai mutatók javítása céljából A *Család egészsége* címmel közös konferencia került megrendezésre 2018 decemberében a kormányhivatal, a Gál Ferenc Egyetem, a Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaság, valamint Gyula Város Önkormányzata szervezésében a gyulai városháza dísztermében. A család- és ifjúságügyért felelős államtitkár fővédnökségével, a Szeged-Csanádi Egyházmegye megyéspüspöke védnökségével a családok évében megrendezett konferencia a családot, mint a társadalom legkisebb egységét, annak szociális, szellemi, lelki és testi egészségét helyezte középpontjába. A konferencia két szekcióban zajlott, a rendezvényre 155 fő regisztrált főként a megyei szociális területen működő intézményekből. Az eseményen elhangzott előadásokból konferencia kiadvány is készült (Kozma et al. 2019a, Kozma et al. 2019b).

Civil Tudomány címmel rendezett konferenciát 2019 novemberében a Civil Szervezetek Szövetsége, a Gál Ferenc Egyetem és a Békés Megyei Kormányhivatal a felsőoktatási intézmény békéscsabai gazdasági karán. A rendezvényen a tudomány, az állam, az egyház és a civilek együttműködését, a közjó szolgálatában végzett munkájukat elemezték. A konferencia a civil társadalmat és szereplőit, mint az össztársadalom hajtómotorjait helyezte a közigazgatás, a felsőoktatás és a tudomány keresztmetszetébe. Az eseményre 189 fő regisztrált és vett részt, mellettük képviseltették magukat egyesületek, szövetségek és hatóságok is.

Demográfia és egészségpolitika konferenciák: a civil társadalom és a kormányzati kapcsolatok fontosságát, jellemzőit emeli ki Bodó (2002) írásában. Az autentikus és demokratikus szakmai pólus megteremtésének, a partnerség és párbeszéd jelentőségére hívják fel a figyelmet e közös megjelenések, megnyilatkozások. A demokráciát megtestesítő nyílt kormányzat megerősítéséről ír Rab (2016) is, mely, meghatározása alapján, hozzájárul a hatékonyabb igazgatás megvalósításához, a kormányok, lakossági és civil társadalmi intézmények, vállalkozások, az ipar, a tudományos világ és mások között létrejövő kölcsönös együttműködéshez.

A kormányhivatal társadalmi szerepvállalásának és felelősségérzetének küldetése kapcsán, a demográfiai folyamatok erősítéséért csatlakozott a *Demográfia és egészségpolitika konferenciák* sorozatához. Ezen rendezvények kapcsán a Diczfalusy Alapítvánnyal és a Magyar Család és Nővédelmi Tudományos Társasággal, más civil, egyházi és társadalmi szervezetekkel, felsőoktatási intézményekkel, illetve a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzattal működik együtt. Az Egon és Ann Diczfalusy Alapítvány a Tudományos Munka Támogatására a Reprodukciós Egészség Körében alapítványt, rövidített nevén Diczfalusy Alapítványt 2007-ben Szegeden professzor Egon Richárd Diczfalusy alapította. Az alapítvány küldetésének tekinti, hogy a reprodukciós egészség megőrzése területén folytatott tudományos munkát támogassa, lehetőséget és fórumokat teremtsen a tudományos eredmények közzétételére és a kimagasló eredmények elismerésével is biztosítsa azok nemzetközi megismertetését. A küldetés teljesítése során az alapítvány kiemelten támogatja a kutatómunkát Közép-Európa országaiban, ott is elsősorban a fiatal kutatók tevékenységére koncentrálva. A szervezet küldetése magában foglalja új kutatási programok támogatásának elősegítését, tudományos rendezvények szervezését is. Az alapítvány kuratóriumának elnöke prof. emeritus Dr. Bártfai György László, tagjai pedig nemzetközi szakemberek. A programok keretein belül továbbképzéseket, konferenciákat, konzultációkat szerveznek. Jelen voltak 2019-ben a Tusványosi Szabadegyetemen is, de számos határon túli előadást is tartottak a külhoni magyarság támogatása céljából.

Közös Érték az Egészség Program: Ragadics és szerzőtársai (2007) által végzett mélyinterjúk kutatás tanulsága szerint a civil szervezetek a nagyobb horderejű egészségügyi tevékenységük elvégzését a civil szférán kívüli együttműködések keretein belül látják megvalósíthatónak, biztosítottnak.

A társadalmi felelősségvállalásból kiindulva a kormányhivatal 2018-ban életre hívta a „Közös érték az egészség” programot. A lakosságot érintő egészségproblémák kialakulásának megelőzése érdekében mobil ügyfélszolgálatokat hozott létre és a Magyar Vöröskereszt által szervezett véradások során, továbbá egyéb – civil szervezetek által szervezett – rendezvényeken egészségi állapot felmérést, szűréseket, illetve egészséges életmódot népszerűsítő tevékenységet végez az érdeklődő lakosság körében. A célok elérése érdekében a kormányhivatal szoros együttműködést alakított ki a Csabai Atlétikai Clubbal, a Békés Megyei és a Békéscsabai Kábítószerügyi Egyeztető Fórummal és tagszervezeteivel, a Gerlai Wenckheim Társasággal, a Csabai Szlovákok Szervezetével, a Magyar Vöröskereszt Békés Me-

gyei Tagszervezetével, a Békéscsabai Nagycsaládosok Egyesületével, a Békés Megyei Mozgáskorlátozottak Egyesületével és annak békéscsabai tagszervezetével, a Békés Megyei Kereskedelmi és Iparkamarával, a Máltai Szeretetszolgálat Békéscsabai Szervezetével és a Magyar Pünkösdi Egyház Országos Cigánymissziójával. 2019-ben a program keretében speciális pajzsmirigy ultrahang készüléket vásároltunk, és elindult az általános iskolák felső tagozatosainak ultrahangos pajzsmirigy szűrése. Az orvosi eszközöket a kormányhivatal biztosítja, a vizsgálatokat pedig csecsemő- és gyermekgyógyász/endokrinológus szakorvos végzi. A program keretében kitűzött cél, hogy a vizsgálatra 2022. évre minden megyei településen sor kerüljön. Volt olyan szűrési időszak, mely során a 14 év felettiak közül tízből 3 fiatalot kellett további endokrinológiai vizsgálatra utalni. Ezen kirívó esetek miatt együttműködünk a Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Karának kutatócsoportjával, hogy egyéb háttér információkkal, vizeletvizsgálatokkal további összefüggéseket keressünk, így védve a megyében élő fiatalokat. Ezen túlmenően az elmúlt időszakban összesen 28 alkalommal véradást is szerveztünk a megyében.

A program indulása óta összesen 337 rendezvényen/eseményen (Békés megye valamennyi települését érintve) mindösszesen 4 127 fő egészségkockázata került felmérésre, az eredmények alapján 905 főt háziorvosához irányítottak a munkatársaink, valamint további 699 esetben adtak gyakorlati tanácsot, segítve ezzel például a dohányzásról való leszokást is.

A Békés Megyei Kormányhivatal Tudományos Tanácsa: a számos célunk elérése érdekében új fórum kialakításának megtervezését tűzte ki célul a Békés Megyei Kormányhivatal vezető kormány megbízott. Ennek célja az volt, hogy az évek során, az együttműködő partnerekkel folytatott mindennapi gyakorlati feladatokon túl, a megye jövőjét hosszú távon is meg tudjuk tervezni. Ennek megvalósításához elengedhetetlennek tartotta egy tudományos fórum létrehozását. Ebben valamennyi gyakorlati szervezet, tudomány képviselteti magát új utakat, válaszokat keresve. Utóbbiak fényében 2019. július 9-én, Békéscsabán megalakult a Békés Megyei Kormányhivatal Tudományos Tanácsa. A tanács legfontosabb célja a kormányhivatal tudományos értékeinek feltárása, a tudományos eredmények gyakorlatba ültetése és a felhalmozott ismeretanyag összegzése útján a közjó és a megye lakosságának szolgálata. A tanács megalakításával a kormányhivatalban olyan egyedülálló tudományos műhely jött létre, amely lehetőséget biztosít a tudományos munka iránt érdeklődő munkatársaknak (23 fő) a szakmai kiteljesedésre. A tanácsban tudományterületenként albizottságok, ezen belül pedig szekciók működnek önálló vezetőkkel és tagokkal. A tanács tudományos kutatások koordinálását támogató alelnöke a Gál Ferenc Egyetem rektora, emellett tanácsadóként a Kodolányi János Egyetem, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, a Gál Ferenc Egyetem, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, továbbá a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara Békés Megyei Igazgatóságának, a Magyar Orvosi Kamara Békés Megyei Területi Szervezetének, valamint a Magyar Vöröskereszt Békés Megyei Szervezetének tisztviselője segíti a tudományos munkát.

A tanács tevékenységéhez kapcsolódóan 2020-ban megvalósult 3 tudományt

népszerűsítő cikk, 2 tudományos cikk, 5 konferencia közlemény, 4 könyvrészlet, valamint 1 könyvfejezet megírása.

A négy pillérré építkező, társadalmi alapokon nyugvó területi államigazgatás keretében meghirdetett kormányhivatali program a fentiek alapján számos eredményt ért el az elmúlt 4 év alatt. Mérhető elmozdulásokat észleltünk a gazdasági mutatókban, foglalkoztatásban, demográfiai helyzetben, de pozitív irányú elmozdulást tapasztalunk az egészségügyi mutatók terén is.

Összegzés

A gazdaság és a közigazgatás működése folyamatos változáson megy keresztül. Ennek okai lehetnek a nemzetközi és nemzeti folyamatok változásai, a gazdaság erősödése stb. Az új kihívásokra újfajta válaszokat kell adni. Utóbbi igaz a területi államigazgatásra is. Nyitott, ügyfélközpontú, integrált hatóságként kell működnie a 21. század államszervezetében. A kormányhivatalok működésében, szervezeti és működési szabályzatukban is számos változás állt be az elmúlt évtizedben. A megelőző időszakban is igyekezett a hatósági feladatellátásán túl együttműködő hatóságként működni, így számos megállapodást kötött és közös cselekvést valósított meg a hivatal a megye fejlődése érdekében. Ugyanakkor az új kihívások és új válaszok szükségszerűsége miatt újfajta attitűdre volt szükség.

A Békés Megyei Kormányhivatal 2017-től egy átfogó, ún. négy pilléren nyugvó területi államigazgatás működését hirdette meg. Ennek lényege, hogy a középszintű államigazgatási feladatok ellátása során a társadalmi alapokra kell támaszkodni. Mélni, prognosztizálni szükséges a megyében zajló gazdasági, társadalmi, foglalkoztatási, demográfiai folyamatokat. Meg kell határozni azt, hogy milyen megyét szeretnénk látni a gyermekeink, unokáink számára. Ehhez a lépéseket már most kell megtenni. Ebben a munkában pedig a megyében működő önkormányzatokkal, közigazgatási szervekkel, közttestületekkel, kamarákkal, valamint a civil szervezetekkel folyamatos együttműködést kell kialakítani. Ennek eszköze az előre meghatározott ütemterv szerinti együttműködési megállapodások megkötése a célzott szervezetekkel, melyet az éves szinten kidolgozott cselekvési tervek végrehajtása követ.

Az ötödik éve tartó közös munka által a 18 szervezettel 344 db közös interakció valósult meg. Ezek különféle programot (pl. konferencia), sajtómegjelenést, jogszabály-módosítási javaslat összeállítását, értekezlet megtartását, közös ellenőrzések elvégzését, veradások szervezését stb. jelentik. Mindezek mellett a tanulmány számos kiemelt közös eredményt is bemutat új eljárások, módszerek, elindított kutatások, konferencia-sorozatok, projektek formájában.

A közös munkák eredményeként számos mutató pozitív irányú elmozdulása észlelhető a gazdaság, a foglalkoztatás, az elvándorlás, az egészség területén.

Irodalom

- Bodnár Károly–Privóczki Zoltán István (Szerk.) (2019): *5. Logisztika a Dél-Alföldön*. Lektorált tudományos konferencia kiadvány. Csongrád: Agro-Assistance Kft.
- Bodnár Károly–Privóczki Zoltán István (Szerk.) (2020): *6. Logisztika a Dél-Alföldön*. Lektorált tudományos konferencia kiadvány. Szarvas: Agro-Assistance Kft.
- Bodorkós Barbara (2010): *Társadalmi részvétel a fenntartható vidékfejlesztésben: a részvételi akciókutatás lehetőségei*. Doktori (PhD) értekezés. Gödöllő: Szent István Egyetem.
- Bodó Barna (2002): Civil önépítés. *Magyar Kisebbség*, 25., (3.), pp. 1–8.
- Borbély-Pecze Tibor Bors (2010): *Életút támogató pályaeorientáció. A pályatanácsadás szerepének, tartalmának, művelői körének kiszélesedése és pedagógiai fejlesztésének lehetőségei*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest: ELTE PPK.
- Borbély-Pecze Tibor Bors (2017): Életút támogató pályaeorientáció rendszere változó gazdasági és társadalmi környezetben. *Munkaügyi Szemle*, 60., (1.), pp. 11–15.
- Egri Zoltán–Bodnár Károly (Szerk.) (2018): *Logisztika a Dél-Alföldön*. Szarvas: Szent István Egyetem Agrár- és Gazdaságtudományi Kar.
- Egri, Zoltán–Molnárné Krajcsovics, Magdolna–Paraszt, Márta (Szerk.) (2019): *Digitization in Rural Spaces – Challenge and/or Opportunity?* 3rd International Scientific Conference on Rural Development Conference Proceedings. Szarvas: Szent István Egyetem Agrár- és Gazdaságtudományi Kar.
- Egri Zoltán–Paraszt Márta (Szerk.) (2018): *Magasabb (helyi) hozzáadott érték, mint a vidék kitörési lehetősége*. II. Nemzetközi Vidékfejlesztési Tudományos Konferencia. Lektorált tudományos kiadvány. Szarvas: Szent István Egyetem Agrár- és Gazdaságtudományi Kar.
- Egri Zoltán–Rákóczi Attila (Szerk.) (2019): *Társadalmi-gazdasági Folyamatok a periférián – Békés megyei tapasztalatok*. Szarvas: Szent István Egyetem Agrár- és Gazdaságtudományi Kar.
- Fekete Dávid (2017a): Európai járműipari térségek gazdasági kormányzási modelljei. *Tér és Társadalom*, 31., (3.), pp. 125–142.
- Fekete Dávid (2017b): *Nagyvárosi régiók gazdasági kormányzása. Új megközelítések európai járműipari központok elemzésével*. Doktori (PhD) értekezés. Győr: Széchenyi István Egyetem.
- Futó Zoltán (Szerk.) (2017): *Magyar vidék – perspektívák, megoldások a XXI. században*. Gödöllő: Szent István Egyetem Egyetemi Kiadó.
- Harsányi László (1997): Az állam és a nonprofit szektor. *INFO-Társadalomtudomány*, (42.), pp. 17–21.
- Kákai László (2018): Visszarendeződés? Civil szervezetek a közszolgáltatásokban a közigazgatási reform után. *Civil Szemle*, 15., (2.), pp. 51–71.
- Kovács Éva (2014): *Koordinációs mechanizmusok és fejlődésük az államigazgatásban (1990–2014)*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Kozma Gábor–Párducz László–Rákóczi Attila–Takács Árpád (Szerk.) (2019a): *A család egészsége konferencia: A konferencián elhangzott előadások absztraktjai*. Szeged: Gerhardus Kiadó.
- Kozma Gábor–Rákóczi Attila–Takács Árpád (Szerk.) (2019b): *A család egészsége. A megtartás és a fejlesztés eszközei*. Szeged: Gerhardus Kiadó.
- Kuti Éva (1996): A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában. *Közgazdasági Szemle*, XLIII., (1.), pp. 905–919.
- Kuti Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Müller István (2017): *Megalapozott választás segítése. Speciális szakiskolás fiatalok esélyteremtése a munkaerőpiacon*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

- Nárai Márta (2004): A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. *Educatio*, 13., (4.), pp. 616–634.
- OECD (2006): „Whole of Government” Approaches to Fragile States. <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/37826256.pdf> (Letöltve: 2021. 01. 19.)
- Pataki Ferenc (2002): Megfontolások a tudomány és a társadalom kapcsolatáról. *Magyar Tudomány*, XLVIII., (2.), pp. 507–514.
- Pollitt, Christopher–Bouckaert, Geert (2011): *Public Management Reform: A Comparative Analysis – New Public Management, Governance, and the Neo–Weberian State*. Oxford: Oxford University Press.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling alone. The Collapse and Rival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rab Árpád (2016): „A Médiaműveltség és digitális írástudás a nyílt kormányzati kultúra építésében című nemzetközi konferencia és a Hanti-Manszijszk Nyilatkozat”. *Információs Társadalom*, XVI., (1), pp. 69–72.
- Ragadics Tamás–Varga Ivett–Füzesi Zsuzsanna (2007): Civil együttműködések a kistélepülési színtereken. *Tér és Társadalom*, 21., (3.), pp. 117–128.
- Rixer Ádám (2013): A civil szervezetek program- és jogalkotásban való részvételének egyes kérdései Magyarországon. *Debreceni Jogi Műhely*, 10., (4.), pp. 10–26.
- Salamon, Lester M. (1995): *Partners in public service*. New Jersey: Johns Hopkins University Press.
- Seligman, Adam B. (1997): *A civil társadalom eszméje*. Budapest: Kávé Kiadó.
- Sebestény István (2012): Az önkormányzati–civil együttműködés indikátorai és tipológiája. *Statisztikai Szemle*, 90., (4.), pp. 295–318.
- Szabó Katalin (2013): A tudásmonopólium eróziója: a civil tudomány. *Educatio*, 22., (3.), pp. 323–336.
- Szilágyi Klára (2000): *Karrier- és pályatanácsadás mint professzió*. Budapest: Kollégium Kft.
- Tarrósy István (2010): Önkormányzatok és civil társadalom Kelet-Afrikában. *Civil Szemle*, 22., (1), pp. 113–134.
- Young, Dennis R. (2000): Alternative models of government-nonprofit sector relations: Theoretical and international perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 29., (1), pp. 149–172. <https://doi.org/10.1177/0899764000291009>
- Z. Karvalics László (2019): Állampolgári tudomány és önkéntes erőforrásszervezés mint paradigmátikus, szakpolitikai és menedzsment kihívás. *Új Magyar Közigazgatás*, 12., (1), pp. 44–53.

Jegyzet

¹ A kutatás a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj keretében Magyarország kormánya támogatásával készült.

Fotó/Bakos Miklós

A KISEBBSÉGI OKTATÁSBAN TANÍTÓK HELYE A SZLOVÁK OKTATÁSI TÖRVÉNYEKBE

Szőkök István

■ Bevezetés

■ Az identitás az Európai Unió egyik fontos politikai témája, a különböző régiók és a nemzeti kisebbségek autonómiája, kulturális identitása és anyanyelvi oktatása az európai integrációs folyamat egyik kulcskérdéseként jelenik meg. Ezzel összefüggésben az etnikai identitás különböző pedagógiai vonatkozásai mellett az egyes országok oktatási törvényeinek ezeket a jogokat szavatoló intézkedései is fontos részét képezik a témával foglalkozó neveléstudományi kutatásoknak.

A 318/2009-es számú oktatási törvény szerint Szlovákiában egyes képzéseket, mint például innovációs képzés, vezetőképzés oktatását végezhetnek civil szervezetek, nonprofit szervezetek is, azonban ez a 138/2019. számú oktatási törvény szerint hátrányosan változott. Mivel ezen törvény sokrétű változást hozott az oktatásügy több területén is, ezért a tanulmányban kiemelek majd néhány, kutatási témáink szempontjából fontosabb paragrafust, amelyek mentén vizsgálataimat lefolytattam. Az egyik az államnyelv ismeretét szabályozó paragrafus, a másik a kisebbségi nyelv ismeretét szabályozó részeket elemzi majd. Emellett megvizsgálom majd a kisebbségi pedagógusok szakmai identitás szempontjából fontos kérdését is, hogy milyen feltételekkel léphetnek munkaviszonyba azok a pedagógusok és szakalkalmazottak, akik más nyelven végezték tanulmányaikat, mint amilyen tanítási nyelvű iskolában kívánnak dolgozni. Miután a szakmai előmenetel a pedagógusok szakmai identitásának szintén fontos tényezője, bemutatom a pedagógusi vizsgák és a pedagógusi fokozatszerzések folyamatát, amely területen a törvény szintén jelen-

tós változásokat fogalmazott meg. Ahogy fentebb említettem, a 318/2009-es sz. oktatási törvény szerint korábban egyes képzéseket, mint az innovációs képzés, a vezetőképzés oktatását végezheték civil szervezetek, nonprofit szervezetek is, addig az új törvény szerint ezt szűkítették csak az állami cégekre, illetve egyetemekre.

Jelen tanulmány a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karán 2019-ben induló nemzetközi kutatási projekt keretében a szlovákiai magyar kisebbségi, illetve magyar nemzetiségi pedagógusok etnikai és szakmai identitásának szervező és önérvényesítő tényezőinek, illetve a kisebbségi identitásuk megőrzésére irányuló stratégiáit vizsgáló kutatás részeként a szlovák oktatási törvények ezirányú intézkedéseit tekinti majd át.

A tanulmány középpontjában a szlovákiai iskolaügyben 2019. szeptember 1-jétől bekövetkező oktatási reformok törvényi háttérét vizsgálom, munkám középpontjában az ekkor hatályba lépő 138/2019 sz. új oktatási törvény elemző áttekintése, illetve az ennek nyomán megjelenő legjelentősebb változások bemutatása áll.

Ezt megelőzően a változások tágabb összefüggéseinek megalapozásához elsőként a szlovákiai közoktatási rendszer hierarchikus felépítését, az alap-, közép- és felsőoktatási rendszer főbb iskola-, illetve intézménytípusait tekintem át. A legújabb törvényi változások bemutatásának elméleti megalapozásához fontosnak tartom azokat a folyamatokat is bemutatni, amelyek a rendszerváltástól bekövetkeztek ezen a területen. Ezt az elméleti bázist a munka első részének végén az új, 138/2019. sz. oktatási törvény rövid leíró áttekintése mutatja be. Munkám erre épülő második része a törvény elemző vizsgálatára törekszik.

Tanulmányomban röviden kitérek a civil szféra kisebbségi oktatásban betöltött szerepére is.

A szlovák közoktatási rendszer felépítése

Az oktatásügy szervezeti felépítését iskolarendszernek nevezzük (Ugrai 2016). Szlovákia iskolaügyére a bolognai rendszer van kihatással, amely többek között meghatározza a tankötelezettséget, mely hat éves kortól kezdődően tíz éven át tart (Jobbágy 2011). A közoktatási rendszer olyan egymásra épülő intézménytípusokból épül fel, melyek alapvető célja és feladata a tanulási folyamat biztosítása. Ezért mind az iskolának, mind pedig az egész oktatási folyamatnak a lehető legmagasabb minőségi szinten kell működnie (Ugrai 2020). A kulcsszereplők közé a pedagógusok, a diákok, az oktatásirányítók és a szülők egyaránt beletartoznak. Az egész rendszert a Közoktatási törvény és a Felsőoktatási törvény szabályozza. A közoktatási rendszer a következőképpen épül fel:

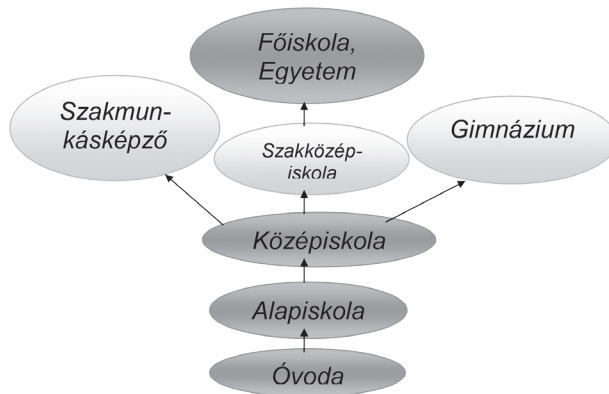
1.1 *Óvoda* → szociális és nevelő funkciókat betöltő intézmény, az alapiskolára készíti fel a gyerekeket. A személyiségük kibontakoztatása mellett a sokoldalú és harmonikus fejlődésben is fontos szerepet játszik. Az életkor szerint a 3–6 év közötti gyermekek nevelésében játszik fontos szerepet.

- 1.2 *Alapiskola* → a kötelező oktatás első lépcsőfoka, amelynek feladata, hogy az óvodában szilárdan megalapozott tudást tovább építse a tanulók korának megfelelően. Célja az alapismeretek, az alpműveltség megalapozása és felépítése, valamint a tanulási folyamatok elsajátítása. Szlovákiában az alapiskolán belül 2 tagozatot különböztetünk meg. Az alsó tagozat 1–4. osztályig terjed, míg a felső tagozatról 5–9. osztályig beszélünk. Szlovákiában a tankötelezettség 10 év, tehát a tanulók kötelesek az alapiskola befejeztével tovább folytatni a tanulmányaikat. Minden gyermek köteles megkezdeni a tanulmányait abban az adott iskolaévben, amelyikben betölti a 6. életévét.
- 1.2.1 *Kisiskola* → az iskolarendszer alsó fokán helyezkednek el (Jobbágy 2011). Azok a falusi iskolák tartoznak ide, ahol csupán alsó tagozatos oktatás folyik, tehát 1–4. osztályig. Kis létszámú diákcsoportról beszélhetünk ebben az esetben, valamint a pedagógusok száma is alacsony. Ezeket az iskolákat napjainkban vagy körzetesítették, vagy bezárták őket.
- 1.3 *Középiszkola* → a kötelező oktatás második lépcsőfokának tekinthető, a tankötelezettség miatt a tanulók kötelesek 16 éves korukig iskolába járni. A középiskolák feladata, hogy az alapiskolákban megszerzett tudást tovább fejlesszék akár egy konkrét szakirányban, vagy általános képzésben. A középiskolák a következő csoportokra oszthatók:
- 1.3.1 *Szaktanulmánykészítő* → feladata, hogy szaktanulmányokat képezzen az ipar, a mezőgazdaság és a kereskedelem számára. Korábban tanonciskolákként működtek, azonban a mai világ gyors fejlődésének köszönhetően a jelentőségük nagyon felerősödött, hiszen a piacon egyre jobban szükség van a szakosodott munkásokra. Tanulmányaikat szakvizsgálattal fejezik be, ahol az elméleti tudás mellett a gyakorlati tudásról is számot kell adni.
- 1.3.2 *Szakközépiszkola* → az alpműveltség mellett középfokú ismeretek elsajátítására is szolgál. A középiskolák egy olyan típusa, mely felkészíti a tanulókat a felsőoktatási tanulmányokra is. Érettségivel zárul, ahol nem csak az elméleti, hanem a szakmai tudásról is számot kell adni.
- 1.3.3 *Gimnázium* → az érettségi mellett a felsőfokú tanulmányaikra is felkészíti a tanulókat. Ezekben az intézményekben általában 4 évig folyik az oktatás, azonban léteznek 8 éves gimnáziumok is.
- 1.4 *Felsőoktatás* – az oktatási rendszer harmadik szintje, ahol az alap- és középiskolákban megszerzett tudást a legmagasabb fokon lehet tovább bővíteni. Autonóm rendszerről beszélünk, ahol az oktatás 3 szintre tagolható:
- alapképzés (Bc.)
 - mesterképzés (Mgr.)
 - doktori képzés (PhD.).
- Ezekben az iskolákban nem csupán a képzésen van a hangsúly, hanem tudományos kutatásokban is részt vesznek a hallgatók. Jelenleg Szlovákiában ilyen képzés a következő intézményekben folyik:
- Selye János Egyetem – Komárom,
 - Konstantin Egyetem – Nyitra,

- Comenius Egyetem – Pozsony,
- Bél Mátyás Egyetem – Besztercebánya.

Ezekhez az oktatási formákhoz sorolhatók továbbá a városi egyetemek is. Az oktatás éve ezen intézményekben mindössze három év, tehát Bc. képzést nyújtanak. Ez a felsőoktatás egyik speciális formája. Ezeket az egyetemeket az önkormányzatok alapítják. Ilyen egyetem működik például Komáromban és Királyhelmecen.

1. ábra. A közoktatás szerkezeti felépítése

Forrás: Saját szerkesztés.

Szlovákiában az iskolák nagy része *állami vagy önkormányzati fenntartású iskola*. Ezek az iskolák a központi költségvetés mellett a jogszabályok értelmében az iskolafenntartó helyi vagy megyei költségvetéséből finanszírozzák a működésüket.

Ahogy az állam, úgy az egyházak is működtethetnek iskolákat. Az *egyházi iskolákban* az oktatás hangsúlyos részét képezi a vallásos és erkölcsi szemlélet. Ezeket az iskolákat valamilyen hivatalosan működő egyház tartja fenn (katolikus, református), ugyanakkor az állam is hozzájárul a finanszírozásához bizonyos mértékben. Az egyházilag működtetett iskolák egyaránt megtalálhatóak mind az alap-, a közép- és a felsőoktatás területén (Fazekas–Hunčík 2004).

Az 1989-es rendszerváltást követően az oktatásban megjelentek a magániskolák. Ezeknek az iskoláknak a fenntartója lehet magán- vagy akár jogi személy is. Programjukat az alapító szabja meg, de ugyanakkor összhangban kell lenniük a hatályos jogszabályokkal és más rendelkezésekkel. Ugyanakkor szintén az iskola alapítója meghatározhatja azt is, hogy az oktatás tandíjmentes legyen, vagy a diákok térítésmentes oktatásban vehessenek részt. A fenntartásuk finanszírozása az állami költségvetésből, valamint egyéb támogatásokból és forrásokból történik.

A civil szféra Szlovákiában

Az 1989 utáni fejlődés Szlovákiában olyan különleges helyzetet eredményezett, amely elsősorban a civil szektor aktív szerepvállalását, központi koordinatív rendszerének kialakulását, nemzetközi aktivitását és sikerességét eredményezte. Mindközben meglehetősen atipikus rendszer alakult ki. A civil szektor önértelmezése inkább az országos kampányszerű aktivitásokra összpontosult, sem mint az autonóm, apolitikus intézményrendszer kialakítására. A Csehszlovák Állam Szövetségi Gyűlésében a civilek részére fontos nap volt 1990. március 27-e, amikor egymást követően három törvényt szavaztak meg a képviselők, amelyek módosításokkal és kiegészítésekkel ma is érvényesek az azóta önállósodott Szlovákiában és Csehországban, és alapját képezik a civil szervezetek tevékenységének. Szlovákia európai uniós irányultsága pedig többek közt azt eredményezte, hogy az utóbbi évtizedben a szlovákiai kisebbségi létben a civil szervezetek jelentősége felértékelődött. Jelentőségük abban is megnyilvánul, hogy lehetőséget és jogi alapot nyújtanak a különböző területi, köztársasági, anyaországi és uniós forrásokra történő pályázásra.

Szlovákiában a nem kormányzati szervezeteknek négy alapvető formáját különböztetjük meg:

- Alapítványok (nadácie)
- Jótékonyági alapítványok (neinvestičné fondy)
- Nonprofit közhasznú szervezetek (neziskové organizácie, všeobecne prospešné spoločnosti)
- Polgári társulások (občianske združenia).

A szlovákiai magyar intézményrendszer 1989 után hatalmas változásokon ment keresztül. Kialakult az értékrendje, kapcsolatrendszere, erőforrásai stabilizálódtak, a politikától való korábbi függősége az évek során egyre csökkent, és nagyon fontos olyan területeket fedett le tevékenységével, amelyeket sem az állam, sem az önkormányzati és más gazdasági intézményrendszer nem tud ellátni. Bár a szlovákiai civil szektor keretében meglehetősen specifikusnak és egyoldalúnak mondható, a maga alkotta etnikai határokon belül komplex egészet alkot. A kezdeti időszakban sokkal rugalmasabban reagált a kihívásokra, mint a szlovák szervezetek, azonban az aktív civil szervezetek jelentős részét a nagy országos szervezetek (Csemadok, Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége, cserkészszövetség, stb.) alapszervezetei alkották. A szlovák állam burkoltan és nyíltan magyarelles programot valósít meg. A szlovákiai magyar közösségben civil szervezetek látnak el számtalan olyan feladatot, amelyet az államnak kellene biztosítania saját állampolgárai részére egyéni és közösségi fejlődésük érdekében. Közösségünkben a kultúra, az oktatás, a nyelvhasználat területén a civil szakmai szervezetek próbálnak helyt állni, időnként erejüket meghaladó mértékben.

Szlovákiai magyar civil szervezetek

Szlovákiában a civil szektor lassan alakult ki. Ennek a legfőbb oka az volt, hogy a polgárjogi aktivisták, akik a legfőbb kezdeményezői lehettek volna a civil szervezetek megalakításának, politikusként vettek részt az átalakulásban. Az első magyar alapítvány, amely létrejött, a Márai Sándor Alapítvány volt 1990 augusztusában, jellemzően egy párt alapította, a Független Magyar Kezdeményezés. Ebben az időszakban a politika és a civil szféra nem vált el egymástól. 1990-ben 158 szervezet alakul, és 1994-re a kormányon kívüli szervezetek száma elérte az ezret.

Napjainkban a legmeghatározóbb szervezetek:

Fórum Intézet – A mai Szlovákia területén a magyar kisebbséggel és a szlovákiai magyar civil szférával, szervezetekkel intézményes keretek közt foglalkozó létesítmény az 1996-ban, a Fórum Alapítvány és a Katedra Alapítvány által életre hívott Fórum Kisebbségkutató Intézet, amelynek célja a Szlovákiában élő nemzeti kisebbségek szakszerű kutatása, kultúrájuk, írott és egyéb emlékeik dokumentálása. Nonprofit szervezetként köz- és szolgáltató intézményként működik napjainkig. A Fórum Intézet 2002-ben Somorján építette ki központját és székházát. 1999-ben az intézet partnerintézményeként létrejött a Fórum Információs Központ, amely civil képzésekkel és civil szolgáltatások nyújtásával, illetve a Fórum Régiófejlesztési Központ, amely vidékfejlesztéssel és kistérségi tervezéssel foglalkozik. A három intézmény konzorciumként működik Fórum Intézet néven. 2006 óta nemzeti jelentőségű intézmény. Alapítója (2009) és tagja a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának. 2013-tól lebonyolító intézménye az MTA által létrehozott Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanácsnak (Tóth 2017).

Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ) – A szlovákiai magyarságnak nincs apparátusa arra sem, hogy az oktatásügyben oly sajtószerű helyzetben lévő, nem szlovák tanítási nyelvű iskolák szakmai, szervezési segítséget kaphatnának. Az elsődlegesen oktatással foglalkozó szervezetek száma alacsony, de a legfontosabbak (Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége [SZMPSZ], a Szlovákiai Magyar Szülők Szövetsége [SZMSZSZ] stb.) országos hatáskörrel dolgoznak. A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége a szlovákiai magyar pedagógusok, tanügyi dolgozók, oktatásügyi szakemberek jogilag önálló, független, nyitott, demokratikus elvekre épülő szakmai és szakmai érdekképviseleti szervezete, amely a polgári társulásokról szóló 83/1990. Tt. számú törvény értelmében került bejegyzésre 1990-ben. Az SZMPSZ érdekvédelmi, szakmai szervezetként próbál a szlovák állam újabb és újabb kísérlete ellen fellépni, a magyar iskolák megtartásáért küzd nap mint nap.

Szlovákiai Magyar Szülők Szövetsége (SZMSZSZ) – Ugyanez állapítható meg a Szlovákiai Magyar Szülők Szövetségéről is, mely szervezet a Szlovák Köztársaságban működő iskolákban és oktatási létesítményekben tevékenykedő egyesület, amelynek célja többek közt az anyanyelvű oktatás és nevelés támogatása, valamint segíti az iskolavezetők és a pedagógusok oktató-nevelő folyamat során kifejtett erőfeszítéseinek megvalósulását.

Szövetség a Közös Célokért (SZAKC) – A felsorolt három, országos szervezetségű, jelentős tagsággal rendelkező szervezet kibővülve a 2001-ben Szlovákiában egyedüli magyar pártként működő Magyar Koalíció Pártjával, hozta létre ezen szervezetek ernyőszervezetéként a Szövetség a Közös Célokért társulást, amely jogi személyek társulásaként alakult meg. Azóta is sokirányú szervező, tájékoztató jellegű irodahálózatot működtet Dél-Szlovákia régióiban. Megalakulása óta 19 tag-szervezettel bővült (Beke 2019).

Speciális célú iskolák Szlovákiában

Szlovákiában is lehetősége nyílik a diákoknak tanító- és tanárképző tanulmányi programban is részt venni. Ezeket a szakirányokat a főiskolák biztosítják. A tanulmányok alatt az empirikus tudásukat a gyakorlatba is kötelesek áthelyezni, hiszen egy előre meghatározott időszakot a szakmai gyakorlat tölti ki. Míg más országokban ezeket a gyakorlatokat a direkt arra fenntartott *Gyakorlóiskolákban* töltik, addig Szlovákiában a környező óvodákkal és iskolákkal kötött szerződések által jönnek létre a gyakorlóléhelyek. A gyakorlatot vezető pedagógus segítségével a gyakorlat időszakában, betekintést nyerhetnek a jövődöbeli pedagógusok abba, hogyan is kell módszertanilag levezetni egy tanítási órát, valamint, hogy a pedagógusoknak milyen adminisztrációs teendők vannak.

Azon tanulók oktatására, akik valamilyen fogyatékkal küzdenek, az állam létrehozta az úgynevezett *speciális iskolákat*. Ezekben az iskolákban az oktatás speciális tantervek szerint folyik, speciális tankönyvekből. A gyógypedagógusok arra törekednek, hogy az oktatásban részt vevő diákok a számukra elegendő alaptudást el tudják sajátítani, amire később a jövőjüket is tudják majd alapozni. Ebben az esetben államilag alapított iskolákról beszélünk.

A középiskolai oktatás szintjén beszélhetünk úgynevezett *kétnyelvű* vagy más néven *bilingvális iskolákról* is. Ezekben az iskolában – ahogyan az a megnevezésből is kiderül –, az oktatás két nyelven folyik.

Szlovákiában azokon a területeken, ahol a szlovákok és magyarok kisebbségként vannak jelen, létrehozták az úgynevezett *közös igazgatású iskolákat*. Mivel a magyar kisebbség nem tud önállóan működtetni egy egész iskolát, így a szlovák tannyelvű iskolákkal közösen kell működniük. Ezekben az iskolákban szlovák nyelvű és magyar nyelvű osztályok egyaránt helyet kapnak.

Az oktatási minisztérium igazgatása és felügyelete alatt működnek az ún. *oktatási háttérintézmények*, melyek hatáskörébe és feladatai közé tartoznak:

- az iskolai sztenderdek megfelelő módon való összeállítására,
- a tantervek megírása és a tanmenet egységesítése,
- a különböző tesztek és vizsgafeladatok összeállítására,
- a tankönyvek és a segédeszközök jóváhagyására.

Az oktatási háttérintézmények a nemzetiségi oktatás kérdéseivel nem foglalkoznak, mivel nem létezik sem önálló csoport, sem pedig önálló oktatási háttérintézmény, melyek ezekre a problémákra fókuszálnának (Fazekas–Hunčík 2004).

A szlovákiai magyar közösségben *civil szervezetek* látnak el számtalan olyan feladatot, amelyet az államnak kellene biztosítania saját állampolgárai részére egyéni és közösségi fejlődésük érdekében. A kultúra, az oktatás, a nyelvhasználat területén civil szakmai szervezetek próbálják e tekintetben a hiányosságokat betölteni.

A szlovák iskolaügy történeti fejlődése 1989-től

Az iskolák viszonylag magas fokú autonómiával működő szervezetek, ezért a működésüket az állam törvények létrehozásával tudja szabályozni és felügyelni (Jobbágy 2011). Mint minden szervezet működését, úgy az iskolák működését is különböző törvények, előírások, oktatási keretprogramok és miniszteri rendeletek szabályozzák.

A központ által előírt törvények azonban felhatalmazzák az iskola igazgatóit a saját iskolai szabályzatuk kialakítására. Ezen belül minden iskola egyénileg dönthet:

- a szervezeti előírásairól,
- az iskolai rendeleteiről,
- a belső szabályzatairól,
- a belső fizetési szabályzatairól,
- a munkavállalók munkaköri leírásairól.

Ezeknek a belső szabályoknak, előírásoknak a kialakítása nem kötelező, de javítja és jobbá teszi az egész szervezet működését, hiszen minden dolgozó ezáltal tudja a jogait és a rá vonatkozó szabályokat egyaránt (Kötél–Szarka 2009).

Ahhoz azonban, hogy az oktatásügy fejlődésnek indulhasson, nem elegendő kizárólag az oktatási rendszert megváltoztatni, hanem többek között a kormányzat keretrendszerében is reformok szükségesek (Fazekas–Hunčík 2004). Szlovákiában az 1989-es rendszerváltás jelentős fejlődést és előrelépést hozott az iskolaügyben is. Létrehozták az 542/1990. számú törvényt, mely többek között az iskolaigazgató kinevezését és visszahívását szabályozta, valamint az iskola által megalapított önkormányzatok működésének is széles teret biztosított. Megalakult a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége, mely a magyar pedagógusok érdekeit képviseli és támogatja.

A rendszerváltás idején a nemzeti kisebbség oktatására is létrehoztak egy törvényt – a 29/1989. számút –, amely kimondta, hogy a magyar, a lengyel, a cseh, a német és az ukrán anyanyelvű diákoknak joguk van a saját nyelvükön tanulni. Az akkori kormány azonban ezt a törvénykezést figyelmen kívül hagyva nem engedélyezte a kizárólagos magyar nyelvű oktatást, így az órák nagy részében az oktatás szlovák nyelven folyt. Ennek következtében bevezették az úgynevezett alternatív oktatást. Ezzel megkezdődött a kisebbségi iskolarendszer leépítése. Ezt a törvénykezést az éveken át tartó tüntetések és harcok után eltörölték és 1994 tavaszán érvénybe lépett a kétnyelvű oktatás engedélyezése (Fazekas–Hunčík 2004).

Ahogy azt már a fentebbi részekben is említettük, a rendszerváltás nagy változásokat hozott az oktatásban. Változás volt az iskolai rendszer felépítésében,

reformálásra került továbbá az is, hogy az egyes tantárgyak keretein belül mely témákra fogják a nagy hangsúlyt fektetni az oktatók, valamint a tanórák menetében is változás történt. Ezáltal 1990-ben a következő iskolai reformok kerültek bevezetésre:

- az általános iskolákban történő oktatást 9 évre hosszabbították,
- az iskolák nem foglalhattak helyet egyetlen politikai párt mellett sem,
- magán- és egyházi iskolák létrehozását engedélyezték,
- a középiskolákban az oktatás idejét meghosszabbították,
- az egyes iskolatípusok megnevezései módosításra kerültek.

Az a törvény, mely az általános iskolák kötelező éveinek oktatásáról szólt, több ízben is módosításra került. Ez a törvény a 29/1984. számot viseli, melyet először 1990. szeptemberében módosítottak. A törvény kilenc évig tette kötelezővé az általános iskolák látogatását. Később, törvénymódosítás következtében ezt nyolc évre csökkentették, majd 1998-ban újból kilenc évre emelték az alapfokú oktatásban eltöltendő idő hosszát. Ez a rendelkezés hatályos ma is (Kötél–Szarka 2009).

Az 1995-ben létrehozott törvény 4. § (3.) bekezdés szabályozta azt is, hogy a pedagógiai dokumentáció kizárólag szlovák nyelven folyhatott, tehát a bizonyítványok kiállítása sem történhetett két nyelven, kizárólag szlovák nyelven adhatták ki a bizonyítványokat az iskolák. Az 1998-ban megalakult Magyar Koalíció Pártja a kisebbség jogait támogatva a Parlamentbe való sikeres bekerülését követően 1998-ban eltörölte ezt a törvényi rendeletet, aminek következtében újból kétnyelvűvé válhatott a teljes pedagógiai dokumentáció, így a bizonyítványok kiállítása is (Fazekas–Hunčík 2004).

Az ezredfordulót követően, vagyis a 2000-es évek után még nagyobb fejlődésnek indult az oktatás. Az akkori kormány felismerte, hogy az iskolaügyben szükség van reformokra annak érdekében, hogy a társadalom a megfelelő szinten tudjon működni, valamint a világban végbemenő változásoknak megfelelően tudjon fejlődni. 2001-ben kidolgozásra került a Szlovák Köztársaság Nemzeti Oktatási Program, melynek célja az volt, hogy megalkossák az új iskolai jogszabályokat. Martin Fronc, az akkori oktatási miniszter, két új törvényt hozott létre. Az 596/2003. számú törvény az oktatásról, az iskolai önkormányzatokról, valamint az egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről szól. Az 597/2003. számú törvény az általános iskolák, a középiskolák és az iskolai létesítmények finanszírozásának törvénykezéseiről szól. Az iskolaügy reformjának szükségessége tovább erősödött, amikor 2004-ben az Állami Pedagógiai Intézet közzétette a PISA 2003 nemzetközi tanulmány hivatalos eredményeit, melyből kiderült, hogy a szlovák tanulók a várt eredményeket nem teljesítik.

A 2005-ös évben az akkori kormány jóváhagyta a Szlovák Köztársaság Nemzeti Reformját a 2006–2008-as időszakra, melynek prioritása volt, hogy kidolgozásra kerüljön az egész életen át tartó tanulás stratégiája, új oktatási törvény létrehozása, valamint a pedagógusok továbbképzésére egy projekt létrehozása. Ugyanebben az évben a középiskolás tantervek módosításra kerültek. Az új oktatási miniszter Ján Mikolaj lett, akinek szintén az oktatásügy reformálása állt a munkája közép-

pontjában. Nyilvános megvitatásra került az egész életen át tartó tanulásról szóló stratégia, az iskolai reformok támogatására és koordinálására Tantervi Tanácsot hoztak létre.

Az Állami Oktatási Programot 2008-ban hagyták jóvá, melynek lényege, hogy az állam az iskolák céljait, az oktatás kerettartalmát és az egyes szintek oktatási normáit is meghatározza. Ugyanebben az évben létrehozták az Országos Oktatási Mérés Intézetet (NÚCEM), mely arra hivatott, hogy figyelemmel kísérje és felmérje az országban lévő oktatási intézmények fejlődését, ezen belül az oktatási eredmények változásait, valamint az oktatás minőségét.

Miután az akkori kormány elfogadta a Szlovák Köztársaság nemzeti reformját a 2008–2010-es időszakra, az oktatás jelentős fejlődésen ment keresztül. Fejlesztésre került az iskolák informatikai infrastruktúrája, az intézmények segédeszközöket vettek igénybe az egyes tananyagok hatékonyabb elsajátítása és megértése érdekében, valamint a tananyagot új ismeretekkel bővítették. Ezek a változások az alapiskolákra és a középiskolákra egyaránt pozitív hatással voltak. A pedagógusoknak lehetőséget biztosítottak a továbbképzésre, beföldön és külföldön egyaránt. Néhány középiskolában magas minőségű oktatás kezdődött, amely nemzetközi szintre kezdte emelni az oktatás színvonalát.

2008. decemberében szintén elfogadásra került az 1993-ban megalkotott 597/2003. számú törvény módosítása, mely kimondta, hogy az általános iskolák, középiskolák és iskolai létesítmények finanszírozási forrásai kiegészíthetők (Zákon, online).

A fent leírtakat összegezve Szlovákia oktatásügyének reformálását két jelentős időszakra lehet osztani. Az első jelentős reformidőszak 2003-tól volt, a másik pedig 2008-ban. A 2003-ban létrejött reform a decentralizált oktatást tette lehetővé, 2008-ban pedig az oktatás autonómiájának növelése állt a középpontban (Zákon, online). Szlovákia oktatásügyével kapcsolatban mind a mai napig decentralizációról beszélhetünk, hiszen az iskolák finanszírozása és irányítása az önkormányzatok kezébe került. Az irányításban központi ágensek (állam, Oktatási Minisztérium, szakszervezetek) is szerepet játszanak (Fazekas–Hunčík 2002).

Kisebbségi iskolák helyzete Szlovákiában

A szlovákiai közoktatás egyik fő problémáját az iskolahálózat nem megfelelő szerkezete jelenti. A rendszerváltást követő két évtized során a közoktatásban lévő tanulók száma egyharmadával kevesebb lett, ugyanakkor ezt a fogyást nem követte az intézmények és a pedagógusok számának arányos csökkenése. Leegyszerűsítve, úgy lehetne a gondot leírni, hogy sok az iskolaépület és kevés a gyerek. A tanulók létszámának fogyása a magyar nyelvű oktatásra ugyanúgy érvényes, ütemében és mértékében is megegyezik az országos folyamatokkal. A felvidéki magyar iskolahálózatnak két kritikus területe van: az egyik a középiskolai hálózat (sok a gimnázium és kevés a szakképző intézmény), a másik az alapiskolai hálózata-

ton belül a kisiskolák magas száma. Jelenleg 244 alapiskolában folyik magyar nyelvű oktatás, összesen 29 284 tanuló részvételével. Jelenleg a kisiskolákból összesen 104 van a hálózatban (92 önálló, magyar és 12 közös igazgatású, szlovák–magyar), azaz a kisiskolák a magyar alapiskolai hálózat 42,6 százalékát teszik ki. A 104 iskola közül 101 fenntartója község, 3 iskoláé pedig az egyház. A 104 intézmény közül 88 alapiskola (nem teljes szervezettségű, 1–4. évfolyamos, alsó tagozatos alapiskola), 16 pedig egyesített alapiskola és óvoda (nem teljes szervezettségű, 1–4. évfolyamos, alsó tagozatos alapiskola és óvoda egy jogi személyként, szlovákul „základná škola s materskou školou”).

Törvényi szabályozás

A 138/2019-es törvény összefoglalása

Az államnyelv ismeretével kapcsolatban a 138/2019-es törvény sok újdonságot hozott magával. Ezek közül kiemelendő a 17.§, amely az államnyelv ismeretét szabályozza a pedagógiai alkalmazottak és szakalkalmazottak körében. A jelzett paragrafus első bekezdése azt határozza meg, hogy amennyiben a pedagógus vagy szakalkalmazott az államnyelvtől eltérő nyelven szerezte szakképesítését, még a munkaviszony létrejötte előtt igazolnia szükséges az államnyelv ismeretét egy nyelvvizsga megszerzésével (slov-lex 2019). A rendelet alól kivételt képeznek és számukra nem kötelező igazolni az államnyelv ismeretét:

- nyelviskolában dolgozó oktató, aki idegen nyelvet tanít,
- az a pedagógus, aki a tantárgyát idegen nyelven oktatja,
- külföldi lektor.

A kisebbségi nyelv tekintetében a 18.§ a kisebbségi nyelv ismeretét szabályozza a pedagógiai alkalmazottak és szakalkalmazottak körében. A jelzett paragrafus első bekezdése azt határozza meg, hogy amennyiben a pedagógus vagy szakalkalmazott a kisebbségi nyelvtől eltérő nyelven szerezte szakképesítését, még a munkaviszony létrejötte előtt igazolnia szükséges a kisebbségi nyelv ismeretét egy nyelvvizsga megszerzésével (slov-lex 2019).

Ez alól kivételt képeznek azok a pedagógusok vagy szakalkalmazottak, akik a kisebbségi nyelvből érettségi vizsgát, államvizsgát vagy állami nyelvvizsgát tettek.

Változások az atesztációs vizsga megszerzésében

A legnagyobb változást a törvény az atesztációs vizsgák megszerzésének folyamatában hozta. A 2019. szeptember 1-jén életbelépő törvény egyidejűleg magával hozta a 445/2009-es törvény azon részét, amely az atesztációs vizsgákat szabályozta. A pedagógusi portfólió azzal a céllal jött létre, hogy ösztönözze a pedagógusokat az önfejlesztésre, ezáltal emelje az adott iskola oktatási színvonalát, amely magával hozza az egész szlovákiai iskolarendszer fejlődését és színvonalának

emelkedését. A törvényt különböző elismert hazai és nemzetközi tanulmányokra alapozták, amelyek bebizonyították, hogy ez a módszer rendkívül hasznos az iskolarendszer fejlesztése szempontjából, valamint a pedagógus személyes fejlődése szempontjából is. A portfólió ugyanis nem más, mint egy gyűjtemény, amelyben a pedagógus saját munkáit, tanítványainak munkáit, saját aktivitását és szakmai tevékenységét gyűjti és rendszerezi egy adott időszak alatt. Ez hasznos módszer abból a szempontból is, hogy a pedagógusok objektív módon tudják értékelni önmagukat és munkájukat, valamint össze tudják hasonlítani az elért eredményeket a többi kolléga eredményeivel, ami rendkívül ösztönzően hathat. A portfólió kiváló módszer arra is, hogy rávilágítsunk azokra a területekre, amelyek nem a kellő módon és az elvárt hatékonysággal működnek a pedagógus szakmai tevékenysége során. Ez a változás azokat a pedagógusokat érinti, akik a törvény életbelépése után kívánják megszerezni az atesztációs vizsgát és a kérvényt is ezen törvény életbelépése után adják be.

Az új törvény értelmében jelentősen meghosszabbodott az atesztációs vizsga megszerzésének időtartama, hiszen a pedagógiai alkalmazott vagy szakalkalmazott az adott karrierfokozat megszerzését követően (amellyel jelenleg rendelkezik) leghamarabb 5 év múlva adhatja be kérvényét az első vagy a második atesztációs vizsga megszerzésére (slov-lex 2019).

A pedagógusok kötelező nyugdíjazása

A 83.§ hetedik bekezdése szintén egy új, érdekes, bár sokak számára negatív változást hozott. Ez nem más, mint a pedagógusok és szakalkalmazottak kötelező érvényű nyugdíjazása. Azok esetében, akik az adott iskolaévben betöltik a 65. életévüket, az iskolaév végén automatikusan megszűnik a munkaviszony. A törvény azonban engedélyezi, hogy a 65. életévüket betöltött pedagógusokkal vagy szakalkalmazottakkal a munkáltató határozott idejű, minimum egy iskolaévre szóló munkaszerződést kössön (slov-lex 2019).

Összegzés

Szlovákia iskolaügyére a bolognai rendszer volt nagy hatással és van hatással a mai napig egyaránt. Ugyanez állapítható meg a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségéről (SZMPSZ) is, mely szervezet a Szlovák Köztársaságban működő iskolákban és oktatási létesítményekben tevékenykedő egyesület, amelynek célja többek közt az anyanyelvű oktatás és nevelés támogatása, valamint segíti az iskolavezetőket és a pedagógusok oktató-nevelő folyamata során kifejtett erőfeszítéseinek megvalósulását.

A szlovákiai magyar civil szervezetek – az SZMPSZ is – megcélozhatnak hazai pályázati forrásokat is akár helyi vagy kerületi önkormányzatoknál, amelyekhez elengedhetetlen a szlovák nyelv tudása, és célszerű jó kapcsolatokkal rendelkezni,

mégis az anyaországi pályázati lehetőséggel élnek leginkább. Legtöbben a Bethlen Gábor Alaphoz nyújtják be pályázatukat, de pályáznak a Nemzeti Együttműködési Alapnál, a Nemzeti Kulturális Alapnál vagy az Emberi Erőforrások Minisztériumánál, illetve az egyedi kérelmek sem ritkák. Ennek a kötődésnek egyik nagy hátulütője, hogy egy esetleges változás esetén, illetve a források megszűnése esetén a szlovákiai magyar civil szféra életképessége valódi próbatételnek lesz kitéve.

A tankötelezettség a kisgyermekek hatodik életévétől a 16. életévéig tart. A kisgyermekek 3 éves koruktól az óvoda keretei között felkészülnek az iskolára. Az óvoda befejeztével az alapiskolák, majd a középiskolák, végül pedig a főiskolák és egyetemek adnak lehetőséget a továbbtanulásra és ez által az önfejlesztésre. Az alap-, a közép- és a felsőoktatásban tanulók különböző fajta intézményekben sajátíthatják el a tudásukat. Ahhoz, hogy az oktatás mint intézményesített folyamat jól működjön, különböző keretrendszerek, szabályozások és törvények szükségesek az effektív működéshez. A Szlovákiában bekövetkezett 1989-es rendszerváltás sok új változást hozott az iskolaügyben. Ezek a reformok az elméleti részben rövid összefoglalásra kerültek. A 2019-es év is változást hozott az iskolaügy egyes területein. 2019. szeptember 1-jétől hatályba lépett az új 138/2019. számú törvény. Elemzésem középpontjába a törvény rendelkezései általi három fontosabb változást helyeztem:

- a nyelvi ismeretekről szóló paragrafust,
- az atesztációs vizsga megszerzésében hozott változásokat,
- a nyugdíjkorhatárról szóló új rendelkezések változásait is ismertettem.

Egy viszonylag kiszámítható jövőkép és oktatáspolitikai stratégia mérsékelheti az iskolák fő – az alacsony tanulói létszámon és az ezzel szorosan összefüggő anyagforrás-hiányon túli – problémáját: a bizonytalanságot, a kiszámíthatatlanságot, közösségi küldetésük megkérdőjelezését.

Irodalom

- Beke Beáta (2019): *Összefoglaló tanulmány a szlovákiai (magyar) civil szféráról*. Megbízó: Esély és Részvétel Közhasznú Egyesület. www.erke.hu/wp-content/uploads/2020/01/sszefoglal%C3%B3-a-szlov%C3%A1kia-magyar-szervezetek-helyzet%C3%A9r%C5%91l.pdf (Letöltés ideje: 2021. 03. 19.)
- Csicsay Alajos (2002): *Iskolatörténet*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Fazekas János–Hunčík Péter (Szerk.) (2004): *Magyarok Szlovákiában*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Grandrieux, Delphine–Cannon, Jennifer–Ischinger, Anne-Barbara (2012): *Gondolkodás az oktatásról*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- Chovanculiak, Róbert (2018): *Slobodnejšie školy – Odluka vzdelávania od politiky*. Bratislava.
- Jobbágy István (2011): *A szlovákiai magyar kisebbség oktatási intézményrendszere (1990–2004)*. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12040/11900> (Letöltés ideje: 2019. 12. 09.)
- Kötél Emőke–Szarka László (Szerk.) (2009): *Határhelyzetek II.: Kultúra, oktatás, nyelv, politika*. Budapest: A – Z Buda CopyCat Kft.

- Slov-lex (2019): *Časová verzia predpisu účinná od 01.09.2019 do 30.09.2019*. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2019/138/20190901> (Letöltés ideje: 2021. 01. 31.)
- Tóth Károly (2017): *A civil szektor Szlovákiában*. <http://www.civilek.hu/tudastar/a-civil-szektor-szlovakiaban/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 02)
- Ugrai, János (2016): The Highs and Lows of Reform. The Divergent Development of Public Education and Teacher Training in Hungary. *Foro de Educación*, 14., (21), pp. 39–57.
- Ugrai, János (2020): Going on Their Own Way. Protestants' Specific Models of Joining the Cultural Elite in 19th-century Hungary. *Espacio, Tiempo y Educación*, 7., (2.), pp. 119–133. doi: <http://dx.doi.org/10.14516/ete.243>

Fotó/Bakos Miklós

THE WORKING MECHANISM OF THE ISLAMIC BANKING SYSTEMA

Balázs, Judit–Varga, József–Falus, Orsolya

Motto: "Those who consume interest cannot stand [on the Day of Resurrection] except as one stand who is being beaten by Satan into insanity. That is because they say, »Trade is [just] like interest.« But Allah has permitted trade and has forbidden interest. So whoever has received an admonition from his Lord and desists may have what is past, and his affair rests with Allah. But whoever returns to [dealing in interest or usury] – those are the companions of the Fire; they will abide eternally therein." (Qur'an 2:275)

Islamic banks and philanthropy

■ The Dubai Islamic Bank has announced a Dh 120 million contribution to the Community Solidarity Fund against COVID-19 launched by the Islamic Affairs and Charitable Activities Department on 25 April 2020. This generous gesture represents the largest contribution to the fund so far. The Solidarity Fund, launched by the Islamic Affairs and Charitable Activities Department, seeks to mitigate the health, economic and societal repercussions of the coronavirus. Mohammed Ibrahim Al Shaibani, Chairman of Dubai Islamic Bank, stated: "Dubai Islamic's contribution reflects the broader spirit of cooperation that humanity has forged in the current exceptional circumstances, and is part of the Bank's commitment to supporting all national humanitarian initiatives."¹

If we monitor the world economy from a historical perspective, we will inevitably find connection to the dominant religious teaching pervading the society. The context is quite logical since religions have become part of everyday life and permeated the public thinking so much that through the economic policy the principles will inevitably have an impact on the economy. However, the question is, in what way some religions, individualistic and religion-based community ideas affected the economy and security, to what extent religions contributed to devel-

opment, progress, competitiveness, or to what extent they impeded them. Did the ruling religion have a role in the fact that the societies-economies of the given part of the world at a definite time were considered to be the most developed ones and what caused their decay? Can we discover the role of religion behind the rise and fall of societies?

To what extent did religion encourage the improvement of the social-economic structure, fair distribution, re-distribution, or did it become a system generating social polarization inducing social instability in this way? If we want to answer the question, we have to make a sharp distinction between individualistic religions and those considering the interests of the community. Which one means safety and which one increases instability?

Related to the issue above we would like to find an answer for the question – narrowing the circle of religions to the Islam and within that to the financial system, the role of banks – what kind of role religion had in economic growth, development, and we would like to know whether the theorem is true according to which some particular religions play a positive role in economic and social development, while other ones help the preservation of underdevelopment.

Towards the end of the first decade of the 21st century, the Islamic world has become the numerically largest adherent among the followers of religions. Today, one-fifth of the world's population belongs to Islam, and an enormous economic potential is concentrated in their hands in this way. The Islamic thought is not appropriate for comparisons with other religions, as the Islam is not only a religion but it means a way of life as well. That is, in the narrow sense of the word it embodies a religion, in a wider sense a lifestyle, an entire culture. The Muslim faith does not separate the secular and religious spheres and is not limited especially to the things of faith, but it is equally valid in all areas of life and it means a binding set of rules of conduct. Islamic finance is an old phenomenon, however, a relatively new sector in the field of financial science (Oseni et al. 2013). Compared to the traditional, Western economic and financial system, Islamic seems to focus on social justice and prosperity. Islam, through its various principles, guides human life and ensures free enterprise and trade. That is the reason why the conventional banker does not have to be concerned with the moral implications of the business venture for which money is lent (Zarrokh 2010).

The classical Islamic banking system

The period from the 8th to the 12th century, which was considered to be the golden age of the religion went down in history as the golden age of the Islam. During the caliphate, we can talk about a kind of 'pre-capitalism', free-market economy, a kind of early 'market economy', merchant capitalism, "Islamic capitalism". In Islamic world, the bases of the strong monetary capitalism were the early functional banking system and the dinar, a stable and valuable currency, further-

more the fact that the monetary areas were largely independent of one another.

A series of "innovation" has been introduced under the Islamic banking system, for example, the contract, the bill of exchange, the notion of long-distance trade partnership.

Within the framework of the Islamic banking system a series of 'novelties' were born, for example, *the contract, the bill of exchange, the notion of partnership* applicable in distant trading.

Notion like these was born: *credit, debt, profit, accountant, asset manager, mortgage, release, loss, capital, capital accumulation, savings deposits, loan, money changer, deposit, agency*, and they were far ahead of 13th century medieval Europe with this.

The Islamic legal scholars and "economists" determined the operational principles of the bank by the overall view of religion.

The Islamic law rejected interest charges and usurious interest and considered them to be illegal. Interest could not be charged on a loan. However, those assets were out of this circle which belonged to the bank's activities. Thus, the regulation of money decided, for example, that on materials such as paper, basic metals, "contribution" could be imposed. The terminology of Islamic jurisprudence qualified this amount as "added value", thus it was not accounted for as interest.

Referring to the Qur'an² the Sharia says: Allah said that "every asset belongs to Allah", and those who pay interest, or they are take it, they are "at war with God and Muhammad". Another source of Sharia, the Prophetic Sunnah³ (tradition) did not even recognize the concept of interest⁴. Referring to these later, the modern Islamic movements began to demand, among other things, that banks had to adhere to the Sunnah and to abolish the institution of interest.

The system of Islamic rule does not separate the secular and religious spheres, but also covers all aspects of life. That is, "to make money from money" is forbidden by the Islamic law, namely the Sharia, so when a devout Muslim financial institution offers a deposit account to their customers, it certainly does not pay interest. Instead, however, it makes the appropriate investments according to Sharia rules, and it will share the returns with the deposit owners. Or using a modern analogy, let's consider Hungary and the popular "estate loans:" according to this, if an Islamic bank offers 'housing loans', then it first purchases the chosen real estate and practically leases it to the borrower. The Arabic "small business loans" operate according to a similar system: the bank buys a share in the undertaking and from the profit of the activity it slowly "takes back" the amount of the initial contribution.

The Sharia formulates six principles concerning banking transactions:

1. the payment of interest is forbidden,
2. the business may not have the intention to produce a product or service opposed to the Islamic value system,
3. the undertaking of otherwise avoidable risks are prohibited, speculative transactions must be avoided,

4. the members of the business mutually undertake to secure each other against damages and losses,
5. it does not prohibit though the transfer of a portion of the profit from the charge, because it is not contrary to the Qur'an, and finally,
6. the transaction must include charitable donation, i.e., religious tax.⁵

The banking institution is therefore – according to the Islamic principles – far more than a “profit factory”. Beyond that, the Arabic banks have social responsibility. Each worker at a credit institution like that must behave in a way that anyone who enters the bank must see that that even the use of capital, is considered to be a religious act as well. Only those financing transactions may be compatible with the Islamic principles in which an investor in exchange of his/her money gains a pre-determined ratio of the profits – which of course cannot be linked to alcohol production, gambling or other dubious industries – made from the use of money. However, the participants shall bear the same proportion of any losses of the undertaking. For example, in case of investment in agriculture, when harvest is poor and it causes damage to the producer, the bank also must forfeit a fair percentage of recovery of the amount of the loan.⁶

The modern Islamic banking system

Modern “Islamic banking” in the non-Islamic regions of the world is still very young – it has been noted only for 30 years. Its scientific foundations were laid down by Muassam Ali, who started the almost missionary task in 1985 to lay the foundations of the professional prestige of the first Islamic financial conglomerate, DMI (Dar Al-Maal Al-Islami, that is, the Muslim Public Finance Department). He was also the vice president of this organization. The first experimental modern Islamic system bank was founded in Egypt. Its establishment is linked to the name of Ahmad El-Najjar, and in fact, it functioned as a savings bank. It worked in close co-operation with the Egyptian town of Mit Ghamr, based on profit-sharing. Its operation was between the years of 1963–1967, during this period nine similar banks were operating in the country.

In 1972 Ghamr Savings Bank became part of Nasr Social Bank, and after that, in 1975 the Islamic Development Bank was founded. In 1975 the first commercial bank opened its doors, the Dubai Islamic Bank.

“After two years of preparatory negotiations, the first independent bank in 2007 could open its doors, operating in accordance with Islamic banking principles, one of the world’s financial centres in Europe, in London. The bank’s Board of Supervisors consists of priests and – within the framework of the British banking law – they exclusively govern the business policy according to Sharia, or Islamic law. The Islamic Bank of Britain (IBB) may only commit itself to stand by »ethical« investments, business objectives in line with the Quran and of the relevant pas-

sages of the Sunnah. Beyond picking and paying interest, IBB also makes transaction fees charged subject to a prior agreement.⁷ In addition, it does not finance tobacco, pornography or distilling industry related businesses. All this somewhat extends the processing time of the evaluation of investments, as members of the Committee should examine each transaction individually.”⁸

Basic principles

The investments on religious and moral grounds brought new financial products into life. Investment funds, portfolios and performance measurement indices which met the expectations of the religion.

A prerequisite of the functioning of the Islamic bank was to create an Islamic Advisory Board. They monitor an adherence to Islamic principles, in terms of their function and responsibilities they basically work in the same way as other banks, although with the difference that their activities conform to the Sharia, the Islamic law. A significant difference, however, lies in the fact that banks share the profits and losses with the depositors. The Islamic banking system was based on the central idea of the restrictions of money income, i.e. the collection of interest. This originally religious activity, which is not prohibited fully and clearly by the world religions except for Islam today, was dissolved by laws by secular leaders during the centuries. They made a difference in various ways between the rate of interest and usury according to their rates.⁹

The Islamic banks have a very important responsibility for the society. The Islamic banking system uses capital as a religious act, which is only acceptable for the purposes of God. In the same way, the Islamic law prohibits all forms of gambling well, it prohibits transactions, investments, the return of which depends mainly on randomness. A speculative stock market investment, and what is more in forward transaction must not be regarded as gambling and it is prohibited by law.

The Islamic bank operation principles, the mechanism could be listed long. Here are also certain forms of insurance, the property preservation banking functions, the establishment of special joint ventures, and a kind of stock issue activity. The essence of each variety of transaction is, however, that although in principle the banks may not charge interest, there are a number of loopholes, which return profits to the banks the size of interest rate, but they are recognized only under another name. The main difference compared to non-Islamic banks, however, is that customers benefit from the profit of the bank, but everybody shares the losses as well.

The other important difference is that Islamic banks fund primarily small businesses. They could so also be called as the banks of “the poor”, and they actually perform social functions in this way as well.

Islamic commercial law

Islam prohibits under commercial law all trading transactions, which would do with any kind of gambling or similar commercial transaction. Also, it prohibits all transactions, which involve high risk, or if the goods for sale or purchase are unknown or their procurement is uncertain. A simile is used in the Islamic law for this type of transaction. It says: "In case of goods commercial buying-selling is the same as if we sold the birds from the sky, or fish from the sea."

Islam also prohibits all commercial transactions in which the consequences are unpredictable. Only "low risk" businesses are allowed. But what is considered to be a "low risk" business? There is no strict restriction on that. Islamic banks mainly finance small businesses, to help the "lower" pole of the society in this way.

After the presentation of the Islamic banking system, it is worth making a comparison briefly with the neoliberal monetary-fiscal financial system, especially regarding the role of the banking system. The topic is particularly timely given the circumstances of the global crisis because it is well known that the starting point of the destabilizing processes shaking the economic system of the world lies in the banking system.

The phenomenon is not new, as the processes which carried the possibility of a crisis appeared in the 70's. However, in the 80's and 90's there were already visible signs of the destabilization of the world economy. They culminated in processes that appeared only "stealthily", which matured to be a global crisis towards the end of the first decade of the 21st century.

Stealthy financial crisis

It is worth looking back to the beginnings of the crisis. An important step on this path was the fact that the integration and globalization of capital markets made the short-term financial activities international.

The short-term international investment markets were no longer dominated by individual investors or small investors. High share of institutional investors was present and with them the banks, or even the national central banks as well as the major international / regional financial institutions. In the eighties, the practices of companies were completed that especially multinational ones in the industry with greater liquidity benefited from some short-term transactions of their assets.

This phenomenon suggests that international short-term capital movements were extremely important in the development and future development of the current state of the world economy. It is enough to suggest that money market investments of industry trends of noted businesses resulted in a higher dividend than the core business than the basic activity, otherwise free assets (and their borrowing as well) could not have been invested in financial markets.

In the field of short-term financial flows, it is most evident how greatly the liberalization and globalization of financial markets were responsible for the financing difficulties of the real economy. The “hot money” portfolio of the world’s total current holding of liquid capital account for a growing share, and with the help of their higher profitability detract more resources from the financing of the national and the world economy. According to some signs, the returns of production operations per unit of capital employed in the early 90s was 5–10 percent of the money market yield it was 10–20 percent. (This latter one could only compete with the South-east Asian producer investments.)

However, the short-term profit oriented hot money is used in a wide variety of forms: it speculates on equities, securities, raw materials purchasing options, commodity exchange price differences in different nominal commercial and real estate transactions, forward transactions, derivatives, so it just finds itself enough space in an elusive manner. Therefore, we can say that the major international speculative movements of funds siphoned off much of the capital and other productive activities from the real economy.

The estimated size of the short-term financial flows shows what a significant impact it had on the process. Experts say that in the early 90’s 6-7 trillion dollars a day was the sum moving even several times a day between the stock and commodity markets of different continents. This scale of values (daily) was twice as much as the annual merchandise exports of the world market, twenty times as much as its portfolio investments, and forty times as much as its foreign direct investments. And then we are confronted with the inexplicable phenomenon that while the movements of goods generate profit resulting from the classical absolute and comparative advantages (or fill in a gap), foreign direct investments not only benefit but also have drawbacks both in the case of hosts and sending countries. The speculative capital movements clearly have a destabilizing effect. However, there are tariffs, quotas imposed on the flow of goods. The movement of capital is only partially limited, and there is almost nothing to limit the speculative financial flows.¹⁰

The ‘uncontrollable’ processes

As a result of all these, previously unknown processes intensified in the world economy and speculative elements were woven into the macro-economic processes that reduced the predictability, increased risk and, ultimately, their overall functioning made the world economy more vulnerable. In the globalizing world economy much cheaper and seemingly much less risky investments offer themselves than the real economy could provide.

The greatest risk, however, is that the financial sector is unpredictable. What is more, it is unforeseeable. The system is built on trust, no matter how globalized it is or how much it became electronic. And it is unpredictable. If confidence towards a bank is shaken – it is enough to publish a magazine article or release news on TV

– it can mean the end of the financial institution. Depositors attack it, and if they remove all their money...? Why is this system destabilizing? After all, it embraces the world, it is accurate and – at the given moment – has reliable information on the financial world as a whole. That is why. This is because the sector provides the fastest and most accurate information, and the world's major stock markets are linked electronically, information runs around the world in seconds, and also the expected reactions can be experienced within seconds. However, this flow of information is not the reflection of the real economy, and it is only a succession of speculative processes. As a result, the actual production process is completely detached from the dominance of financial processes, but it largely – and not positively – returns to the producing sector.

The world economy is facing *capital surplus and capital shortage* at the same time. While in the productive sector there is a growing shortage of resources, and even in the greatest part of the world, including Hungary, the Hungarian economy largely operates without credit, the speculative capital grew and accelerated to an unpredictable quantity. Capital has moved out of the real economy, where 3–6 percent return-forms are possible, to the financial sphere, where 8–12 percent return is “normal”, but 20–25 percent is also possible.

What caused the threatening financial world order? From being globalized: it embraces the whole world, and it works electronically. In addition, the amount of money involved in the system has grown to such an extent that, simply because of its volume, it has been almost impenetrable, at the same time the financial world has become independent from the “real sphere”, production.

The amount of not “clear” money, arising neither from the productive sector nor from the legal financial sector is growing at a record speed, and it destabilizes the world economy to an unheard-of extent.¹¹ However, the operating mechanism of the financial world also leaves room for illegal activities or even a crime. Internationally organized crime is particularly dangerous, as it is difficult to grasp, it could not be caught. Illegal activities are virtually indistinguishable, and they are integrated into legal ones.¹²

Financial indicators used to give information about the real sphere, about the tendencies in production. Today the mechanism works not even in reverse, that is, the financial world decides what happens in production, but money controls the world's real economy, while the financial sector it's increasingly sucking the capital to ensuring a better selling opportunity.

What is forbidden and illegal in one part of the world, in the other part it is free and legal. And as capital, money and information flow freely, the business moves where there is greater freedom of movement, fewer limits. The speeding up of globalization directs life in that direction. Thus, under the operating conditions of the money-driven economy (Almási 1996) that is, the economy controlled by money, the financial bubble continued to grow at an ever-accelerating rate, and it *was hovering as a time bomb over the future of the world economy. And the bomb exploded.*

The global economic crisis – and the responsibility of the banking system

Towards the end of the 90's, and then crossing the threshold of the 21st century, we are facing an incredibly fast increase in cross-border capital and cash flow. The linking of computers into the World Wide Web at the same time has allowed the previously unsuspected digitalization of global capital and cash flow. The computers, however, soon made the movement of extremely complex and therefore opaque financial risk instruments possible. But, in fact, it hardly produced more *value*, but it did produce more benefits and more *debt*.¹³ The vast majority of these securities has in common that the revenue and profit of the relevant issuer have already been secured, while the depreciation of derivative papers or the outright failure of carefully hidden risks is borne by the purchaser of the paper alone. Once in the recent years, due to the proportion of the global crisis of confidence, more and more of these derivatives lost the value, and the losses incurred and descriptions reached the magnitude of € trillions.

In September 2008, the globally interconnected financial markets got a more severe shock caused by the US administration – which was irresponsible to the world – by letting the Lehman Brothers investment bank go bankrupt in New York, along with the thousands of Lehman derivatives by surprise. Since no one knows, whether other banks are on the brink of bankruptcy tomorrow or the day after tomorrow or they are forced to shut down, most banks have become extremely careful not to resume credence to another one just for a few days or even just one.

All of this resulted in the general loss of confidence in the future of the economy. The share prices of all stock markets – up to China, Russia or Brazil – fell sharply, and business investments around the world were suspended. Everywhere average consumers gave up their plans to buy a new car for the time being. The worldwide sales crisis of the automotive industry is currently the most visible sign of the global recession of demand.

The crisis of the financial sector has expanded to a deep recession of the entire world economy. Even the price of crude oil has decreased significantly on the world market. The worldwide decrease in demand bore the risk of an in-depth global economic decline – including the generally rising unemployment and the growth of famine not only in a series of poor, developing countries with high population growth but also in countries with the most advanced economies believed to be reproachable. Not only the financial sector was sick, not only financial centres like New York or London were in a critical condition. The crisis starting from the world's most advanced countries expanded to East Asia, Africa and Latin America and the whole real economy got sick. The disorder of the globalized financial market not only triggered a global recession but also led to a global economic depression. Although the current global economic crisis is far from being as deep as in 1929–1933 as a result of state rescue packages. What is worse, even more severe than during the 1929 crisis that the current process has developed into a much more complex destabilizing social crisis, a crisis of value.

Different theoretical foundations – behind the difference in performance (?)

The economic crisis has shaken the confidence of several people in the completely free markets and the traditional western banks. While some people see the solution in the increasing role of the state, a lot of them believe in the Islamic banking system and its different regulations.¹⁴

The Islamic banking system is essentially based on religious principles, so it is quite a difficult task to understand its operation based on the western way of thinking. The centre of the system, in line with the Islamic world of thought, is the Qur'an and the rules derived from it.

According to the legal principles of the Islam, money is simply a means by which things are measured, and it has no value in itself. Based on this money produced purely from money – for example on the basis of interest rates – is prohibited. Due to this fact, the Islamic banks could not deal with the traditional Western forms of credit or debt transfer. A person, complying with the requirements of the Muslim faith, may not turn to banks operating on conventional Western principles if his business needs credit, or even in order to buy a car. According to Sharia, only "halal" (clean) business is only acceptable.

The economic principles of the Islam are dominant. Everyone who comes to profit through their activities must serve public goods, so a specific part of the resulting benefit must be paid for public goods or charity. This means that the banks are responsible to society.

Methods for Purifying the Unlawful Incomes: the Public Benefit Account

Public benefit has always been one of the defining elements of the concept of charity. There are two essential elements of the public benefit requirement: first, the pursuit of an organisation's purposes must be capable of producing a benefit which can be demonstrated and which is recognised by law as beneficial; and secondly, the benefit must be provided for or available to the public or a sufficient section of the public (Morris 2015).

As it has already been mentioned above, the most distinguishing feature of an Islamic bank, which differentiates it from a conventional bank, is to act morally, which means primarily that these monetary institutions have to be free of the most deadly forbidden elements of over usury (riba), uncertainty (gharar) and gambling, and to avoid conducting other unlawful trading methods. Ensuring effective Sharia compliance, however, is not a straightforward matter. As financial markets are frequently becoming sophisticated, intensified product innovations and engineering in Islamic finance entail the genuine concern over the need to strengthen Sharia compliance throughout the product life cycle. Indeed, failure to comply with Sharia not only invokes financial risk but also may eventually expose the Islamic bank to the risk of breaking the trust and confidence of investors and depositors.

The illegal funds are kept in an independent account of their own that is open in the bank's books called the "Public Benefit Account" (Yunus 2015). Moreover, his money is guaranteed to the bank until it is disbursed. Nevertheless, unlawful incomes still mistakenly procure through some impermissible means. Illegal funds are created either by unintentional forms such as interest on bank deposits with other banks or by foreseen forms such as delay penalties, but not limited to:

- interest from open accounts of the bank with the Central Bank, traditional banks or other institutions, as some banking laws require that the depositor be entitled to interest on deposits calculated on the basis of balance and duration;
- the delay penalties that the debtor bank is required to pay, in accordance with the approved financing contracts and agreements;
- compensation and surpluses established for the benefit of the bank by the court order for amounts overdue;
- the profits of the finance and the financial operations in which the violation occurred, after reviewing and verifying the internal audit department or the external legal auditor and after the approval of the Sharia Board.

General provisions should be initiated in order to avoid the non-halal incomes: first, the bank must make a profit from graft in all its transactions, and seek not to enter it in any way. In the form of the collection of a haraam reward, it must be avoided in the Public Benefit Account; second, the bank must ensure that all agreements and contracts with other parties are free from prohibited conditions such as riba-based interest, etc. under any circumstances and under any name. The bank shall take the initiative to dispose of the forbidden funds by distributing them in the good and public interest, and not to annex them to their assets or to benefit from them in any way of utilization; and third, it is not permissible to confuse the accounts of zakah, the donations paid by the bank if any, and the Public Benefit Account, but each of them shall have a special account, which shall direct its amounts to its legitimate banks (Yunus 2015).

The bank, however, may not refund riba-based interest, which may be settled in its account without agreement with other banks, to the party that paid it, and it shall be included in the Public Benefit Account. Every time a Minutes of Meeting has to be presented at the first meeting of the Sharia Board. The bank shall establish a committee called the Public Benefit Accountability Committee, which studies the demands received and determine their priority. This committee determines the parties to which the funds will be disbursed and the amounts to be utilized for each entity in accordance with the procedures for disposition of the General Interest Account which shall be determined later. A majority of its members shall take decisions of the Committee for the Conduct of Public Benefit. The Public Benefit

Accountability Committee shall consider the requests for assistance received by the bank, as well as decide and confirm its decisions. Building on the above, this Public Benefit Account Management Committee discusses the purification of non-halal income from modern sources. According to them, the bank has to purify such income in order to avoid the sins of keeping the unlawful money and preventing them from utilizing it. The bank shall expedite the disbursement of the funds of the Public Benefit Account. However if disbursement from the General Benefit Account requires certain procedures or approvals, it will be delayed as needed.

The bank is also obliged to disburse 90 percent of the account balance within one year from the date of collection. The allocation of a sum of money from the Public Benefit Account shall be credited to an account with the bank on behalf of a certain entity and approved under this policy. Meanwhile, it is not permissible to invest public benefit funds in an investment account or any other account. If any profit is realized from a provision made to a party, from a Public Benefit Account, it is credited to the concerned party and the bank is not entitled to any of it.

A Public Benefit Account may be disbursed to assist those who have a formal license in the activity with a full legal file and for those having activities within one of the following sectors:

- construction, renovation and furnishing of educational and public,
- the field of training, training and scientific research that benefits the society provided that the training is for non-employees of the bank who are trained for the general benefit and dissemination of Islamic sciences,
- charity activities (such as care for orphans, elderly people, disabled persons, etc.),
- contributing to the launching of micro-projects for the disabled, people in need, orphans, etc.,
- applications are subject to medical or surgical intervention for those in need,
- the active bodies in the field of teaching Qur'an and for khateeb,¹⁵
- supporting scientific research in the field of Islamic studies.

The bank shall pay the public benefit amounts according to the priority of the sectors already mentioned. The first three points shall account for 80 percent of the amounts spent annually from the account, and the remaining 20 percent shall be spent on the last three sectors. In addition, the disbursement procedures shall be determined from the benefit account for each sector mentioned above in a detailed disbursement manual showing the required documents and the manner of disbursement. Likewise, the beneficiary should send a report on the use of such funds, supported by evidence. Additionally, no payment may be made without the approval of the Public Benefit Account Management Committee, and the funds of the account can not be used to put files in retroactively. As for taxes on the funds of the public benefit account, it may be paid from it. Whereas, this shall not apply to taxes levied on the assets of the bank. It is permissible to dispose of the Public Benefit Account for the purchase of a property or movable property

and to grant it to a charity. The bank's conduct with these funds and its consequences must be disrupted because the exit of the bank to the disposal of the charity is achieved by the due disposal of these funds.

Finally, in order to use part of the funds of the public benefit account, the bank establishes a fund called Fund of Good. The Sharia Compliance Manager acts as a mandatory in this fund, supervises its work, submits reports to the disposal committee, and transmits a copy to the Sharia Board. Details of the management of the fund shall be determined through regulations and procedures, which shall be submitted subsequently to the Sharia Board for approval.

Consequently, it is not permissible to dispose of the Public Benefit Account with respect to the bank's direct or indirect benefit, or the provision of any expenses, including payment of interest accounts correspondents or taxes incurred by the bank in its work and activities. Moreover, the bank is not allowed to reduce the due performance regarding to the amounts disbursed or for training the bank's staff in particular, or research and studies related to the bank's business. Besides, Public Benefit Account cannot be used for the protection of the real value of bank funds from the effects of currency fluctuations or to deposit amounts that the bank is required to put in the Central Bank or other bank.

In addition, it cannot be used in the performance of fees or amounts to which the Bank is committed to contribute to the subscription of its share in the Bank Deposit Guarantee Fund or others or as support for non-performing loans, as well as to write off the deceased or doubtful debts. It is also not permissible to take the Eid¹⁶ sacrifice from the account of public benefit because it is a religious rite, in which Muslims draw close to their Lord. Moreover, it is not allowed to lend from the public benefit account, because this is a deliberate delay in paying it, and if the person who is to be lent from it is in need, it should be given instead of lending it.

Finally, the bank's staff and its frameworks are not included in the public interest. They are also keen to deepen their knowledge in the field of Islamic banking, as well as providing books, magazines and specialized documents for them in the fields of banking activity and the various social services are not intended for the benefit of the bank's employees. The bank must provide such assistance to its beneficiaries from the budgeted sections.

In case of any violation of the above principles or a payment to a party not approved by the Sharia Board and objected thereto, the amounts paid by the bank shall be charged and returned to the General Interest Account (Balázs–Bezrati–Falus 2019).

Islamic banks, while providing surplus to their customers, are competitive with conventional Western banks. Their clients in the 21st century are not motivated in their choice primarily by religious fundamentals but rather by the quality of services and the right price-value ratio. However, the functioning of these banks is perceptibly pervaded by moral values. With their clients, they communicate clearly, in a commendable way, and in their blanket-contracts the tricky "tiny" part is missing. Probably this is why their growing client base does not exclusively consist of Muslim believers.

The Islamic banks are less affected by the crisis

Some experts believe that banks following the Islamic religious rules can be the winners in the current financial and real economic crisis. These banks – seeing the collapse of the western financial institutions – would like to expand into the western market as well. The success of financial institutions following the Sharia, have to confront with a number of obstacles.

Within the banking sector there are companies which have been omitted from the big drop, according to the data, the banks following the Islamic rules, for example, were forced to book much smaller losses than their western companions.

According to the summary of the “MEEDE”, a business portal in the Near East, in the banks of the Gulf-states, there was a one-third increase in total assets last year, while revenues gained weight by 22 per cent, while in the case of European and US banks only asset values fell back further than the turnover. Meanwhile, it is also true that the profitability of the Islamic banks also declined, due mainly to the increase in the costs of funds, and the decline in real estate market prices. During the last year, the profits also increased by 6 per cent at the same time, which meant a significant slowdown, or at least the banks did not slip into a loss.

According to experts, the success of Islamic banks derives from the fact that they were left out of the explosive increase of the market - that is, they have now benefited from the fact that they did not gain much from the assets during the last years which have been devalued since then. The Islamic banks adopt conservative investment policies by definition, so they are more stable than their competitors, and stability and reliability are now rare treasure on the banking market.

Thus everything was given for the “Sharia-compatible” financial institutions to come out of the crisis relatively well. The Islamic banking centres, of course, are in Muslim-majority countries and regions, but the trend is indicated by the fact that Islamic banks are facing more and more to the west.¹⁷

There is a huge demand for banking solutions corresponding to the Islam. Currently, 1.3 billion Muslims live on the Earth, and they are expected to be potential clients. The amount of funds managed within the framework of Islamic banking is estimated to be between 700 and 1000 billion dollars, and by 2013 further 1,100 billion dollars should find a place.

Currently, Islamic banks operate mainly along the Persian Gulf and in South East Asia. Their services are in some ways more flexible than in the western ones, some have already been examining the post-war Iraqi markets, but mostly they are restrained by the uncertainty of religious rules.

The cornerstone of the Islamic type economic philosophy is the operation of the banking system in accordance with religious principles. Every fifth inhabitant of the Earth is Muslim. The financial institutions have started to offer products and services taking into consideration religious rules for these 1.3 billion people only in recent years. Today, however, Islamic funds and investment opportunities are multiplying like mushrooms, since the market is huge.

In addition, compliance with the restrictions provides sufficient space for this manoeuvre.

In Hungary, the signs of a functioning banking system based on Islamic appearance cannot be seen currently. For the time being – especially compared to the large Western European countries – the Muslim community is too young and too small in order to be provided with a private, religiously pure service bank launch, but experts say it is not inconceivable that it may work well in a few decades.

If we examine the connection between the Islamic and neo-liberal economic policies, it is sure that the opinion is an exaggeration according to which the economic growth of the Islamic countries is down to the fact that religion and economic philosophy work together. Although the accelerated polarization hiding behind economic growth is forgotten, the number of poor people was increased, and insecurity was intensified. However, the neo-liberal economic policies could point in the direction of capital formation that did not encourage the strengthening of secondary capital, the small and medium enterprises, precisely the layer which is the backbone of society, designed to ensure stability.

Maybe we can say without exaggeration that in the Western world monetary system controls the economy and determines the framework for social movements. On the contrary, in the Islamic world, still the army and bureaucracy control the states. So it was in vain for centuries that the levels of agriculture, industry, commerce, science, literature and the arts were higher than in Western Europe, the autonomous city and its citizens still did not appear. The huge cities of the Islamic world did not flourish due to their independent economic activities, but as the huge centres of the current rulers, and they made their living from serving their citizens, soldiers and civil servants.

Traders, bankers, industrialists remain vulnerable despite all their wealth against the armed forces, and the individual can expect protection as a member of the community. The family, “the clan”, the tribe, and on the highest level the “ummah” itself, the true believer Muslim community, remain such a community, which is also constant if the rulers and dynasties alternate during the constant struggle for power.

And finally, according to a principle adopted from the Persians “Al-Islam hua din wa daula wa”, meaning the Islam is a religion and a state at the same time. The world of religion is constant, power turns. This power in the Islamic world was the power of “the men with swords” and clearly it is today, in which “the men with pens” can only assist.

References

- Almási, Miklós (1996): K. as a disaster. *Mozgó Világ*, 22., (1).
- Balázs, Judit (2007): Gazdasági Biztonság. (Economic security.) In: Deák, Péter (Ed.): *Biztonságpolitikai Kézikönyv*. (Security Handbook.) Budapest: Osiris. pp. 200–218.
- Balázs, Judit (2009): Gazdasági biztonság az iszlám társadalmakban. (Economic security in Islamic societies.) *Szakmai Szemle*, A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa. (Professional Review, Publication of the Scientific Council of the Military Security Office.) (1), pp. 81–100.
- Balázs, László–Bezrati, Raja–Falus, Orsolya (2019): Operating principles of Islamic banking. In: András, István–Rajcsányi-Molnár, Mónika (Eds.): *East West Cohesion III: Strategic study volumes*. Subotica: Čikoš Group. pp. 32–49.
- Botos, Katalin–Botos, József (2008): Economic teachings of the world religions, the global economy and the market Caritas. *IAS IV*, (1), pp. 43–52.
- Burik, Géza (1998): A megosztott Iszlám. (The divided Islam.) *Hetek*, II., p. 31.
- Espósito, John L. (Ed.) (2003): *The Oxford Dictionary of Islam*. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Fischer, Thomas (2008): Old crises – a new confrontation in the Middle East. *Die Zeit*, 01. 08. 2008.
- Hirschkind, Charles (2006): *The Ethical Soundscape: Cassette Sermons and Islamic Counterpublics*. New York: Columbia University Press. <https://docs.modern-standard-arabic.com/Order%20Gertel%20-%20BA-Seminar/08%20-%20Hirschkind,%20Charles%20-%20The%20Ethical%20Soundscape.pdf> (Accessed: 01. 11. 2018.)
- Morris, Debra J. (2015): *Elasticity of the Boundaries in England and Wales: What is (And Isn't) Charitable? An Opportunity Lost (or Not Yet Fully Embraced)?* National Center on Philanthropy and the Law. <https://ncpl.law.nyu.edu/wp-content/uploads/2016/08/Tab-G-Morris-paper.pdf> (Accessed: 13. 11. 2019.)
- Oseni, Umar A.–Nethercott, Craig R.–Eisenberg, David M. (Eds.) (2013): Islamic finance: law and practice. *European Journal of Law and Economics*, 36., pp. 231–235. <https://doi.org/10.1007/s10657-012-9338-z>
- Simai, Mihály (2004): Churches and XXI. social challenges of the century. In: *International Development Cooperation in the XXI. century*. UN Academy 2004/2005.
- Yunus, Mohd (2015): *Purification of Non-halal Incomes by Islamic Banks in Malaysia: A Shariah analyses*. Selangor: International Islamic University Malaysia. <https://lib.iium.edu.my/mom/services/mom/document/getFile/QPhjAEBM8ZsVlhGhcXH1lgllGbnWZre820160316154334406> (Accessed: 01. 11. 2018.)
- Zarrokh, Ehsan (2010): Iranian Islamic banking. *European Journal of Law and Economics*, (29.), pp. 177–193. <https://doi.org/10.1007/s10657-009-9116-8>

Other sources

- Gulf News: Solidarity Fund: Dubai Islamic Bank unveils Dh120 million contribution <https://gulfnews.com/uae/ramadan/solidarity-fund-dubai-islamic-bank-unveils-dh120-million-contribution-11587839882846> (Accessed: 03 June 2020)
- Schmidt, Helmut (2009): How do we get out of the trap of depression? *Népszabadság*, 31 January 2009.

Notes

¹ Gulf News: Solidarity Fund: Dubai Islamic Bank unveils Dh120 million contribution. <https://gulfnews.com/uae/ramadan/solidarity-fund-dubai-islamic-bank-unveils-dh120-million-contribution-11587839882846>

² Islamic sacral book of the law regulating in all fields of life.

³ Collection of traditions of the Prophet Muhammad's life, deeds and manifestation. In addition to the Quran, it is another holy book of Islam.

⁴ Following the tradition, a tribe was responsible for ensuring the livelihood of its members killed, it was also recorded about Mohammed himself that he got "kinship loan" from which he installed a whole caravan. But when it was sold with great benefits, he repaid (original) amount of the loan and continued to live on profits.

⁵ One of the five basic principles of Islam is the exercise of charity. The faithful people with income give regular amounts to the mosque and thus the funds received and held in the mosques are given to the poor. During the Ramadan the wealthier regale the poor at the end of the fasting day, they have tables set across the street where anyone in need can sit down.

⁶ Although it extremely restricts the room for maneuver of the faithful in today's financial world, the well-known and perhaps less committed wealthy Arab rulers in Islam – over time – of course, found their "loopholes". For example, one of the world's richest men Prince Alwaleed Bin Talal is listed as one whose fortune amounted to \$ 20 billion a couple of years ago, holds the vast majority of his portfolio in US shares in Citigroup, freeing himself in this way from the shackles of Arab ethics.

⁷ The solution to the Economic Crisis: Islamic banking in: Ingatlan.com advertising centre.

⁸ Eight Muslim countries – Malaysia, Indonesia, Iran, Saudi Arabia, Pakistan, Sudan, Bahrain and Kuwait – are planning common rules according to the Islamic laws for their financial institutions, whose central bank leaders have already set up a body in Malaysia called the Islamic Financial Services Board. The goal is that the financial products offered in the countries concerned reflect Muslim values. The new body will set up common guidelines in order to lure the Member States to adopt them. In addition, it promotes financial services which respect the Muslim faith.

⁹ We know about the origin of the ban on collection of interest that they are rooted in religions in the early stage of development in the communities and societies of the Near and Far East, when a typical economic activity was a barter essentially. The institution of loan also existed if someone was able to produce less in a given period, had less, but it was assumed that in the future would be able to make up for the shortfall, therefore borrowed some goods, and gave them back later. There was not an interest rate on the loan, because the borrowed goods, crops were back in the same form, so it did not cause any loss to the lender. Well, if the borrower was unable to give back the loan, he became a debt owner – it meant a serious guarantee in ancient societies to manage the risk of the lender. Religions, therefore, based on this simple economic considerations rejected the interest first fully, later its excessive quantity, usury.

¹⁰ The so-called Tobin tax aimed at the taxation of speculative funds, the introduction of which was not realized.

¹¹ The organization, internationalization and professionalization of international organized crime continued to increase in the 90's. It has become a real danger that threatens democratic institutions and undermines the credibility of the governments. The cooperation of the Colombian drug cartel, Chinese Triads and the Mafia in the field of obtainment of information, organization and establishment of services are a threat mainly in Russia, Eastern Europe, Latin America, Asia

and the Caribbeans. Drug trafficking, illegal immigration (human trafficking), counterfeiting, international prostitution, hazardous materials (enriched uranium, plutonium, strontium, caesium), trade and arms trade and smuggling generated an amount of hundreds of billions dollars, the laundering of which threatens the international finance system.

¹² Financial advice – on the stock market – for example, is a field where it is very difficult to distinguish insiders from legal advisors: the information is exchanged, and although it is legally definable what kind of information is considered to be illegitimate, practically it is difficult to draw a line between them. Here, then, the economy itself creates a situation in which the informal hiring is the only viable option.

¹³ For more details see: Helmut Schmidt (2009): How do we get out of the trap of depression? Népszabadság, 31 January 2009.

¹⁴ The Islamic banking system. In: Mohamed.hu page of Muslims in Hungary.

¹⁵ In Islam, a khatib, khateeb or hatib (Arabic *كاتب* *khaṭīb*) is a person who delivers the sermon (*khuṭbah*) (literally “narration”), during the Friday prayer and Eid prayers (mentioned: Hirschkind 2006).

¹⁶ Eid al-Adha (Arabic: *عيد الأضحية*, translit. ‘īd al-’aḏḥā, lit. ‘Feast of the Sacrifice’, [ʕiːd ælˈʔadˈħæː]), also called the “Festival of Sacrifice”, is the second of two Islamic holidays celebrated worldwide each year (the other being Eid al-Fitr), and considered the holier of the two (In: The Oxford Dictionary of Islam, 74).

¹⁷ According to Moody, in the early years, the Islamic banks would appear probably only with investment activities on the western markets, but after 2-3 years, retail business can also be started. There will certainly be a demand for these services because substantial Muslim communities live in the western European countries: 2.5 million Muslims live in the United Kingdom, and 5 million in France – according to a French study, 500 thousand French Muslims would be interested in a bank that respects the considerations of Sharia. The cause of the problem is according to some experts – including Elyes Jouini French finance professor giving an interview to the *Le Parisien* – that several Islamic banks are accused of financing terrorism, and that is why they are hostile to such financial institutions.

Politikai szétszakítás, kulturális összeforrás

A NÉMET NEMZETISÉG ÚJRAÉLEDÉSE EGY PEST MEGYEI FALU ÉLETÉBEN

Dávid Sarolta–Fekete Kata

Bevezetés

*„Ha a múltat töröljük az emlékezetből,
hogy gyermekeink emlékezetét
nem terheljük ama régi borzalmakkal,
akkor a jövővel szemben követünk el bűnt.”*

(L.Ulickaja)¹

Magyarország szinte mindig is soknemzetiségű ország volt, ezért nem szabad megfeledkezni az itt élő nemzetiségekről. Habár ma már a kettős identitás igen jelentős, a felmenők nemzetiségéhez való tartozás hangsúlyozása egyre nagyobb szerepet kap. Magyarországon jelentős számban vannak jelen német nemzetiségű települések, mint például Zsámbék, Piliscsaba, Újhartyán, Ráckeve stb. 2016-os adatok szerint a magyarországi németek száma kb. 200–220 ezerre tehető, ami az ország összlakosságának 2,5 százaléka (KSH 2016). A sváb települések közül a Fejér megyében található Bicskei járásban fekvő Mányt tanulmányoztuk.² Fontos tudni, hogy Mány egy vegyes összetételű falu. Eredetileg magyar lakossága volt, de körülbelül 300 évvel ezelőtt, az 1700-as években, Mária Terézia idején svábokat telepítettek Mányra. A német mellett a roma nemzetiség is jelen van a faluban. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a 2372 fős lakosság 89,4 százaléka magyar, 13,0 százaléka német, 4,8 százaléka roma nemzetiségűnek vallotta magát. Kis százalékban, de voltak olyanok, akik románnak (0,4%), lengyelnek (0,2%), horvátnak

(0,1%), szlováknak (0,1%) és ukránnak (0,1%) tartották magukat, illetve 04 százalékuk más, nem hazai nemzetiséget jelölt be, és 104 százalékuk nem kívánt válaszolni (KSH é.n.).

A tanulmány célja, hogy bemutassa a mányi német nemzetiség életét a kitelepítéstől napjainkig. Érdekel minket az, hogy az ott élők hogyan élték meg rokonaik, felmenőik kitelepítését, hogy a múltban átélt trauma mennyire van ma hatással az életükre. Az interjúk hallgatása közben érezhető volt ezen generációkon átívelő traumák hatása az emberekre. Ezért fontos megvizsgálni, hogyan sikerült ezeket feldolgozni. Továbbá azt is, hogy a sváb kultúrát mennyire tudták fenntartani és továbbadni a következő generációnak, illetve milyen közösségi élet található Mányon. A megismeréshez interjúk készültek, melyek során érintettünk a múltban átélt történésektől kezdve a mányi hagyományőrzésig nagyon sok területet.

A kutatás és annak keretei

Félig strukturált mélyinterjúkat készítettünk, célunk egy felderítő kutatás volt. Hólabda-módszerrel kerestük fel az alanyokat. Olyan interjúalanyokkal találkoztunk, akik közvetlenül nem élték át a kitelepítést, csak közelebbi, távolabbi rokonaik. Ennek alapján, tehát hallomás után, meséltek erről az időszakról. Valamint, a sváb hagyományokra vonatkozóan olyan személyekkel készítettünk interjúkat, akik jelenleg is aktív tagjai a Mányi Svábok Egyesületének, vagy akik kezdetben az alapító tagok közé tartoztak. Így, különböző generációk beszámolóin keresztül ismerhettük meg az életüket. Az interjúalanyok életkora 25–89 év között mozgott. Mindenki Mányon született, ahogy ők nevezik magukat „tősgyökeres” mányiak.

Interjúinkat az alábbi gondolatmenet alapján építettük fel, valamint főbb kutatási kérdéseink a következők voltak: Az első egy szűrő kérdés volt, hogy ismer-e olyan rokont, családtagot, akit kitelepítettek. Erre általában igenlő választ kaptunk, így folytatódhatott a beszélgetés. Továbbiakban a kitelepítés folyamatáról kérdeztünk.

Arról, hogy maradtak-e fenn írásos emlékek erről az időszakról. Gondolunk itt naplókra, fényképekre, levelekre stb. A nemzeti identitás átörökítéséről esett szó, hogy mit gondolnak, mennyire lehet ezt generációról generációra átadni. Ezzel elérkezve a jelenhez, a Sváb Egyesületről, illetve magáról a sváb közösséggel kapcsolatos kérdések következtek. Hogyan működik az egyesület? Miért jó a közösséghez tartozni? Mennyire intenzív a hagyományápolás? Milyen célokat, terveket szeretnének megvalósítani a jövőben?

Tanulmányunk egyik központi témája a trauma és annak megélése, feldolgozása. Ahogy Hatvani Andrea pszichológus is fogalmaz: „A trauma tehát egy olyan súlyos életeseményt jelent, amivel a személy később nem tud megbirkózni, nem tud megfelelően reagálni rá sem az adott helyzetben, sem később, ez okozza annak tartós, megbetegítő hatását.” (Hatvani 2016: 2) A traumák később újra felbukkannak saját, illetve utódaink életében is. Felmenőink félelmei,

szorongásai bennünk is ott vannak, feldolgozásuk pedig nehéz feladat, illetve megnehezíti azt, hogy sokszor nem értjük honnan erednek, miben gyökereznek (Orvos-Tóth 2018).

„A történelmi események emléke – attól függetlenül, hogy személyes tapasztalathoz kapcsolódik vagy sem – erős érzelmeket válthat ki.” (Keszei 2015: 228) A kitelepítés egy társadalmi szintű trauma, ami kitörölhetetlen a múltból, az érintett csoport létét is megingathatja (Keszei 2015). A traumatikus emlékek mélyen beágyazódnak az egyéni tudatba. „A trauma egy olyan puska lövéshez hasonlít, amelynek nyoma soha nem fog eltűnni az ember lelkét jelképező viasztábláról, de amellyel meg lehet tanulni együtt élni.” (Bögre 2017: 52) Amikor a traumát elszenvedő személyek visszaemlékeznek ezekre az eseményekre, elmeséléseik alapján kiderül, hogyan értelmezik önmagukat és a történeteket (Bögre 2017). Ez abban is megmutatkozott, hogy bizonyos részekre jellemző volt az elhallgatás, ami a traumák egyik jellegzetes megjelenési formája, valamint előfordult, hogy megkértek minket egy adott ponton, hogy kapcsoljuk ki a felvételt, és csak így meséltek tovább. Az emlékezés folyamata többféleképpen történhet meg; az emlék tartalmától, jellegétől és a jelen kontextusától függ, hogy könnyebben vagy nehezebben sikerül-e felidézni az adott emléket (Keszei 2015). Habár a traumatikus emlékek okozta sebeket nem lehet teljes mértékben meggyógyítani, a visszaemlékezés és a beszélgetés terápiás hatása segíthet a továbblépésben.

„A feldolgozás a közös trauma elbeszélésekben rejlik, amely feloldhatja a szégyent, megszabadíthat a trauma okozta büntudattól, szorongástól. Sőt, még arra is van esély, hogy a feldolgozott trauma után az egyén identitása megerősödik.” (Bögre 2014: 122) Bögre Zsuzsanna tanulmányában vizsgált esetek alátámasztják azt, hogy a kibeszéletlenség súlyos következményekhez vezethet. Ilyenkor kulcsfontosságú szerepet játszhat a közösség. „A közösség fogalmának legfontosabb jelentései: a 'hely' a földrajzi értelemben vett fontosságára utal, arra a bizonyos helyre, ahol a közösségek találhatóak; az 'érdek', ami az érdekeken alapuló közösségekre vonatkozik és a 'kirekesztés', ami arra utal, hogy a közösségek a kirekesztés és marginalizáció folyamatai során is létrejönnek.” (Fawcett–Hanlon 2011: 13)

Budai István és Nárai Márta (2011) által összeállított szöveggyűjteményben több tanulmány is foglalkozik a közösség definíciójának meghatározásával, mivel ez egy elég tág fogalom. Jelen esetben a közösség gyógyító hatását fejtenénk ki. A közösség kiépítésében elsődleges szerepet játszik a közösségi módon való cselekvés elmélete, amely a kommunikációra, nézetek cseréjére, közös ügyekre, érdekekre helyezi a hangsúlyt (Vercseg 2011). A közösség ereje sokszor hihetetlen erővel bír, legyen az egy forradalom, egy sztrájk vagy éppen egy trauma feldolgozása. Nem feltétlen kell nagy volumenű tetteket végrehajtani, egy kis falucska zárt közössége is képes nagy cselekedetekre, a lényeg a közös cél. „A közösségfejlesztés egyik célja, hogy legyen esélye-lehetősége az egyén saját életfeltételeinek javítására és képes legyen a pozitív változásokra irányuló közös cselekvésekben való részvételre.” (Arapovics 2019: 7) Mány egy olyan falu, melynek tagjai

lehetőségeket és közösségük erejét kihasználva az újrakezdet útját választották. A tanulmány során említünk néhány nevet és eseményt, ami ezt alátámasztja.

Visszaemlékezés a kitelepítésre

Az interjúalanyaink 1941-től kezdték el mesélni a kitelepítés előzményeit. A Minisztertanács 1945. december 22-i ülésén döntött a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről. A 12.330/1945. ME sz. rendelet kimondta, hogy azok, akik az 1941-es népszámláláson németnek vagy német anyanyelvűnek tartották vagy vallották magukat, és tagjai voltak a Volksbundnak vagy valamelyik magyarországi német kulturális szervezetnek, azokat kitelepítésre ítélik. Leginkább a II. világháború vége felé a magyarországi német falvakból kényszerrel sorozták be a német hadseregbe a fiatalokat, mégis kollektív büntetést mértek rájuk. Az egyik interjúalanyunk így emlékezett vissza erre az időre: „*A mai tudásunk szerint nem volt senki olyan, aki önként az SS-be ment volna, akik az SS-ben kötöttek ki, ők kényszersorozással vonultak be.*” (F. J. 69 éves férfi)

1946. január 20-án a községházán kifüggesztettek egy listát, hogy ki köteles Németországba áttelepülni, annak ellenére, hogy kezdetben Mátyás nem szerepelt azon német nemzetiségű települések között, amelyeket kitelepítéssel akartak sújtani. Mai napig nem értik hogyan történhetett ez. Korabeli képviselőtestületi jegyzőkönyvekben sem lehet erről olvasni (Tolnainé Szabó 2019). Mátyáson 1946. április 13-án kezdődött el a kitelepítés. Ez a helyiek 60 százalékát jelentette, pontosabban 380 sváb lakost. Nem volt kivétel ez alól a pólyában lévő csecsemő, az óvoda vagy kisiskola korú gyermek, de a nagyszülői korosztály sem. A kitelepítettek legfiatalabb tagja a vonatút során született kisgyermek volt. Sokan próbáltak intézkedni az ügyben, hogy levegyék a nevüket vagy rokonuk nevét a listáról. Hallottunk olyan esetekről, akik sikerrel jártak, és például édesanyjuk vagy testvéreik nevét törölték a listáról, de nagybátyjukét már nem. A mátyásiakat egy 50 kilós csomaggal felpakolták a herceghalmi állomáson házukat, birtokukat, minden értéküket hátrahagyva. Körülbelül 2 hétig tartó viszontagságos vonattal történő utazás után érték el a Heidelberg környéki gyűjtőtábor. A legtöbb mátyási kitelepített Leimen városába került. Óriási bizonytalanság volt jellemző mind a kitelepített, mind az otthon maradtak helyzetére. Nem tudták hova viszik azt a 380 főt, akiket erre ítélték, hogy mi vár ott rájuk, mikor térhetnek vissza hazájukba. Az otthon maradtak számára nem rendelkezünk pontos adatokkal. Családtagjaikkal, barátaikkal nem tarthatták a kapcsolatot, teljesen el voltak tőlük szigetelve. Hallani lehetett visszaszökésekről, de a félelem mindenkiben ott volt, hogy nem jut át a határon élve. Voltak, akik sikeresen vissza tudtak jönni, de vagy fogságba kerültek, vagy ha erre nem is került sor, általában mindenüket elvesztették. Tolnainé Szabó Eta könyvéből kiderül, hogy a kitelepített 92 házból több mint 10 család szökött vissza (Tolnainé Szabó 2016). A hazatérés oka legtöbb esetben a honvágy, a szülőföldhöz való ragaszkodás, élelemhiány és a családgyesítés volt (Tóth 2008).

Az egyik interjúalanyunk úgy fogalmazott: *„Akik itt maradtak, azoknak az élete semmivel nem volt könnyebb, mint azoknak, akiket kitelepítettek. Meg voltak félemlítve az itt maradtok és a kitelepítettek egyaránt. Sok mindent tiltott a rendszer.”* (K. N. 71 éves nő)

Az interjúk készítése során sokszor azt tapasztaltuk, hogy alanyaink nehezen nyíltak meg, elérzékenyültek. Számunkra is hihetetlen volt megtapasztalni, hogy mennyire intenzíven él bennük a múlt traumája. Egyikük az édesanyjáról így mesélt:

„Ugye az édesanyám kitelepítésétől számítva 30 évvel később sem mert kimenni az udvarra, amikor leszállt az este, mert mindig attól félt, hogy egy szép napon eljönnek értük, azt akkor elviszik őket...” (F. J. 69 éves férfi)

Aki súlyos traumát él át, abban a biztonságérzet szinte eltűnik, pedig ez nagyon fontos az életben. Ettől kezdve mindig készenléti állapotban van, mert úgy érzi, soha nem lehet tudni, mi történik a következő percben. A világ addig ismeretlen sötét színben tűnik fel. Lesni, figyelni, honnan jöhet a támadás, ráadásul ez nem csupán átmeneti állapot (Orvos-Tóth 2018).

Egy új élet reménye Németországban

A kitelepülést követően az elhurcoltak rettenetesen nagy szegénységben éltek. A mindennapi étel előteremtése is komoly nehézséget okozott számukra. Kevés enivalóért is nagyon sokat kellett dolgozniuk, az éhezés, a nélkülözés mindennapossá vált, melyhez nem lehetett hozzászokni. Amikor mindenki számára egyértelművé vált, hogy a kitelepített németek már nem mennek vissza Magyarországra, az ott élő németek is kezdték elfogadni a helyzetet és elkezdődött egy együttműködés a lakosok között. A svábokra jellemző munka iránti szeretetnek és elköteleződésnek köszönhetően hamar elismerést szereztek a németek szemében. Kitartással és szorgalommal sikerült egy ideálisabb életet felépíteniük maguknak.

„Nekünk magyaroknak, többet kellett tanulnunk, hogy jobb jegyeket kapjunk az iskolában, mint a született németeknek. Nem volt egyszerű az életünk, de mindig számíthattunk a kitelepített honfitársaink segítségére, az összefogásra. Építettük a kapcsolatokat Leimen és Mány között, polgármesterek vezette delegációk látogathatták meg kölcsönösen egymást.” (F. F. 91 éves férfi) (Tolnainé Szabó 2019: 327)

A közösség erejébe vetett hit és remény a jobb életre mindig ott lebegett a szemük előtt. Ez a hozzáállás az interjúk során abszolút érezhető volt. Az idő múlásának, a trauma valamelyes feldolgozásának és a jövőre való koncentrálásnak köszönhetően legtöbbjüknek sikerült az új élet kialakítása. Egy kisebbség kirekesztése, diszkriminációja esetén a csoporthoz való tartozás felerősödik. A svábokat azóta már nem csak nemzeti identitásuk, hanem közös múltjuk, közös szenvedésük, közös történelmük is összetartja. Ebben a kényszerhelyzetben a sok korlátozás és a hazatérés kicsiny esélye miatt kénytelenek voltak elfogadni ezt a kialakult új állapotot. Javított a helyzeten a rendszerváltás időszaka, amikor már meg tudták

egymást látogatni a rokonok és a barátok. A kitelepítettek kötődése Mányhoz erőteljesen jelen van mind a mai napig, amit az alábbi idézetek is jól mutatnak: „Mindmáig várjuk a Leimeni Búcsúba érkező mányiakat, akik finom magyaros ételekkel készülnek.” (F. F. 91 éves férfi) (Tolnainé Szabó 2019: 327)

„Amikor itthon töltünk pár rövid napot, vagy hetet, mindig járjuk a falut, az utcákat. Látjuk a fejlődést, épülnek a szebbnél szebb házak is, modern már az iskola, bővül az óvoda, születnek a gyerekek, hál Istennek!” (F. F. 91 éves férfi) (Tolnainé Szabó 2019: 327–328)

„Mit jelent nekünk Mány? Magyarországon, a hazámban: a szülőfalum. Lelki kapocs 1000 km távolságból mindennel, ami az otthont jelenti.” (F. F. 91 éves férfi) (Tolnainé Szabó 2019: 328)

Ezen idézetek jól kifejezik a szülőfaluhoz való ragaszkodást minden ellenük irányuló cselekedet ellenére. A másik érdekes észrevétel, hogy habár nagy a kötődés Mányhoz, sokan mégsem tértek vissza, amikor már szabadon lehetett volna. Az asszimiláció olyan szintre jutott, hogy többük is úgy látja, hogy a borzalmak ellenére a kitelepítettek mondhatni, jól jártak jelen életkörülményeik szempontjából. Sokan említették, hogy milyen jó életük van a kint élőknek. Hatalmas többszintes házakban élnek, jó munkahelyük van magas jövedelemmel, gyermekeik pedig kiemelkedő iskolákban folytathatják tanulmányaikat. Több alany hangsúlyában érezhető volt némi irigység.

A kitelepítettek mára már kárpótlást kaptak a történetekért cserébe, olyan szempontból, hogy lehetőségük volt egy ideálisabb élet kialakítására. Sajnos, arra még nem volt lehetőségünk, hogy Németországban élő kitelepítetteket kérdezzünk meg arról, hogy ők mit gondolnak, hogyan élték meg ezt az időszakot, pedig ezen vélemények fényében lenne még igazán érdekes a kutatás.

Transzgenerációs öröklődés

Már kiskorunkban átvesszük a családi mintákat, szokásokat, félelmeket. Egyre több kutatás igazolja, hogy a múlt az utódok zsigereiben él tovább. A különböző történelmi események hatására számtalanszor kellett emberek tömegének traumákon átesniük (kitelepítés, holocaust, világháború). A tragédiák hatása a génekkel öröklődik. „A gén tulajdonképpen egy térképet ad a múltunkról és az életünkről, amit átörökítünk” – magyarázza Dr. Harangozó Judit (Hidvégi 2019). Családi történelmünk generációkon keresztül ún. transzgenerációs hatást gyakorol ránk, „a jelenség lényege, hogy az utódgenerációk annak ellenére mutatnak a traumatizáltságra utaló tüneteket, hogy maguk nem voltak közvetlen áldozatai a traumának.” (Varga 2011: 508)

Ezeknek a traumáknak a feldolgozásához elengedhetetlen egy támogató és segítő közösség, ahol az emberek mernek beszélni a múlt eseményeiről. „Az egyéni traumát átéltek esetében elfojtásként, ösztönös törlésként jelentkezik, az a közösségi trauma esetében, paradox módon, éppen az „egyszerű” fel-

nem-ismertségben eredményezhet hallgatást, ez válhat a kibeszélés gátjává.” (Bényei 2009: 14) A kölcsönös támogatás és együttműködés segíti, hogy a közösség tagjai együtt nézzenek szembe és valósítsák meg azokat a nagyobb feladatokat, amelyeket egyedülálló személyek nem képesek (Arapovics 2019).

A mányi családokban, akik átérték a kitelepítést, abszolút érezhető a transzgenerációs hatás. A gyakori elérzékenyülés, a visszaemlékezés pontossága és a még mindig érezhető sérelem, mind ezt mutatta. Érdekes volt megfigyelni, hogy kinél, hol jelenik meg leginkább ez az elkeseredettség félelemmel keveredve. Legtöbben szüleik elvesztésének körülményeiről beszélve törtek meg. Fontos számukra a megemlékezés a sírok, szobrok állítása, mint például a Nepomuki Szent János szobor, amelyet az egyik sváb utcában, a Szent István utcában állított fel a közösség a 18. században. Minden év április 13-án megemlékezést tartanak a katolikus temetőben, a kitelepítés emlékhelyén, amit az 50. évfordulóra felszenteltek. 2014-ben a svábok lakta utca végében egy emlékkeresztet állított a Német Nemzetiségi Önkormányzat és a Maaner Eulen Német Nemzetiségi Tánccsoport. A kollektív emlékezés és a múlt „életben tartása”, ápolása sokak számára a trauma sikeres feldolgozásához vezet. Azonban, voltak olyanok is, akik teljes mértékben elfordultak a sváb hagyományoktól, a német nyelvtől és a felejtés mellett döntöttek. Mindenkinek az egyéni döntése, hogy melyik feldolgozási módszert választja; a felejtést vagy az emlékezést. Ami biztos, hogy a közösség gyógyító erővel bírhat, és a mányiakon érezhető, hogy a támogató közösség ereje átsegíti őket a múlt traumáin. Ez abban is megmutatkozott, hogy a faluban élők tudták, hogy szomszédai és ismerőseik közül kik, hogyan élték meg a kitelepítést. Érezhető volt tehát, hogy megosztották egymással gondolataikat, érzéseiket, illetve azt, hogy ők hogyan emlékeznek vissza az eseményekre.

A mányi német nemzetiség újraéledése

Többen hangsúlyozták, hogy az 1989-es rendszerváltás hozott igazán változást. Előtte félelemben éltek, nem mertek bizonyos dolgokról beszélni, attól tartottak, hogy bármikor eljöhhetnek értük újra. Ez a rendszerváltás után enyhült. Egyik interjúalanyunk így beszélt erről az időszakról: *„A rendszerváltozással teljesen megváltozott az egész, hála Istennek, a magyarországi németység ragaszkodott mindahhoz, amit a szülei vagy a nagyszülei vagy az elődei a kultúrát ráhagytak, igyekezett is mindent megtartani.”* (K. N. 71 éves nő)

A kitelepítést követően sokáig nem volt jelen a svábokra jellemző élet a faluban. Nem beszélhettek németül, nem tarthatták meg hagyományaikat, nem volt aktív közösség. A hatvanas, hetvenes években kezdett javulni a helyzet. Szerencsésükre akadtak olyan személyek, akik érezték magukban azt a fajta motivációt, illetve a nemzetiségükhöz való erős kötődést, hogy újra életet vigyenek ebbe a kultúrába. Erlein Antal és Kimmel János nevét mindenképpen meg kell említeni. Erlein Antal Mányt segélyező programokat kezdeményezett. Kimmel János pedig kapcsolatépí-

tés útján próbálta újraéleszteni a kultúrát. Az ő nevéhez fűződik a német nyelvoktatás elindítása a faluban is. A német nyelv, a sváb dialektus hiányát veszteségként élték meg a lakosok. Többen is említették, hogy mennyire sajnálják, hogy nagyszülei, szüleik nem adták át ezt a nyelvtudást. Van egy idős hölgy a faluban, aki még tud svábul beszélni. A történetek fényében tudása felértékelődik. Ő mesélte, hogy mindenki hozzá jár segítségért, ha fordítani kell. Az 1969. január 18-án megtartott sváb bálon való részvétel jól mutatta, hogy sokan voltak, akik reménykedve várták a kisebbség újraéledését (400–600 fő vett részt a rendezvényen).

1988-ban megalakult a Mányi Németek Baráti Köre, melynek célja elsősorban a hagyományőrzés, az identitás megerősítése, a kitelepítettekkel és más német nyelvterületekkel a kapcsolat fenntartása volt. Ez az évek során sem változott, mind a mai napig, amennyire a körülmények és a lehetőségek megengedik, igyekeznek az elsődleges célokat teljesíteni. Amikor már a törvény³ engedte, a Baráti Kör átalakult egyesületté 1993-ban. Az egyesülettel alakulás egyik kritériuma az volt, hogy minimum 10 fősnek kell lennie. Ezzel kezdetben nem is volt probléma, mert az évek során 63 főre is kibővült az egyesület tagsága. Az egyesület alapításában legnagyobb szerepet játszó Fuchs Jánossal, aki tősgyökeres mányi, sikerült interjút készítenünk. Fuchs János kb. 22 évig volt az egyesület elnöke, most már „csak” aktív tagja. Ezen felül, a Német Nemzetiségi Önkormányzatnak és a Megyei Önkormányzati Szövetségnek is az elnöke. Képviselő testületi tag is, és a Leimenháza is ő vezeti. Egyszóval a sváb közösség motorja, tevékenysége elismerése jeléül 2018-ban Mány község díszpolgára címet kapott.

Ahogy már korábban is említettük, a mányi svábokat főleg Leimen városába telepítették ki. 40 évvel ezután, pontosan 1986-ban került sor az első Magyarországra való hazalátogatásra (Tolaniné Szabó 2016). 85 személy érkezett Mányra. Egy évvel később, 1987-ben viszonzásképpen 240 mányi utazott Németországba egy rendezvényre (Tolnainé Szabó 2016). Az *Egy új élet reménye Németországban* című fejezetben említett idézetekből is látható, hogy a mai napig szoros a kapcsolat a mányiak és a leimeniek között. Ezt a kötődést 1991 óta ápolják, amikor Leimen város fennállásának 1200. évfordulója volt. Ennek alkalmából Leimenben egy hatalmas ünnepséget szerveztek, ahová a mányi svábokat is meghívták annak érdekében, hogy hivatalossá tegyék testvérvárosi kapcsolatukat. Minden évben megtartják ezt a Leimeni Búcsút, amin a mányiak is részt vesznek.

Mány központjában található a német kisebbség háza, amelyet testvérvárosukról, Leimen-ről neveztek el, ez a Leimen-ház. Minden kisebbség életében fontos, hogy rendelkezzen egy ilyen hellyel, ahol meg tudják tartani a rendezvényeiket, és megbeszéléseket tudnak összehívni. A Leimen-ház az összetartó erőt testesíti meg, ami a Mányon élő svábokat jellemzi. Nemcsak a Leimen-ház az egyetlen, amit ki lehet emelni a faluban sváb részről. A különböző hagyományőrző rendezvényeket és ünnepségeket zenekarok és táncsoportok előadásai színesítik. 1996-ban az egyesület megalapította az akkor még gyerekzenekarként, mára már önálló vállalkozásként működő Die Eber Kapelle zenekart. Tagjai Svédországtól kezdve, Olaszországon át, Németországban, Romániában és Magyarországon is már szinte min-

denhol felléptek. Ezen kívül 2002-ben megalapították a Maaner Eulen Tanzgruppe táncsoportot. Ez a táncsoport a mai napig az egyesület fennhatósága alatt áll, tehát minden pályázati és egyéb lehetőséget az egyesületen keresztül intéznek, az együttműködés elengedhetetlen. 2012-ben egy rendezvény alkalmával pedig megalakult a Pfingtrosen táncsoport is, amely azóta is működik.

A német nyelv oktatása is visszakerült a falu életébe Kimmel Jánosnak köszönhetően. A Hársfadombi Nyelvoktató Német Nemzetiségi Általános Iskolában tanuló diákoknak kötelező a német nyelv tanulása. Heti öt német nyelvóra van és egy hon- és népismereti óra. Az iskola a különböző projekt- és nemzetiségi napok, valamint nyelvi táborok szervezésével is erősíti a német kultúra fennmaradását nagy hangsúlyt fektetve a közösségépítésre is. 2019 óta a Mányi Német Nemzetiségi Önkormányzat vette át az államtól az iskola irányítását, mely nagyobb szabadságot teremt az iskola arculatának formálásában.

A mányi svábok élete a mindennapokban

Mány sváb közössége igen aktívnak mondható. Hagyományápolás, a fent említett zenekar, táncsoportok és nyelvoktatáson kívül ez az ünnepekben, rendezvényekben nyilvánul meg. Nyolcféle bált tartanak a Leimen-házban: Locsoló bált, Szüreti bált, Sváb bált, Farsangi bált, Aratóbált, Márton-napi bált, Katalin-napi bált, Szalagavató bált, illetve ezen kívül még a Kútvölgy fesztivált. A bálók szervezésében a faluban található különböző civil szervezetek is segédkeznek. Több mint 10 civil szervezet működik a faluban. Közöttük vannak táncsoportok, zenekarok, sporttevékenységgel kapcsolatos egyesületek. Kölcsönös és jó együttműködést éreznek a szervezetek tagjai egymás között. *„Hát az természetesen jó. Szerintem mindenki segítőkész egymással, és lehet számítani bárkire.”* – válaszolta a Jóbarátok Egyesület egyik tagja. A Mányi Testgyakorlók Körének vezetője így fogalmazott: *„Mi nagyon szoros kapcsolatban vagyunk. Elmegyünk egymás rendezvényeire.”* A faluban élő roma nemzetiséggel is hasonló kapcsolatot tudhatnak magukénak. *„Cigányok is járnak svábbálba... Vice versa működik.”* – mondta a zenekar frontembere. *„A jó közösségfejlesztési folyamat helyi mozgalom, amelyben a folyamatosan aktivizálódó lakosság keresi a maga hozzájárulási lehetőségeit a közösség életminőségének javításához, létrehozza saját intézményeit és együttműködési struktúrákat alakít ki.”* (Vercseg 2011: 48) Mányon a közösségfejlesztési programok jóknak és hatékonyak mondhatók a civil szervezetek aktív működésének köszönhetően.

Ugyanakkor törésvonalakat figyeltünk meg a falu közösségi életében. Ezek a törésvonalak különböző nézőpontokból, mint eltérő vallási nézetekből, származásból és nemzetiségi hovatartozásból alakultak ki. Jelen esetben csak a témánkat érintő különbözőségről írunk bővebben, ami a svábok és a nem svábok közötti ellentétet takarja. Néhány, az interjúk során elhangzott mondat: *„Az itt élő svábságra a nagyfokú vendégszeretet mindig is jellemző volt”* – mondta az egyik

sváb egyesületi tag. Ezzel szemben egy mányi lakos így fogalmazott: *„Nem is tudom, milyen egyéb ilyen sváb rendezvények vannak, de őszintén szólva furcsán is néznének rám, hogy ha én megjelennék egy ilyen sváb [rendezvényen]...”* *„Sváb találkozóra én elmenjek, hát most minek?”* – kérdezte.

Egy ilyen kis településen természetesnek mondható a különböző rétegek és csoportok kialakulása, főleg, ahol több civil szerveződés is működik egyszerre. A közösséghez tartozás a tagok csoportidentitását fejezi ki. A hasonlók keresik egymást és közösséget alkotnak. Azonban a csoportok egymás közötti nyitottságára is szükség van. Erre is találtunk pozitív példát: *„[...] de én örülök, hogy ez egy sváb falu, mert szerintem nagyon precíz, tiszta, gondos emberek, tehát a falu javára vált.”* – fogalmazott így az egyik mányi lakos. A csoportok között nem találtunk lényeges feszültséget, a fentebb bemutatott elkülönülés a mányi élet, a kétnemzetiségű település vele járója.

Megjegyzendő, hogy nem a név tesz valakit svábbá, a kultúra elfogadására való hajlandóság erősebb annál. Ezt több interjúalanyunk is megerősítette, illetve a KSH hivatalos definíciójával is alá tudjuk támasztani ezt az állítást, ami így hangzik: *„A nemzetiségi hovatartozás szempontjából minden összeírt személyt, anyanyelvre való tekintet nélkül, olyan nemzetiségűként vesznek számba, amelyhez tartozónak minden befolyásolástól mentesen vallotta magát.”* (KSH 2007) *„A 2011-es népszámlálási adatok szerint a 9 937 628 fős magyarországi lakosok közül 185 696 fő vallotta magát német nemzetiségűnek.”* (KSH 2011)

Összegzés

A kitelepítés szétszakította a családokat. Sokan, amikor már lehetőség lett volna rá, akkor sem tértek vissza hazájukba. A sok szörnyűség emléke mai napig intenzíven él a faluban, az interjúalanyok elég részletesen fel tudták idézni azokat az eseményeket. A különböző generációk egyrésztől tudatlanul, de továbbadták egymásnak a múlt traumáját, másrésztől viszont igyekeztek a sváb hagyományokat és kultúrát is átörökíteni az utónemzedékre. Számunkra megdöbbentő kijelentés volt, hogy a történetek ellenére még mindig hazának nevezik Magyarországot, és otthonuknak tekintik. A hazlátogatások nem szűntek meg, szívesen jönnek vissza Mányra és követik a falu fejlődését, változását.

Az interjúk végére mindig megerősödött bennünk az, hogy Mánynak és a sváb közösségnek milyen összetartó ereje van. Mind a kitelepítettek, mind a Mányon maradtak az egymás iránt táplált empátiából és segítségnyújtásból merítettek erőt ahhoz, hogy a múltat elfogadva sikerüljön folytatniuk életüket és az újrakezdésbe belefogjanak. Mány egy kiváló példa arra, hogy miként lehet egy traumát egymásra támaszkodva, közös erővel feldolgozni, és hogy milyen gyógyító hatása tud lenni a közösségnek. A Mányi Svábok Egyesülete egyik meghatározó tagjával készített interjú során elhangzott mondat – véleményünk szerint – méltóképpen össze-

foglalja a mányi svábokra jellemző szellemiséget. „Egy közösségben könnyebb túlélni a kudarcokat, és nagyobb az öröm, hogy ha sikereket kell megünnepegni. Nekem ezt jelenti a közösség.” (F. J. 69 éves férfi)

Irodalom

- Arapovics Mária (2019): *A közösségfejlesztés és a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata*. Budapest: Szabadtéri Néprajzi Múzeum – NMI Művelődési Intézet – Országos Széchényi Könyvtár.
- Bényei Péter (2009): *A közösségi trauma irodalmi reprezentációja*. http://adattar.vmmi.org/cikkek/1804/letunk_2009.03_02_benyi_peter.pdf
- Bögöre Zsuzsanna (2008): A „hazatértek” emlékezete In: Tóth Ágnes (Szerk.): *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Budapest: Gondolat. pp. 109–112.
- Bögöre Zsuzsanna (2014): A trauma feldolgozása, a megtérés és az identitás – élettörténeti kutatások alapján. In: Deáky Zita–Smid Bernadett (Szerk.): *Emlék, emlékezet, életút*. Budapest: ELTE BTK Néprajzi Intézet. pp. 121–129.
- Bögöre Zsuzsanna (2017): A „szelektív” felejtés és a „szelektív” emlékezés dinamikája egy trauma feldolgozása kapcsán. *Korall*, 18., (67.), pp. 51–72.
- Budai István–Nárai Márta (Szerk.) (2011): *Közösségi munka – Társadalmi bevonás – Integráció*. Győr: Széchenyi István Egyetem.
- Craig, Gary (2011): Közösségi kapacitás-építés: valami régi, vagy valami új...? In: Budai István–Nárai Márta (Szerk.) (2011): *Közösségi munka – Társadalmi bevonás – Integráció*. Győr: Széchenyi István Egyetem. pp. 23–39.
- Fawcett, Barbara–Hanlon, Maurice (2011): „Visszatérés a közösséghez”: A humán szolgáltatások területén dolgozó szakemberek előtt álló kihívások. In: Budai István–Nárai Márta (Szerk.) (2011): *Közösségi munka – Társadalmi bevonás – Integráció*. Győr: Széchenyi István Egyetem. pp. 13–23.
- Hatvani Andrea (2016): *A trauma lélektana a korai pszichoanalízis tükrében*. https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/hatvani-andrea-a-trauma-lelektana-a-korai-pszichoanalizis-tukreben_56a727c41e0db.pdf
- Keszei András (2015): *Emlékek formájában*. Budapest: L'Harmattan.
- Orvos-Tóth Noémi (2018): *Örökölt sors*. Budapest: Kulcslyuk.
- Tilkovszky Lóránt (1997): *Német nemzetiség – magyar hazafiság (Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből)*. Pécs: JPTE TK Kiadói Irodája.
- Tolnainé Szabó Eta (2016): *A történelem írta... A mányi német nemzetiség élete, megpróbáltatásai – és a hagyományok továbbélése*. Mány: Mány Község Önkormányzata.
- Tolnainé Szabó Eta (2019): *Miért éppen Mány? A vidék megtartó ereje*. Mány: Mányi Közösségért Egyesület.
- Tóth Ágnes (2008): *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Budapest: Gondolat.
- Varga Kata (2011): A transzgenerációs hatások az epigenetikai kutatások tükrében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66., (3.), pp. 507–532. DOI: 10.1556/MPSzle.66.2011.34
- Vercseg Ilona (2011): Közösségfejlesztés és közösségi munka. In: Budai István–Nárai Márta (Szerk.): *Közösségi munka – Társadalmi bevonás – Integráció*. Győr: Széchenyi István Egyetem. pp. 39–55.

Zielbauer György (1989): *Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből, 1945–1949.* Budapest: Akadémiai.

Zielbauer György (1990): *A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945–1955.* Szombathely: Pannon Műhely.

Egyéb források

- A felzárkózó Magyaregregy. (é.n.): <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFaluszasmagyar-falu-1/magyaregregy-97A7/a-felzarkozo-magyaregregy-988A/>
- Hidvégi Brigitta (2019): *Génjeinkben hordozzuk elődeink traumáit.* <https://ebredések.hu/genjeinkben-hordozzuk-elodeink-traumait/> (Letöltve: 2021. 02. 08.)
- KSH (é.n.): Helységnévtár: Mány. http://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=23490 (Letöltve: 2020. 11. 13.)
- KSH (2007): Módszertani dokumentáció / fogalmak: Nemzetiség. http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=210&p_ot_id=200&p_obj_id=4189 (Letöltve: 2021.01.14.)
- KSH (2011): Nemzetiségi adatok. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_nemzetiseg (Letöltve: 2021. 02. 11.)
- KSH (2016): Mikrocenzus 2016 – 12. Nemzetiségi adatok. https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_12_nemzetisegi_adatok (Letöltve: 2020. 11. 13.)
- Németh István (2016): A kitelepítés globális jelenség. *Felvidek.ma*, 2016. 01. 21. <https://felvidek.ma/2016/01/nemeth-istvan-a-kitelepites-globalis-jelenseg/> (Letöltve: 2021. 02. 09.)
- Nonprofit.hu (2021): Egyesület létrehozásának lépései. https://www.nonprofit.hu/tudastar/Egyesulet_letrehozasanak_lepesei (Letöltve: 2021. 02. 11.)

Jegyzetek

- ¹ Orvos-Tóth Noémi (2018): *Örökölt sors.* Budapest: Kulcslyuk. p. 99.
- ² 2020 augusztusában látogattunk el Mányra egy egyetemi kutatótábor keretein belül. Különböző általunk választott témákban interjúkat készítettünk a helyi közösség tagjaival.
- ³ 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról

Luis Cordeiro Rodrigues

Uralommentesség, beleszólás, kilépés és a gyermekek oktatása multikulturális közegben

Az identitáspolitikáé kétségkívül egyre fontosabbá válik napjainkban, még annál is inkább, mint azt Samuel Huntington jóslta a kulturális identitás kapcsán, azaz, hogy az emberek miként alakítják az életüket és miként állnak a politikához. A kulturális politika dominanciája a politikában számos kérdést felvet, amelyek felkeltették a filozófusok, politológusok és politikai gondolkodók figyelmét. Valóban, a multikulturalizmussal foglalkozó szakirodalom az 1990-es évek óta a politikai filozófia egyik fő témájává vált. Állandó a vita a 'kilépéshez' való jogról, a kisebbségi csoportok jogairól, a tolerancia korlátairól és a kiszolgáltatott egyének kisebbségi csoportokon belüli szerepéről. Az ebben a tanulmányban tárgyalt téma pontosan ezt a problémát járja körül, de természetesen érinti a többi kérdést is.

Az írás arra helyezi a hangsúlyt, hogy a kisebbségi csoportokban élő gyermekeket miként kellene megvédeni az oktatáshoz való jogot megkérdőjelező megközelítésekkel szemben. A szerző felhasználja Chandran Kukathas liberális filozófus munkáit, aki ma a multikulturalizmus egyik legkiemelkedőbb politikai teoretikusa. Tanulmányainak elemzésén keresztül azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a liberális, be nem avatkozó megközelítés, amely szerint az egyének szabadon dönthetnek egy adott csoportból való kilépésről, egyszerűen nem elegendő ahhoz, hogy megvédjék a gyermekeket a kisebbségi csoportok visszaéléseivel szemben.

Más szavakkal, a „be nem avatkozó” álláspont figyelmen kívül hagyja a gyermekek különleges helyzetét: ők általában sebezhetőbbek, formálhatóbbak és könnyebben manipulálhatók, ráadásul gyengébbek is, mint egy felnőtt. A szerző ezzel a nézettel szemben alternatív megközelítést kínál a kisebbségi csoportokban élő gyermekek helyzetének megértéséhez. Olyan megközelítést, amely magában foglalja mind a liberális, mind a republikánus értékeket, a szabadságot, a szolidaritást és a politikai részvételt. A tanulmány azt taglalja, hogy a csoportokon belüli normáknak olyanoknak kell lenniük, amelyek az egyének számára nemcsak a kilépést teszik lehetővé, hanem azt, hogy a közösségükben hallathassák a hangjukat.

Kulcsszavak: Chandran Kukathas, oktatás, kilépés, multikulturalizmus, beleszólás.

Luis Cordeiro-Rodrigues jelenleg a Hunan Egyetem, a Yuelu Akadémia filozófia szakának docense. PhD fokozattal rendelkezik a York-i Egyetemen, és korábban az Egyesült Királyságban és Dél-Afrikában dolgozott. Széles körben publikált a multikulturalizmus, az etnikum, a bioetika, a közegészségügyi etika és az afrikai filozófia területén.

Email: lccmr1984@gmail.com

Luis Cordeiro Rodrigues

Non-domination, Voice, Exit and Children's Education in a Multicultural Context

In an increasingly multicultural world, education ought to respond to the diversity in the classroom. Philosophers of multiculturalism have tried to offer different theories about how to educate children from different cultures. Chandran Kukathas, for example, has argued that, from a liberal point of view, a minimum, four one ought to give nearly total freedom to parents from minority cultures to educate their children as they please. This article analyses and contests the liberal/libertarian perspective defended by Kukathas. I argue that Kukathas underestimates the negative impact that his laissez-faire, exit based approach may have not children. In contrast with his view, I uphold a perspective that is inspired both in republican and liberal values. Particularly, I defend that children ought to be educated for non-domination, which in practice entails gaining the capability for exercising their right to exit and actively participate in the making of their communities' norms through voice.

Keywords: Chandran Kukathas, education for diversity, exit, multiculturalism, voice.

Luís Cordeiro-Rodrigues is currently an associate professor at the Department of Philosophy, Yuelu Academy, Hunan University. He holds a PhD from the University of York and he has previously worked in the UK and South Africa. He has published widely in multiculturalism, ethnicity, bioethics, public health ethics and African philosophy.

Email: lccmr1984@gmail.com

Polster Csilla—Konczosné Szombathelyi Márta

Családi vállalkozások hatása a helyi társadalomra

Vizsgálatok a dunántúli településeken működő családi vállalkozások körében

Jelen tanulmány témája a családi vállalkozások társadalmi tőkét erősítő szerepe. Célja e vállalkozások helyi társadalomra gyakorolt hatásának, illetve a helyi társadalomban betöltött szerepének a vizsgálata. A tanulmányban a családi vállalkozások, a társadalmi tőke, a beágyazódás és a helyi társadalom értelmezése után kerül sor a vizsgált családi vállalkozások helyi társadalomra gyakorolt hatásának a bemutatására. A vizsgálat módszereként mélyinterjúk szolgáltak, amelyek dunántúli megyék 207 családi vállalkozása tulajdonosai körében készültek, melyek közül 128 községekben és kisvárosokban, 79 pedig közép- és nagyvárosokban működik. Az interjúk keretében a családi vállalkozások helyi szintű kapcsolatait, társadalmi szervezetekhez való kapcsolatait, identitását és kötődéseit, vagyis a beágyazottságukat vizsgáltuk. Ezek után kerülnek bemutatásra és elemzésre a mélyinterjúk során kapott eredmények. A vizsgált öt mutató közül háromban kimutatható, hogy a kisebb településeken a vizsgált családi cégek körében erősebb a beágyazottság, a helyi társadalommal való kapcsolat, egy esetében ugyanolyan magas. A nagyobb településeken működő családi cégek körében is nagyon jelentős mértékű helyi társadalomra való hatás mutatható ki, amely megmutatkozik a bizalom, a hírnév, a családi értékek, a közös-

séggel való kapcsolatok és együttműködések, társadalmi hálózatokba való kapcsolódás, valamint a helyi identitásra gyakorolt hatásban.

Kulcsszavak: Helyi társadalom, családi vállalkozások, beágyazottság, társadalmi tőke.

Polster Csilla PhD hallgató, tudományos tevékenységét a mesterképzés elvégzése után 2016-ban, doktori képzés formájában folytatta a Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolában. Doktori értekezésének a címe: Családi cégek térhez való kötődése a Dunántúlon (Vizsgálat családi cégek társadalmi tőkét erősítő szerepéről, beágyazódásáról, valamint hírnevéről, a generációváltás tükrében). A doktori program során a „Területi tőke és az innovációs miliő szerepe a közép-kelet-európai regionális központok fejlődésében”, valamint a „Családi KKV-k régióba való beágyazottsága” kutatásban vett részt fiatal kutatóként. A Széchenyi István Egyetemen 2016 és 2020 között rendszeresen folytatott oktatási tevékenységet. Emellett 5 hallgatónak volt szakdolgozati konzulense. E-mail: polster.csilla@sze.hu

Konczosné Szombathelyi Márta: egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Vezetéstudományi és Szervezeti Kommunikáció Tanszék.

2004 óta dolgozik a győri Széchenyi István Egyetemen. „A tőkelepipítés nyelvi és kulturális infrastruktúrája” című doktori disszertációját 2006-ban védte meg. 2013-ban habilitált Gazdálkodás- és Szervezéstudományok területen, A stratégiai kommunikációmenedzsment aspektusai témában. 2018-ban kapta meg egyetemi tanári kinevezését. Főbb oktatási és kutatási területei a szervezeti kommunikáció és kultúra, PR, valamint a tehetségmenedzsment és a családi vállalkozások. Legtöbbet hivatkozott monográfiája a „Kommunikáló kultúrák” (2008). A Tudományos Diákköri Tanács és a Tehetségsegítő Tanács elnöke. A Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola keretében működő Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Program doktori tanácsának elnöke.

Email: kszm@sze.hu

Csilla Polster—Márta Konczosné Szombathelyi

Investigations among family businesses operating in the settlement of the Transdanubia region

This paper presents the role of family businesses in strengthening social capital. Its aim is to examine the impact of these enterprises on local society and their role in local society. In this paper, after the interpretation of family businesses, social capital, embedding, and local society, the impact of the examined family businesses on local society is presented. The method of this study was in-depth interviews conducted among the owners of 207 family businesses in Transdanubia counties: 128 in villages and small towns, and 79 in medium-sized and large cities were conducted. In the framework of the interviews, the relations of family businesses at the local level, their relations with social organizations, their identity and attachments, and their embeddedness were explored. The main results of the in-depth interviews are that in three of the five indicators examined, in the smaller settlements the embedded family companies have a stronger embeddedness and con-

nection with the local society, in one case it is equally high. However, family businesses in larger settlements also have a very significant impact on local society, in terms of trust, reputation, family values, community relations and collaborations, social networking, and local identity.

Keywords: Local society, family businesses, embeddedness, social capital.

Csilla Polster: PhD student, Doctoral School of Regional and Economic Sciences. After completing her master's degree, he continued her scientific activity in 2016, in the form of a doctoral degree, at the Doctoral School of Regional and Economic Sciences of Széchenyi István University. The title of her doctoral dissertation is: The bondage of family businesses to an area in Transdanubia (Study on the role of family businesses in strengthening social capital, their embeddedness and reputation, in the light of generational change). During the doctoral program, she participated as a young researcher in the research of "The role of territorial Capital and innovation environment in the development of regional centres in Central and Eastern Europe" as well as "The embeddedness of family SMEs in the region". Between 2016 and 2020, she taught regularly at Széchenyi István University. In addition, she was a thesis advisor for 5 students.

Email: polster.csilla@sze.hu

Márta Konczosné Szombathelyi professor, Széchenyi István University, Kautz Gyula Economics Faculty, Department of Leadership and Organisational Communication.

She has been working for the Széchenyi István University since 2004. Her PhD dissertation – „The linguistic and cultural infrastructure of capital investment in Hungary” – was defended in 2006. She got her habilitation in 2013 in the Economic and Management Sciences, in Strategic communication management. She was appointed as professor in 2018. Her main teaching and researching portfolio covers corporate communication and culture, corporate reputation, Public Relations, furthermore talent management, and family businesses. Her most cited monograph is „Communicating cultures” (2008). She serves as chair of the Scientific Student Association and the Talent Supporting Committee and the Doctoral Council of the Doctoral Program in Business Administration Sciences at Széchenyi István University.

Email: kszm@sze.hu

Tomay Kyra—Tuboly Emese

Közösség és vállalkozók – a helyi vállalkozók értékrendjének és kapcsolatainak hatása egy faluközösség működésére

Egy alföldi község esete

Kutatócsoportunk a 2019. tavaszán a Pécsi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének keretében megrendezésre került falukutató tábor helyi vállalkozókkal készült interjúi alapján a vidéki vállalkozói lét alulnézetből történő vizsgálatára törekedett. A tanulmányban három fő vállalkozótípust (a közösségi, az individuális és az elidegenedő) definiáltunk az alapján, hogy miként vélekedtek a megkérdezett vállalkozók az egyes helyi szereplőkről, továbbá mennyire szerteágazóak és szorosak a helyben kialakított kapcsolataik. Kutatásunk eredményei alapján a vállalkozások által végzett tevékenység szorosan össze-

függ a kapcsolatrendszer kiterjedtségével és a helyi társadalmi tőke mértékével: a helyi kapcsolatrendszer, kapcsolati tőke elsősorban a kereskedők, szolgáltatók számára fontos, míg az agrárszektorban dolgozók közt inkább bizalomhiány érzékelhető, mind egymás (kölcsonös segítségnyújtás hiánya), mind a potenciális munkavállalók iránt (szaktudás hiánya), és ez befolyással van a jövőképre is: az agrárszektorban vállalkozó legtöbb alany kilátástalannak tartja a jövőt. A tanulmányban szereplő község helyzete vidéki szinten (a fővárost és közvetlen környékét leszámítva) átlagosnak mondható: nem tartozik a legelmaradottabb, legszegényebb térségekhez, sőt, elhelyezkedése és természeti adottságai alapján inkább kedvező helyzetű település. Éppen ezért aggasztó azt látni, hogy a helyi gazdaság gerincét adó családi- és kisvállalkozások leg többje napi szinten a megélhetésért küzd, miközben nem terveznek növekedést: sem a vállalkozások bővítése, sem a tevékenységek innovatív alapokra helyezése nem szerepel a jövőképükben.

Kulcsszavak: Vállalkozói attitűdök, társadalmi tőke, bizalom, helyi társadalom, vidék-szociológia.

Tomay Kyra a Pécsi Tudományegyetem BTK Szociológia tanszékének PhD fokozattal rendelkező adjunktusa, valamint a tanszéken működő Település és Társadalom Kutatóközpont vezetője. Kutatási területe a város- és vidékszociológia, ezen belül főként a térbeli-társadalmi mobilitási folyamatok: a szuburbanizáció, szegregáció, dzsentrifikáció, valamint a terület- és településpolitika ezekre gyakorolt hatását, továbbá a társadalmi tőke ezekben betöltött szerepét vizsgálja.

Email: tomay.kyra@pte.hu

Tuboly Emese a Pécsi Tudományegyetem BTK Szociológia tanszékének mester szakos hallgatója. Kutatási területe a gazdaság-szociológia, szakdolgozatát „A paraszti és a vállalkozói mentalitás viszonya a magyarországi önfoglalkoztatók körében” címen írta.

Email: tubolyemese9@gmail.com

Kyra Tomay–Emese Tuboly

Community and Entrepreneurs – the impact of the attitudes and social capital of local entrepreneurs on community life of a village

The case of a village in the Great Plain

Our research team aimed to explore the situation of rural entrepreneurship from a bottom-up perspective. Present study is based on the interviews conducted with local entrepreneurs in the framework of the field research organised by the Department of Sociology at the University of Pécs in 2019. In present study, we identified three main types of entrepreneurs (community, individual, and alienated) based on the attitudes of the interviewed entrepreneurs towards local actors, and how diverse and strong their local networks are. According to the results of our research, the sector in which enterprises are operating is closely related to the extent of the network and local social capital. The local network is more important for traders and service providers, while the entrepreneurs in the agricultural sector are mainly characterised by the lack of trust both towards

other local entrepreneurs (lack of mutual help) and towards potential employees (lack of skills), and this also has an impact on their future perspectives: most entrepreneurs in the agricultural sector see the future as hopeless. The situation of the observed village is average in Hungary at the rural level (except for the capital and its immediate vicinity): it does not belong to the most backward, poorest areas, moreover, it is rather an advantageous settlement in terms of location and natural conditions. It is therefore worrisome that most small and family businesses that provide the backbone of the local economy struggle to make a living on a daily basis and are unable to plan to develop their entrepreneurship: neither expanding their businesses nor launching innovative activities.

Keywords: Entrepreneurial attitudes, social capital, trust, local society, rural sociology.

Kyra Tomay, PhD assistant professor at the Department of Sociology of the University of Pécs and head of the Local Society Research Centre. Her research field is urban and rural sociology, particularly spatial-social mobility processes: suburbanization, segregation, gentrification, and the impact of territorial and settlement policies on them, as well as the role of social capital in them.

Email: tomay.kyra@pte.hu

Emese Tuboly recently received her master's degree in sociology at the University of Pécs. Her research field is sociology of economics, her dissertation entitled "The relationship between the peasant and entrepreneurial mentality among the self-employed in Hungary".

Email: tubolyemese9@gmail.com

Rákóczi Attila

A társadalmi alapokon nyugvó területi államigazgatás

A Békés Megyei Kormányhivatal 2017-től egy átfogó, ún. négy pilléren nyugvó területi államigazgatás működését hirdette meg. Ennek lényege, hogy a középszintű államigazgatási feladatok ellátása során a társadalmi alapokra kell támaszkodni. Mérni, prognosztizálni szükséges a megyében zajló gazdasági, társadalmi, foglalkoztatási, demográfia folyamatokat. Meg kell határozni azt, hogy milyen megyét szeretnénk látni a gyermekeink, unokáink számára. Ehhez a lépéseket már most kell megtenni. Ebben a munkában pedig a megyében működő önkormányzatokkal, közigazgatási szervekkel, köztestületekkel, kamarákkal, valamint a civil szervezetekkel folyamatos együttműködést kell kialakítani. Ennek eszköze az előre meghatározott ütemterv szerinti együttműködési megállapodások megkötése a célzott szervezetekkel, melyet éves szinten kidolgozott cselekvési tervek kidolgozásai követnek.

Az ötödik éve tartó közös munka által a 18 szervezettel 344 db közös interakció valósult meg. Ezek különféle programot (konferencia), sajtómegjelenést, jogszabály-módosítási javaslat összeállítását, értekezlet megtartását, közös ellenőrzések elvégzését, veradások szervezését stb. jelentik. Mindezek mellett a tanulmány számos kiemelt közös eredményt is bemutat új eljárások, módszerek, elindított kutatások, konferencia-sorozatok, projektek formájában.

A közös munkák eredményeként számos mutató pozitív irányú elmozdulása észlelhető a gazdaság, a foglalkoztatás, az elvándorlás és az egészségi mutatók területén.

Kulcsszavak: Államigazgatás, civil szervezet, együttműködés, cselekvési program.

Rákóczi Attila 1982-ben született Békéscsabán, feleségével és két gyermekével Kétegyházán élnek. Végzettségét tekintve okleveles vidékfejlesztő agrármérnök, 2016-ban summa cum laude eredménynyel doktori (PhD) fokozatot szerzett környezettudományi területen. Főállását tekintve a Békés Megyei Kormányhivatal főigazgatója, mellette a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem adjunktusa. Mindemellett a Békés Megyei Védelmi Bizottság általános elnökhelyetteseként önkéntes művelési tartalékos honvéd ezredesi beosztásban van. Tagja a Magyar Természettudományi Társulatnak, a Magyar Földrajzi Társaságnak, az MTA köztestületi tagja. Több tudományos folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, a Kétegyháza és Térsége Gazdakör elnöke. 2018-ban a Szent István Egyetem Grassalkovich-ösztöndíjasa, 2019-ben Honvédelemért Kitüntető Cím III. fokozatában részesült.

Email: rakoczi.attila@bekes.gov.hu

Attila Rákóczi

A Society-Based State Administration System

The Government Office of Békés County set up and introduced the operation of an overall, so called four-pillar based territorial state administration system in 2017. It is fundamental in such a system that in case of emerging medium-level state/public administration duties, social basis shall be relied upon. Economic, social, employment and demographic factors and processes running in the county should be surveyed and forecasted. It is to be defined what sort of county we would like to have for our children and grandchildren. Steps to reach that must be taken today. As part of this entire work, continuous cooperation with county-level municipalities, public administration entities, public bodies, chambers as well as non-governmental organisations shall be established and operated. One of its methods is making and signing cooperation agreements with targeted organisations according to a pre-defined schedule, which is followed by developing annual action plans.

As a result of a joint cooperation started 5 years ago, 344 common interactions with 18 organisations have been realised. Under interactions it is meant that various programmes (e.g. conferences), issuing press releases, compiling amendments for rules of law, meetings, common controlling procedures, organising blood donations, etc. were realised. Among others, the study also presents several special common results in the form of new procedures, methods, researches recently launched, series of conferences, projects.

As a consequence of our common work, some indicators show positive tendencies in the fields of economy, employment, migration and healthcare.

Keywords: State administration, non-governmental organisation, cooperation, action programme.

Attila Rákóczi was born in Békéscsaba in 1982, and now lives in Kétegyháza with his wife and two children. As qualification is concerned, he was educated as a certified agricultural engineer specialised in rural development, additionally he graduated a summa cum laude PhD degree in the field of environmental sciences in 2016. As a primary job, he holds the position of a director general of the Government Office of Békés County, while he is also an assistant professor of the Hungarian University of Agriculture and Life Sciences. Furthermore, as a general vice-president of the Defence Committee of Békés County, he acts as a soldier of colonel degree in the voluntary operational reserve. He is an active member of the Hungarian Society of Natural Sciences, the Hungarian Geographical Society as well as a board member of the Hungarian Academy of Sciences. He is an editorial committee member of several scientific periodicals and acts as the president of the Farmers' Club of Kétegyháza and its Surrounding Region. In 2018 he was granted the so called 'Grassalkovich' scholarship by Szent István University, and he was awarded a grade 3 level for the Honorary Title for National Defence in 2019.
Email: rakoczi.attila@bekes.gov.hu

Szőköll István

A kisebbségi iskolák helye a szlovák oktatási törvényekben

A tanulmány középpontjában a szlovákiai iskolaügyben 2019. szeptember 1-től bekövetkező oktatási reformok törvényi hátterét vizsgálom, az ekkor hatályba lépő 138/2019 sz. új oktatási törvény elemző áttekintése, illetve az ennek nyomán megjelenő legjelentősebb változások bemutatása áll a fókuszban.

Kulcsszavak: Törvény, oktatás, iskola, oktatási reform, kisebbségi iskola, kisebbségi tanári identitás.

Szőköll István 2016-ban sikeresen habilitált az Eszterházy Károly Egyetemen neveléstudományból. Mai napig mintegy 110 publikációja jelent meg hazai és nemzetközi konferenciákon különböző témakörökben, mint például az IKT felhasználása a tanítási folyamatban, a moduláris rendszerű tanítás bevezetése a tanítási folyamatba, az iskolaügyi minőségirányítás bevezetése, valamint három egyetemi jegyzet és öt monográfia társszerzője.

2004-től a révkomáromi Selye János Egyetem oktatója, a Neveléstudományi tanszék vezetője. 2011-től a komáromi módszertani központ vezetője is, ahol a fő tevékenység a magyar pedagógusok továbbképzése. Jelenleg a „Szlovák módszertan hatékonyságának növelése az általános iskolákban„ megnevezésű projekt projektmenedzsere.

Email: szokoli@uj.s.k

István Szőköll

The Position of Minority Schools in the New School Laws in Slovakia

The main objective of this work is to point out for the new reform in education, which was implemented on 1st of September, 2019. The paper will focus on the background of the new School Act (138/2019) in Slovakia and its historical and theoretical context

from the point of view of minority schools and the minority and pedagogical identity of their teachers.

Keywords: Law, education, school system and reform, minority school, minority teacher identity.

István Szököl successfully completed his Habilitation in the education research field in 2016 at the Eszterhazy Karoly University of Applied Sciences. To this day, he has over 110 publications in national and international conferences on various topics, such as ICT use in the teaching process, the introduction of modular teaching in the education process, introducing the educational quality management, pedagogical communication and he is also the author and co-author of three lecture notes and five monographs. Since 2004 he is the head of the Department of Pedagogy of J. Selye University in Komárno, Slovakia. Since 2011 he is the head of the Methodology and Pedagogy Centre for Komarno, where his main task is to provide supplementary trainings for Hungarian teachers.

Email: szokoli@uj.sk

Balázs Judit–Varga József–Falus Orsolya

Az iszlám bankrendszer működési mechanizmusa

A globális koronavírus-járvány ismét felhívta a figyelmünket a társadalmi felelősségvállalás fontosságára. Úgy tűnik, az iszlám bankok érzik a problémát, és a CSR keretében mindent megtesznek a válság enyhítése érdekében. A 21. század első évtizedének vége felé az iszlám a világ egyik legtöbb hívővel rendelkező vallásává vált. Ma a Föld népességének egyötöde az iszlámhoz tartozik, és hatalmas gazdasági potenciál koncentrálódik a kezükben. Az iszlám nemcsak vallás, hanem életformát is jelent, amely túlmutat a dzsámik falain, és a bankolásra is rányomja a bélyegét. Az iszlám vallási törvény, a Sharia, tiltja a pénzből pénz teremtését, ezért ha a muszlim pénzügyi intézet betéti számlát kínál ügyfeleinek, az bizony nem fizet kamatot. Ehelyett a Sharia szabályai szerint hajtja végre a megfelelő befektetéseket, és a hozamokat megosztja a betétesekkel. Manapság a határokon átnyúló tőke- és pénzforgalom hihetetlenül gyors növekedésével nézünk szembe. A gazdasági válság sokak bizalmát megrendítette a teljesen szabad piacok és a hagyományos nyugati bankok iránt. Míg egyesek a megoldást az állam növekvő szerepében és a centralizációban látják, sokan hisznek az iszlám bankrendszerben és annak a hagyományos, nyugatitól merőben eltérő szabályozásában. Egyes szakértők úgy vélik, hogy az iszlám vallási szabályokat betartó bankok lehetnek a jelenlegi pénzügyi és gazdasági válság nyertesei.

Kulcsszavak: Társadalmi felelősségvállalás, iszlám; Sharia, érdeklődés, gazdasági válság.

Balázs Judit több évtizedes tudományos kutatói és tudományos szervezői pályája a Berlini Humboldt Egyetemen indult, majd több rangos nemzetközi szervezetnél, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézetében folytatódott. Ezt követően a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériumban miniszteri főtanácsosként dolgozott, majd sikerrel pályázta meg a Soproni Egyetem világ-gazdaságtani tárgyak oktatására meghirdetett, 1996. szeptember 1-jével induló egyetemi docensi

állást. 1997. július 1-jei hatállyal az időközben kezdeményezésére felállított Világgazdaságtan Tanszék vezetőjévé nevezték ki. 1999-ben a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen *summa cum laude* minősítéssel habilitált, majd 2000-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. 2001-ben a Nyugat-magyarországi Egyetem rektora nemzetközi rektor helyettesi feladatokat ellátásával bízta meg. 2006–2009 között Egyiptomban vendégprofesszorként tanított. Hazatérte után folytatta egyetemi tanári működését a Nyugat-magyarországi Egyetemen. 2014-ben a Kaposvári Egyetemen megalakult Iszlám Tudományok Kutatóintézetének tudományos igazgatójává nevezték ki. Munkásságát a Kaposvári Egyetem címzetes egyetemi tanári cím adományozásával ismerte el.

Email: balazsj@ktk.nyme.hu

Falus Orsolya 1992-ben diplomázott a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara angol nyelv és irodalom szakán, majd párhuzamos képzéssel ugyanitt, az Állam- és Jogtudományi Karon az állam- és jogtudományok doktorává avatták. 1998-ban jogi szakvizsgát tett. Pályafutását a Baranya Megyei Bíróságon, majd a Pesti Központi Kerületi Bíróságon kezdte, emellett a kezdetektől óraadóként is tevékenykedett a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán és a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Karán. Ügyvédi irodáját 2000-ben nyitotta meg. 2012 óta főállású egyetemi oktató. 2014-ben PhD fokozatot, majd 2019-ben habilitált doktori fokozatot szerzett a Pécsi Tudományegyetem Jogi Karának Doktori Iskolájában. Fő kutatási területe a keresztény–iszlám összehasonlító jogtörténet- és elmélet. Alapító tagja és volt főtárgya az Iszlám Tudományok Kutatóintézetének, alapító tagja és vezetője a Zrínyi Kutatócsoportnak, a Tárkány Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, valamint a Területfejlesztési Tudományos Egyesület tagja. Jelenleg a Dunaújvárosi Egyetem Társadalomtudományi Intézetének docense, az egyetemi Tudományos Tanács tagja, a Közgazdaságtudományi Haladó Főiskola mentora. Magyar, angol, lengyel és német nyelvű monográfiáinak, egyetemi tankönyveinek és egyéb tudományos publikációinak listáját a Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisa tartalmazza.

Email: dr.falus.orsolya@gmail.com

Varga József tanulmányait a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Pénzügy szakán végezte 1983 és 1987 között. 1992-ig ugyanitt tudományos aspiráns. 1992-ben egyetemi doktori fokozatot, 2003-ban PhD-fokozatot szerzett. Habilitációját 2014-ben szerezte meg a Kaposvári Egyetemen. 2020-tól a Kaposvári Egyetem, jelenlegi nevén Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem professzora. 2005-től a BCE főállású, 2013-tól félállású egyetemi docense. Megalapítása óta tanít az EMTE Erdélyi Magyar Tudományegyetem síkszeredai karán. 2013-ban a Kaposvári Egyetem Baka József Szakkollégium alapító igazgatója, 2013 és 2016 között vezető tanára, 2013–2018 között az Iszlám Tudományok Kutatóintézet alapító intézetigazgatója. 2013–2017 között a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Karának tudományos dékánhelyettese. A Magyar Közgazdasági Társaság Somogy megyei szervezetének főtárgya. Számos szakkönyv és szakcikk szerzője, illetve társszerzője. Publikációi a pénzügyi, banki és agrárfinanszírozási területen jelentek meg. Fő kutatási területe a hagyományos és iszlám bankrendszer működése.

Email: varga.jozsef@uni-mate.hu

Judit Balázs—József Varga—Orsolya Falus

The Working Mechanism of the Islamic Banking System

The global coronavirus pandemic has once again drawn our attention to the importance of social responsibility. Once again, Islamic banks seem to be feeling the problem and doing everything they can to alleviate the crisis. Towards the end of the first decade of the 21st century, the Islamic world has become the numerically largest adherent among the followers of religions. Today, one-fifth of the world's population belongs to Islam, and an enormous economic potential is concentrated in their hands in this way. The Islamic thought is not appropriate for comparisons with other religions, as the Islam is not only a religion but it means a way of life as well. "To make money from money" is forbidden by the Islamic law, namely the Sharia, so when a devout Muslim financial institution offers a deposit account to their customers, it certainly does not pay interest. Instead, however, it makes the appropriate investments according to Sharia rules, and it will share the returns with the deposit owners. Nowadays we are facing an incredibly fast increase in cross-border capital and cash flow. The economic crisis has shaken the confidence of several people in the completely free markets and the traditional western banks. While some people see the solution in the increasing role of the state, a lot of them believe in the Islamic banking system and its different regulations. Some experts believe that banks following the Islamic religious rules can be the winners in the current financial and real economic crisis.

Keywords: Social responsibility, Islam, Sharia, interest, economic crisis.

Judit Balázs decades-long career as a scientific researcher and science organizer began at the Humboldt University in Berlin, then continued at several prestigious international organizations and at the World Economic Research Institute of the Hungarian Academy of Sciences. After that, she worked as the Chief Ministerial Adviser at the Ministry of the Environment and Regional Development, and then successfully applied for the position of associate professor at the University of Sopron, which started on September 1, 1996, to teach world economics. With effect from 1 July 1997, she was appointed Head of the Department of World Economics, which had meanwhile been set up on her initiative. In 1999 she habilitated at the Miklós Zrínyi National Defense University, and in 2000 she was appointed a professor at these universities. In 2001, the rector of the University of West Hungary commissioned her to perform the duties of deputy international rector. From 2006–2009 she taught as a visiting professor in Egypt. After returning home, she continued to work as a university professor at the University of West Hungary. In 2014, she was appointed scientific director of the Institute of Islamic Research established at the University of Kaposvár. Her work was recognized by the University of Kaposvár by awarding an honorary university professor's title.

Email: balazsj@kttk.nyme.hu

Orsolya Falus graduated from the Janus Pannonius University of Pécs in 1992 with a degree in English language and literature from the Faculty of Arts, then, with parallel training in the same place, the Faculty of Law was inaugurated as a Doctor of Political Science and Law. She passed Bar Exam in 1998. She started her career at the Baranya County Court and then at the Pest Central District Court,

in addition, from the very beginning she was a lecturer at the Faculty of Law of the University of Pécs and then at the Faculty of Economics of the University of Kaposvár. She opened her law firm in 2000. She is a full-time university lecturer since 2012. In 2014 she obtained a PhD degree and in 2019 a habilitated doctoral degree at the Doctoral School of the Faculty of Law of the University of Pécs. Her main research field is Christian-Islamic comparative legal history-, and theory. She is a founding member and the former secretary general of the Institute of Islamic Research; a founding member and the leader of the Zrínyi Research Team; a member of Ernő Szűcs Tárkány Legal Cultural History and Legal Ethnography Research Group; and a member of the Scientific Association for Regional Development. She is currently an associate professor at the Institute of Social Sciences of the University of Dunaújváros, a member of the university's Scientific Council, the mentor of the College for Advanced Studies of Economics. The list of her monographs, university textbooks and other scientific publications in Hungarian, English, Polish and German is contained in the database of the Hungarian Library of Scientific Works.
Email: dr.falus.orsolya@gmail.com

József Varga studied at the Department of Finance of the Károly Marx University of Economics between 1983 and 1987. Until 1992, he was a scientific aspirant there. He received his university doctorate in 1992 and his PhD in 2003. He obtained his habilitation in 2014 at the University of Kaposvár. From 2020 he has been a professor at the University of Kaposvár, currently known as the Hungarian University of Agricultural and Life Sciences. He has been a full-time associate professor at BCE since 2005 and a part-time associate professor since 2013. Since its foundation, he has been teaching at the Faculty of Miercurea Ciuc of the Hungarian University of Transylvania. In 2013, he was the founding director of the József Baka College for Advanced Studies of the University of Kaposvár, a senior teacher between 2013 and 2016, and the founding director of the Institute of Islamic Research 2013 and 2018. Between 2013–2017 he was the Deputy Scientific Dean of the Faculty of Economics of the University of Kaposvár. Secretary General of the Somogy County Organization of the Hungarian Economic Association. He is the author and co-author of several textbooks and articles. His publications have appeared in the fields of finance, banking and agricultural finance. His main area of research is the operation of the traditional and Islamic banking systems.
Email: varga.jozsef@uni-mate.hu

Dávid Sarolta–Fekete Kata

Politikai szétszakítás, kulturális összeforrás

A német nemzetiség újraéledése egy Pest megyei falu életében

A kutatás célja a mányi német nemzetiség megismerése az 1945-ös kitelepítéstől napjainkig. A Magyarországon élő sváb kisebbségnek rögzös utakat kellett bejárnia ahhoz, hogy visszataláljon kultúrája ápolásának jelenlegi állapotához. Személyes interjúk elkészítése során a Mányon élő svábok megosztották velünk emlékeiket, gondolataikat és érzelmeiket. Megtudhattuk, hogyan élték meg azt a diszkrimináción alapuló történelmi eseményt, ami családokat szakított szét és barátokat választott el egymástól. Elmesélték a generációról generációra átívelő traumáikat. Mány kitüntetett falu a sváb hagyomány felépítésének, a német nyelv oktatásának és az aktív közösségi élet működésének szem-

pontjából. A tanulmány átfogó képet nyújt a mányi német nemzetiség múltjáról és jövőjéről. Széles korosztályt vizsgáltunk meg annak érdekében, hogy több nézőpont alapján tudjunk következtetéseket levonni. A múlt tragédiájából lassan felébredő és kivirágzó közösség léte egyre inkább érzékelhető a településen. Ennek az összetartó erőnek köszönhető a sváb kisebbség életben maradása.

Kulcsszavak: Mány, német nemzetiség, kitelepítés, közösség, trauma feldolgozás, falukutatás.

Dávid Sarolta 1998. december 10-én született Budapesten. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológia alapszakán végzett, de tanulmányaimat mesterképzés keretein belül tovább kívánja folytatni. Korábban lehetősége volt a Társadalomtudományi Kutatóközpontban egy gyakornoki munka elvégzésére, melynek során interjúk anonimizálását végezte, valamint kérdezőbiztosi szerepet töltött be egy piackutatásban. A szociológia módszertanai közül a kvalitatív módszer áll hozzá közelebb. A mányi terepmunka szakmailag meghatározó élmény volt a számára.

Email: sarolta.d5@gmail.com

Fekete Kata 1998-ban született Budapesten. 2018 szeptemberében kezdte tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológia szakán. Szintén 2018 szeptemberétől az UNICEF-nél helyezkedett el, mint kommunikációs képviselő. 2018 nyarán a Bolyai Gyermekegészségügyi Központban önkéntes munkába kezdett. Határozott elképzelése, hogy a jövőben a szociális ágazatban, segítő szakmában dolgozzon hátrányos helyzetű gyermekekkel/fiatalokkal/felnőttekkel.

Email: feketekata2132@gmail.com

Sarolta Dávid—Kata Fekete

Political Disintegration, Culture Source

The revival of German nationality in the life of a village in Pest County

The aim of this research is to present Mány's German nationality from the deportation in 1945 to the present days. The Swabian minority living in Hungary had to go through bumpy roads to return the current status of its culture cultivating. During the personal interviews, we were able to gain insight into the memories, thoughts and emotions of the Swabians living in Mány. We can find out how they experienced the historic event of based on discrimination that disbanded families and separated friends. They tell of their traumas from generation to generation. Mány is a recognized village in terms of the structure of Swabian tradition, teaching the German language and functioning an active community life. The study provides a comprehensive picture of the past and future of the Mány's German nationality. We examined a wide age group in order to be able to subtract conclusions from multiple perspectives. A community that is slowly waking up and blooming from the tragedy of the past can be perceived in the settlement. It is thanks to this cohesive force that the Swabian minority survives.

Keywords: Mány, German nationality, deportation, community, trauma processing, village research.

Sarolta Dávid was born on December 10, 1998 in Budapest. She graduated from the Pázmány Péter Catholic University with degree in sociology. She intend to continue her studies within the framework of a master's program. Previously, she had the opportunity to do an internship work at the Center for Social Sciences, during which she was able to help with a research by anonymizing interviews. Also, she was an interviewer in a market research. Among the methodologies of sociology, she feels the qualitative method closer to her. The interviews prepared for the study and the fieldwork in Mány were a professionally decisive experience for her.

E-mail: sarolta.d5@gmail.com

Kata Fekete was born in Budapest in 1998. She began her studies in 2018 September at Pázmány Péter Catholic University. Also from September 2018 she got a job at UNICEF as Communication Specialist. At The Bolyai Children's Home Center she started volunteering in the summer of 2018. She aims to work in the social helper area with disadvantaged people in the future.

Email: feketekata2132@gmail.com

Az előző, 2021/1-es számunkban egyik szerzőnk, **Shidratul Moontaha Suha** esetében tévesen jelent meg az az információ, miszerint az ELTE tudományos munkatársa és PhD fokozattal rendelkezik. Valójában Shidratul Moontaha Suha az ELTE Szociológia Doktori Iskolájának PhD-hallgatója.

A helyesbítés a szerző saját kérésére történt.

Fotó/Bakos Miklós

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2021-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu

Levelezési cím

1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II./9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a
civilszemle@gmail.com
email címre

■ „This theory emphasizes both liberal aspects of freedom and exit and republican ideas of non-domination. Children’s basic interests are the capability to use practical reason, to socialise, to function in society and to have psychological and physical health. [...] The implications this has to education is that it should be designed in a way that it prepares children to participate in democratic deliberation, assess their own lives, socialise with others and be able to find jobs.”

(Luís Cordeiro-Rodrigues)

■ „Egy adott település területi tőkége jelentős hatást gyakorol az ott működő vállalkozásokra, és fordítva: a helyi gazdaság és a helyi társadalom fejlődése szempontjából kiemelt szerepet játszanak a helyi vállalkozások, a munkahelyteremtés, a helyi források teremtése, a helyi szervezetek, a sport, oktatás, kultúra és egyéb tevékenységek, a közös ügyek támogatásában.”

(Polster Csilla–Konczosné Szombathelyi Márta)

■ „A tanulmányban szereplő terepen egyszerre figyelhető meg az erős helyi bizalom és társadalmi tőke jelenléte, melyet a különböző helybeli kooperációk és személyes ismeretségek működtetnek, illetve a bizalom hiánya és az elzárkózás a helyi közösség (túlzott) társadalmi kontrolljától.”

(Tomay Kyra–Tuboly Emese)

■ „A gazdaság és a közigazgatás működése folyamatos változáson megy keresztül. [...] Az új kihívásokra újfajta válaszokat kell adni. Utóbbi igaz a területi államigazgatásra is. Nyitott, ügyfélközpontú, integrált hatóságként kell működnie a 21. század államszervezetében. [...] az új kihívások és új válaszok szükségességére miatt újfajta attitűdre volt szükség.”

(Rákóczi Attila)

■ „A szlovákiai magyar közösségben civil szervezetek látnak el számtalan olyan feladatot, amelyet az államnak kellene biztosítania saját állampolgárai részére egyéni és közösségi fejlődésük érdekében. Közösségünkben a kultúra, az oktatás, a nyelvhasználat területén a civil szakmai szervezetek próbálnak helyt állni, időnként erejüket meghaladó mértékben.”

(Szóköi István)

■ „The banking institution is therefore – according to the Islamic principles – far more than a »profit factory«. Beyond that, the Arabic banks have social responsibility. [...] Only those financing transactions may be compatible with the Islamic principles in which an investor in exchange of his/her money gains a pre-determined ratio of the profits – which of course cannot be linked to alcohol production, gambling or other dubious industries – made from the use of money. However, the participants shall bear the same proportion of any losses of the undertaking.”

(Balázs, Judit – Varga, József – Falus, Orsolya)

■ „Ezeknek a traumáknak a feldolgozásához elengedhetetlen egy támogató és segítő közösség, ahol az emberek mernek beszélni a múlt eseményeiről.”

(Dávid Sarolta–Fekete Kata)

Ára 900 Ft